



T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRK ROMANINDA YÖNETİM OLGUSUNUN TEMSİLİ: TARIK BUĞRA  
ROMANLARI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME**

Hazırlayan

Ahmet Melih KARAUĞUZ

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Ercan OKTAY

KARAMAN - 2021



T.C.

KARAMANOĞLU MEHMET BEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRK ROMANINDA YÖNETİM OLGUSUNUN TEMSİLİ: TARIK BUĞRA  
ROMANLARI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME**

Hazırlayan

Ahmet Melih KARAUĞUZ

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Ercan OKTAY

KARAMAN - 2021



## ENSTİTÜ TEZ ONAY FORMU

Doküman No	FR-285
İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
Revizyon Tarihi	27.10.2020
Revizyon No	01
Sayfa No	1/1

### TÜRK ROMANINDA YÖNETİM OLGUSUNUN TEMSİLİ: TARIK BUĞRA ROMANLARI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 12 / 04 /2021

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 18/03/2021 tarih ve 11/298 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.



Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

## ÖNSÖZ

Yüksek Lisans sürecimde, seminer ve tez konusu belirleme konusunda gösterdiği destekler ve çalışacağım konuda benim ilgi alanlarımı göz önüne aldığı için sayın danışman hocam Prof. Dr. Ercan Oktay'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Tez çalışma süresince her konuda bana yardımcı olan sevgili hocam Arş. Gör. Selime Yıldırım'a ve Arş. Gör. Dr. Erdal Bilgiç'e gösterdiği sabır ve sağladığı hocalıktan öte dostluk için minnettarım.

Tez jürimde yer alarak tezin tamamlanmasında sundukları değerli katkılar, eleştiriler ve gösterdikleri yollar için Doç. Dr. Şerife Pekküçükşen ve Doç. Dr. Vasfiye Çelik'e teşekkür ederim.

Tezi yazdığım süre boyunca motivasyonumu kaybettiğimde beni motive eden sevgili dostum Kader Yeşiltepe'ye ve tez yazımı boyunca benimle birlikte okumaya ve yazmaya gayret eden dostum Hilal Karaçelik'e ve her zaman yanımda olan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Dilerim düşünce hayatımıza ömrümün sonuna kadar katkı sunabilirim...

## ÖZET

Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin son iki yüz yılından Cumhuriyet'in neredeyse tamamına yayılan Türk siyasi tarihi alanında yaşanan dönüşümleri, tarihsel olgulara dayanarak Türk romancısı Tarık Buğra'nın eserlerinin gözünden irdelemeyi amaçlamıştır.

Türk düşünce dünyasına ve edebiyatına pek çok eser vermiş olan ve Siyasi/Tarihi Roman alanında verdiği eserlerle literatürde önemli bir yer kaplayan Tarık Buğra'nın modern dönem Türk Siyasetine dair değerlendirmeleri dikkate değerdir. Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak çok partili siyasi hayata kadar süren yaklaşık yirmi beş yıllık sürece romanlarıyla odaklanan ve alternatif bir yaklaşım sunan Tarık Buğra, eserleriyle ve politik duruşuyla kendi döneminde görece muhalif bir çizgide konumlanmaktadır.

Bu çalışma için Tarık Buğra'nın Küçük Ağa, Küçük Ağa Ankara'da, Firavun İmanı, Yağmur Beklerken, Dönemeçte romanları seçilmiştir. Romanlar söylem, içerik ve betimsel analizlere tabii tutulmuş olup, romanların siyasi dönüşüm içerisinde öne çıkan Halk-Aydın Çatışması, Ekonomi Politika Eleştirileri, Siyasi Dönüşümde Yaşanan Çatışmalar, Çok Partili Hayat ve Demokrasi ve Basın Özgürlüğü konularına odaklanan kısımları dikkate alınmıştır. Bu alanda daha önce yapılmış çalışmalar da bu tezde değerlendirilmiştir.

Eserlerinde Türk Siyasi hayatına sıradan insan gözüyle bakan Tarık Buğra, çoğu zaman modern tarih anlatısının dışına çıkmıştır ve kendi yargılarını karakterleri üzerinden aktarmıştır. Özellikle muhalif siyasi hareketler için olumlu bir görüş ve yaklaşım sunan Tarık Buğra, alternatif bir siyaset ve tarih bakışı sunmaktadır.

Bu çalışmanın diğer çalışmalardan ayrılan yönü, Tarık Buğra'nın romanlarını, sıralı ve tematik bir şekilde ilk defa işlemesi ve Kamu Yönetimi disiplini çerçevesinde bu romanları değerlendirme çabası içerisinde olmasıdır.

**Anahtar Kelimeler:**Tarık Buğra, Siyasi Tarih, Yönetim Eleştirisi, Kamu Yönetimi, Roman Eleştirisi, Politik Roman.

## ABSTRACT

This study aims to examine the transformations in the field of Turkish political history, which covers almost the whole of the Republic from the last two centuries of the Ottoman Empire, through the works of Turkish novelist Tarık Buğra, based on historical facts.

Tarık Buğra, who has given many works to Turkish thought and literature and has an essential place in the literature with his works in the field of Political / Historical Novel, is noteworthy. Tarık Buğra, who focuses on the twenty-five-year period starting from the War of Independence and lasting until the multi-party political life, with his novels and offers an alternative approach, is positioned in a relatively opposing line in his time with his works and political stance.

For this study, Tarık Buğra's novels Küçük Ağa, Küçük Ağa Ankara'da, Firavun'un İmanı, Yağmuru Beklerken ve Dönemeçte were selected. The novels were examined in terms of discourse, content, and descriptive analysis, and the parts of the novels focusing on the themes of Conflict between People and Intellectual, Economic Politics Criticism, Conflicts in Political Transformation, Multi-Party Life, and Democracy and Press Freedom were discussed. Previous studies in this field have also been evaluated in this thesis.

In his works, Tarık Buğra, who looks at Turkish political life as an ordinary person, often went beyond the modern history narrative and conveyed his judgments through his characters. Tarık Buğra, who offers a positive view and approach, especially for opposition political movements, offers an alternative view of politics and history.

This study's distinctive features are that Tarık Buğra's novels were processed sequentially and thematically for the first time and evaluated within the framework of the Public Administration discipline.

**Keywords:**Tarık Buğra, Political History, Government Criticism, Public Administration, Novel Criticism, Political Novel.



## İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
GİRİŞ .....	1

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### METODOLOJİ

1.1.Araştırmanın Amacı .....	6
1.2.Araştırmanın Önemi .....	6
1.3.Araştırmanın Yöntemi .....	8
1.4.Verilerin Toplanması.....	10
1.5.Verilerin Analizi .....	10

### İKİNCİ BÖLÜM

#### OSMANLI DEVLETİ'DAN CUMHURİYET'E SİYASET VE YÖNETİM ALANINDA

#### YAŞANAN DÖNÜŞÜMLER

2.1. Osmanlı Devleti'nin Son İki Yüz Yılında Yaşanan Dönüşüm.....	15
2.2. Tanzimat Fermanı Sonrasında Yaşanan Dönüşümler .....	18
2.3. I. Meşrutiyet Dönemi ve Sonrası Yaşanan Dönüşümler .....	23
2.4. Jön Türkler ve II. Meşrutiyet Sonrası Dönem Yapısı.....	29
2.4.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti .....	29
2.4.2. II. Meşrutiyet Dönem Yapısı .....	31
2.5. Birinci Dünya Savaşı'na Giden Süreçte Yaşananlar .....	35
2.6. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yönetim Alanında Yaşananlar .....	38
2.7. Saltanatın Sona Erişi ve Bağımsız Türkiye .....	49
2.8. Yeni Devlet Yeni Siyasi Hayat ve Muhalefet .....	50
2.8.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Etrafında Gelişen Olaylar ve Partinin Kapatılması .....	53
2.9. Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri ve 99 Günlük Muhalif Parti Serbest Cumhuriyet Fırkası .....	57
2.10. Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu.....	63

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### YÖNETİM VE SİYASET ALANINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN TARIK BUĞRA ROMANLARI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

3.1. Tarık Buğra'nın Hayatı, Eserleri ve Kişiliği .....	67
3.1.1. Hayatı .....	67
3.1.2. Eserleri.....	72
3.1.2.1. Hikayeleri .....	72
3.1.2.2. Tiyatroları .....	73
3.1.2.3. Romanları .....	75
3.2. Tarık Buğra'nın Romanlarında Anlayış, İdeoloji ve Sosyal Hayata Bakış.....	79
3.2.1. Kuruluş Dönemi Politik Kavgalara Bakış .....	84
3.2.2. Çok Partili Hayat ve Demokrasi Eleştirisi.....	93
3.2.3. Aydın - Halk Çatışması .....	101
3.2.4. Ekonomi Politikalarının Eleştirisi .....	105
3.2.5. Basın Özgürlüğü Eleştirisi.....	109
SONUÇ .....	111
KAYNAKÇA .....	118

## GİRİŞ

Literatürde genel olarak Tarık Buğra için milliyetçi ve muhafazâkar denmektedir. Eserlerinin hemen hepsinde Türkiye'nin sorunlarını ve insanlarını işleyen yazar dönüşüm süreçlerine, halkla yönetim kadroları arasındaki yabancılaşmaya, halkın ekonomik/sosyal ve politik yönden geri kalmışlığına odaklanmaktadır. Ayrıca hikayelerini kurarken aşk, ayrılık, özlem gibi temaları da sıklıkla kullandığı görülür.

Romanlarında ele aldığı konular içerisinde Milliyetçilik ve Millî Mücadele, Osmanlı Devleti tarihi ve tarihsel kökler, siyaset ve siyasi meseleler, kadın – erkek ilişkisi, gençlik ve yozlaşma konuları öne çıkmaktadır. Romanlardaki izlek olarak demokrasi, pragmatizm, bireyleşme sürecinde Türk halkı, kadın erkek ilişkileri, sanat, tarih, yabancılaşma, ülkenin bağımsızlık mücadelesi, Türk insanı, taşra hayatı, Türk ve Osmanlı Devleti ordusu, Bolşevizm, Marksizm ve sol siyasetin eleştirileri de görülmektedir.

Tarık Buğra adı etrafında gelişen zengin bir literatür mevcuttur. Özellikle Türk Edebiyatı, İnkılap Tarihi ve Sosyoloji alanlarında Tarık Buğra ve eserleri üzerine geniş bir literatürle karşılaşmak mümkündür. Kamu Yönetimi alanındaysa çalışmaların kısıtlılığı göze çarpmaktadır. Çalışmada faydalanılan doktora tezlerinden Davut Ekşi (2006) çalışmasında Milli Mücadele'ye bakışı üç önemli yazar odağında bakmaktadır. Bu yazarlardan bir tanesi de Tarık Buğra'dır. Ebru Burcu Yılmaz (2005)'in çalışması da Tarık Buğra'nın eserlerinde karakter ve kişilere odaklanması, dönemin insanını ve Tarık Buğra'nın insanlara bakışını işlemesi açısından önemli bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Yıldray Bulut (2014) çalışmasında Tarık Buğra'nın tüm romanlarını ele alarak Tarık Buğra romancılığı için önemli bir başvuru çalışması ortaya koymuştur. Ümmügülsüm Tarakçı Gül (2011) çalışmasında, Tarık Buğra romanlarında önemli ve göze çarpan bir olgu olan kahramanın dönüşüm

olgusuna odaklanarak Buğra'nın eserlerini özgün bir açıdan ele almasıyla çalışmada başvurduğumuz çalışmalardan biri olmuştur.

Tarık Buğra 2018 yılında doğumunun 100. Yılı çerçevesinde çeşitli etkinliklerle, sempozyum ve çalıştaylarla anılmıştır. Bu sayede yazar hakkında son yıllarda yapılan çalışmaların arttığına tesadüf edilmiştir. Türkiye Yazarlar Birliği, Türk Dili Dergisi ve Zeytinburnu Belediyesi tarafından yazar için programlar ve özel sayılar hazırlandığı literatür taraması esnasında görülmüştür.

Tarık Buğra üzerine yapılan çalışmalarda eserlerindeki yönetim eleştirilerine ve siyasal dönüşüme dair çalışmaların sayısının az olduğu göze çarpmaktadır. Daha çok eserlerdeki taşra hayatı, milli mücadele tarihi odaklı çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir.

Siyaset ve edebiyat ilişkisi Türkiye'de üzerine az çalışma olan ve birbirinden ayrı iki alan olarak görülmesi nedeniyle multidisipliner imkânların da fazlaca kullanılmadığı bir çalışma alanı olarak göze çarpmaktadır. Bu konuda elbette daha önce önemli çalışmalar yapılmıştır. Elifhan Köse'nin İletişim Yayınları tarafından yayımlanan (2014) doktora tezi Sessizliği Söylemek, Ahmet Sait Akçay'ın Bellekteki Huriler (2006), Veli Uğur'un Vampirin Öpücüğü, Aşığın Kanı (2018) eserleri bu çalışmalara örnek gösterilebilir. Ancak son yıllarda yapılan çalışmaları bir kenara bırakırsak roman sanatını yönetim alanında tercih edilen bir çalışma alanı olmadığını görmek mümkündür.

Yönetim Bilimci Prof. Dr. Mustafa Özel'in 1990'lardan itibaren roman ve siyaset-iktisat arasındaki ilişkiyi irdeleyen yazıları ve çalışmaları yönetim alanında roman çalışmaları için ufuk açıcı bir etkiye sahip gözükmektedir. 2018 yılından sonra konuyla alakalı olarak Küre Yayınları tarafından yayımlanan Roman Diliyle İktisat ve Roman Diliyle Siyaset kitapları bu alanda yapılmış en kapsayıcı ve geniş çalışma olarak çalışma boyunca faydalanılan eserlerin başında gelmektedir.

Çalışmanın odak noktasını Tarık Buğra'nın romanları oluşturmaktadır. Ancak çalışmada Buğra'nın romanlarında farklı konulara değinmesi, bu çalışmanın siyaset eleştirisi ve yönetim alanındaki eleştirilerini ele alması nedeniyle belirli romanları seçilerek, yönetim düşüncesi, siyaset eleştirisi ve yazarın politik tutum ve eleştirileri etrafında bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinden çok partili siyasi hayatına kadar olan yaklaşık yirmi beş yıllık süreç incelendiği için ve bu konuda da Tarık Buğra'nın kesintisiz olarak süreci ele aldığı Küçük Ağa, Küçük Ağa Ankara'da, Firavun İmanı, Yağmur Beklerken ve Dönemeçte romanları çalışmaya dahil edilmiş ve bu eserler söylem analizine tabii tutulmuştur. Tarık Buğra'nın yönetim biçimleri konusunda eleştirel bir tutum sergilediği Siyah Kehribar romanı yazarın ilk ve birçok açıdan kusurlu kabul edilmesi, Gençliğim Eyvah romanıysa gerek roman olmadığı yönünde eleştirilere uğraması gerekse de eserin son zamanlarda fazlaca spekülasyon konusu edilmesi nedeniyle çalışmanın dışında tutulmuştur.

Çalışmaya konu olan Küçük Ağa romanı Çolak Salih karakterinin Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Kutulamare Cephesi'nden memleketi Akşehir'e dönmesiyle başlayarak dönem içerisinde yaşanan buhranı, Milli direniş hareketi ve İstanbul Hükümeti arasında yaşanan politik çekişmeleri, halkın içine düştüğü zor durum gibi konuları işlemektedir. Romanın devamı olan Küçük Ağa Ankara'da eserindeyse romanın ana karakteri olan Küçük Ağa karakterinin Ankara'ya gitmesi ve süreç içinde yaşanan Çerkes Etem isyanları ele alınmaktadır. Küçük Ağa Ankara'da romanı ayrıca henüz ayyuka çıkmayan siyasi hesaplaşmalara dair Tarık Buğra'nın ilk değerlendirmelerini yapması açısından da önemli gözükmektedir. Küçük Ağa serisinin devamı niteliğinde okunabilecek olan Firavun İmanı romanı Mustafa Kemal'in Başkomutanlık yetkilerini kendi üzerinde toplamasıyla başlayıp, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına kadar olan ve sonrasında

geçen birkaç aylık sürece odaklanmaktadır. Bu romanda Tarık Buğra Cumhuriyet'in kuruluşu esnasında yaşanan politik kavgayı irdelemekte ve galip gelenler üzerine önemli analizler yapmaktadır. Yağmur Beklerken romanında 1929 yılının ekonomik buhranı etrafında bir kasabada yaşananları konu alan Buğra, tarımsal üretimin çok düştüğü, ağır vergilerin halkı ezdiği dönem içerisinde, halka can ve heyecan verecek yeni bir siyasi partiyle ekinlere can olacak yağmurun beklenmesini metaforik bir anlatımla hikayeleştirmekte ve dönemin siyasi iklimini sıradan insanların gözüyle vermektedir. Bu dönemde yaşanan politik kavgalar yine romanın ana konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın son romanı olan Dönemeçte romanında yazar ana izleğe her ne kadar bir aşk hikayesini almış gözükse de Buğra'nın en yoğun yönetim eleştirilerini ve Türkiye değerlendirmesini yaptığı eser olarak öne çıkmaktadır. Çok partili hayata geçiş süreci olan 1946-1948 yıllarına odaklanan romanda yazar demokrasi kültürü ve Türkiye'nin başarısızlıklarını derin bir şekilde irdelemekte, özellikle Demokrat Parti'nin kuruluş aşamalarında yaşanan hayal kırıklıklarının sebeplerini de derinlemesine okura aktarmaktadır.

Çalışmanın Kamu Yönetimi disiplini içerisinde gerçekleştiriliyor olması, romanların analizi noktasında Edebiyat Anabilim Dalı disiplininin dışına çıkılmasına sebebiyet vermiş olabilir. Bunu aşmak için edebiyat eleştirisi ve analizi alanında literatürde önemli olan kaynaklara sürekli başvurulmuştur. Daha önce yapılan benzer çalışmaların metodolojisi incelenmiş mümkün oldukça benzer bir metodoloji izlenmeye çalışılmıştır. Özellikle Halide Edip Adıvar'ın romanlarını söylem analizine tabii tutan Ayşe Sibel Şahin (2018)'in çalışması bu çalışma için yol gösterici olmuştur.

Bu çalışmanın literatürdeki diğer çalışmalardan farkı Tarık Buğra'nın romanlarının belli bir izlek ve bakış açısıyla ele alınmasıdır. Daha önce yapılan çalışmalarda ele alınan romanların yönetim eleştirisi bağlamında ele alınmadığı ve Tarık Buğra'nın siyasi meselelere bakışının romanları üzerinden derinlemesine irdelenmediği görülmüştür. Yapılan çalışmalar

genellikle makaleler üzerinden tek bir eser odaklı yapılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada amaç birden fazla romanın, birbiriyle benzer bir akış içerisinde, yazarın düşünce dünyası çerçevesinde bir dönem ve siyaset eleştirisi yaptığını gösterebilmektir.

Çalışmanın birinci bölümü, çalışma için kullanılan metodolojinin genel bir özeti ve bu çalışmada başvurulan araştırma yöntemlerinin genel özelliklerinin anlatıldığı şekilde oluşturulmuştur.

Romanda siyasi tarihin olgularının dışına çıkmamak için siyasi tarihin ana kaynakları çalışmanın omurgasını oluşturmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türk siyasi tarihinde yaşanan olgular ve dönüşümler anlatılmıştır. Bu anlatımın sınırları Tarık Buğra'nın romanları etrafından çizilmiştir. Ancak Türk siyasi hayatının dönüşümünün 1800'lü yıllara gittiği ortak anlayışı, çalışmanın 1800'lerden başlatılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde 1800'lerden başlanarak Tanzimat, Jöntürkler, II. Abdülhamit ve Meşrutiyet devirlerindeki dönüşümler ele alınmış ve Birinci Bölüm Demokrat Parti'nin ilk iki yılının genel özetiyle sonlandırılmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde Tarık Buğra'nın hayatı, eserleri ve düşünce yapısı ayrıntılarıyla anlatılmaya çalışılmıştır ve eserleri söylem analizi, içerik analizi ve betimsel analize tabii tutularak romanların birçok yönden incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bölümde ayrıca Tarık Buğra'yla ilgili olarak literatürde yer alan çalışmalardan da faydalanılmış ve bu çalışmaların genel bir özetiyle değerlendirilmesinin verilmesi amaçlanmıştır. Ardından romanlar içerisindeki siyaset, iktisat ve yönetim eleştirisine odaklanan noktalar söylem analizi, betimsel analiz ve içerik analizine tabi tutularak romanlar derinlemesine açıklanmaya ve incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma yapılırken romanların genel izleğinden çıkılmamış ve analizlerde sadece romanların kendileri kullanılmıştır.



# BİRİNCİ BÖLÜM

## METODOLOJİ

### 1.1.Araştırmanın Amacı

Tarık Buğra (1918-1994) hayatı boyunca yazdığı romanlarla ve yazılarla gerek edebi kamuda gerekse de politik gündem içerisinde önemli etkiler uyandırmış; milliyetçi, muhafazakâr düşünce çizgisi içerisinde önemli sayılacak eserler vermiştir.

Tarık Buğra'nın eserlerinde odaklandığı noktalar genellikle Türkiye'nin önemli kırılmalarının ve dönemeçlerinin yaşandığı tarihi yıllardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak Türk siyasi ve sosyal hayatında önemli olay ve konuları romanlarında işleyen yazar, köşe yazılarında da ülke gündemine dair meseleleri kapsayıcı ve derinlikli bir açıdan ele alır. Bu da güncel hayatın panoramasını çizebilmesini ve yaşadığı dönemi daha sonraki yıllarda analiz edebilmesini sağlamıştır.

Bu çalışmanın ana amacı, önemli bir fikir insanı ve roman yazarı olarak Tarık Buğra'nın Türk siyasetinde yaşanan olayları, taşradaki etkilerini, ekonomik yönden yaşanan zorlukları farklı bir bakış açısıyla yeniden ele almak ve Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi literatürüne katkı sunma amacıyla romanların tarihsel olgular etrafında incelenmesidir.

### 1.2.Araştırmanın Önemi

Tarık Buğra'nın romanları odağında yönetim olgusuna ve Türk Siyasi hayatının kırılma anlarına alternatif bir bakış ve kişilerin düşüncelerini daha rahat ifade ettiği, her karakterin yazarın görüşlerinin ya da yazarın yaşadığı dönemdeki olayların bir yansımasını temsil ettiği kabul edilen edebiyat alanından bakılması, dönem için yapılan çalışmalara farklı bir bakış açısı kazandırma ve dönemsel olayları incelerken alternatif alan ve eserlerden

faaydalanılması bakımından önemli gözükmeKtedir. Özellikle Tarık Buğra gibi hem Türk siyasi dünyasında düşünceleriyle hem de edebiyat kanonunda eserleriyle kabul gören bir figürün, Türk siyasi hayatına yaklaşımını öğrenmek amacını güden bu eser, Tarık Buğra adına yapılan çalışmalarda ilk olma özelliği de göstermektedir.

Bu çalışmada Tarık Buğra'nın romanları farklı bir açıdan incelenmiştir ve yazarın romanlarındaki diyalog, karakterler ve mekanlardan yola çıkarak bir söylem analizi yapılmıştır. Dilbilimsel bir yöntem olarak kabul edilen söylem analizinin incelenen romanlar için uygulanabilir olması, aynı zamanda karakterlerin, siyasi tutum, birbirleriyle mücadele gibi duygularının ve eylemlerinin, kişilerin fikirlerinin ve savunduğu ideolojinin hangi durumlarda ve eylemlerde nasıl ve ne şekilde romanlara yansıdığı incelenmiştir.

Romanlardaki diyalog, iç monolog ve karakterlerin durumunun çözümlemesi yapılmaya çalışılırken disiplinler arası çalışılmıştır. Romanlar çözümlenmeye çalışılırken karakterlere zihinsel, karakteristik özelliklerin belirlenmesinin yanında ayrıca karakterlerin yaşadığı zaman, ait oldukları çevre, mevcut sosyoekonomik durumları, kültür, ideoloji, eğitim gibi kişiliği belirleyen etkenler de incelenmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı tarih, edebiyat, felsefe gibi alanlardan yararlanılmıştır.

Yakın dönem Türk siyasi hayatı büyük tartışmaları içerisinde barındıran, Tanzimattan bugüne gelen düşünce akımlarının hala etkin olarak varolması nedeniyle de tartışmaları son bulmayan bir dönem olma özelliğini korumaktadır. Bu tartışmalı döneme, dönemin figürlerinin hatıratları ışık tutarken, ayrıca o dönem içinde yaşayan yazarların da kurmaca eserleri, Türk siyasi hayatının anlaşılması ya da kırılma anlarında yaşananların daha net görülmesi için önemli görülmektedir. Bu çalışmada da edebiyat sahasının çalışma kaynakları olan romanlar etrafından döneme bakış atılmaya çalışılmış, dönem içinde yaşananların Tarık Buğra tarafından nasıl anlaşıldığı ve onu takip eden okurlara nasıl aktarıldığı anlaşılmaya

çalışılmıştır. Bu bakımdan çalışma, gerek Kamu Yönetimi ve gerekse de Türk Dili ve Edebiyatı alanları için multidisipliner ve eleştirel bir çalışma olması bakımından da önem taşımaktadır.

### **1.3.Araştırmanın Yöntemi**

Mevcut çalışma nitel araştırma yöntemine göre kurgulanmıştır. Nitel araştırma ile ilgili alan yazında çeşitli tanımlamalarla karşılaşmak mümkündür. Belkıs Kümbetoğlu'na göre “nitel araştırmayı, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür” (Kümbetoğlu, 2020). Bu tanımın yanı sıra nitel araştırmalarda özellikle eşyanın tabiatı ve doğası önemli görülür. Nitelik herhangi bir şeyin ne olduğu, nasıl olduğu, zamanı, nerede olduğu, nedenleri ve sonuçları, özü ve içerisinde bulunduğu ortamının tanımlanması ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle anlam, kavram, tanım, kurgu, özellik, mecaz, semboller nitel araştırmaların tabiatında var olan bir olgudur (Koçyiğit, 2019). Bunun yanı sıra, araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan söylem analizi tercih edilmiştir. Tolga Elbirlik ve Ferhat Karabulut (2015:33)'un çalışmalarında da söyledikleri gibi, söylem analizi, beşeri bilimlerin içerisinde yer alan dilbilim, dil felsefesi, antropoloji, etnoloji, sosyoloji, psikoloji, psikanaliz gibi bilim dallarının söylem hakkında ileri sürdüğü düşüncelerle şekillenmektedir. Söylem kuramları, kendi terminolojisine ait dil kullanımı, hegemonya, güç, ideoloji ve sosyal teorilerden oluşan bir analiz türüdür.

Söylem analizi yapılırken, dikkat edilen en önemli nokta Tarık Buğra'nın karakterlerinin söylediği sözler, olayların yaşandığı mekânlar ve mekânlarda yer alan objeler olurken, analizin doğru bir bağlam etrafına oturtulması ve kullanılan tüm göstergelerin metinde yer alan anlamların da ötesindeki anlamını ortaya çıkarmak, romanda yer alan her bir

unsuru dikkate alarak, bütünlüklü ve anlamlı bir bağlam ve bütünlük içerisinde gerçek anlamı ortaya koymak asıl amaç olmuştur.

Ahmet Kocaman (1998:104)'ın söylemiş olduğu söylem analizinin odaklandığı ana noktanın tümceden metne ve iletişim eylemine ulaşmanın ana amaç olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Dilbilimsel açıdan kullanılan söylem analizi sayesinde araştırmacı, romanda geçen konuşmalardaki ton, üslup, söz, vurgu, tavır ve jestleri inceleyerek metnin arkasında yatan asıl anlamı yakalamayı amaçlar.

Söylem analizinde genellikle metinler çözümlenirken üç farklı yöntem olduğu kabul edilir. Bunlar Michel Foucault'nun öncülük ettiği eleştirel söylem çözümlemesi, karşılıklı konuşma çözümlemesi, içerik çözümlemesidir. İçerik çözümlemesinin edebiyattan toplum bilime kadar pek çok alanda kullanılması kabul edilmektedir. Bu çalışmada üçlü yöntemden biri olan içerik çözümlemesi kullanılacaktır. Bu çalışma da anlamla ilgileneceğinden dolayı söylemler kendi bağlamlarında incelenip, anlamın sorgulaması ve yorumlaması yapılacaktır. Dilbilimci James Paul Gee (2005:57) için söylem çözümleme yöntemini dilbilimsel ayrıntılar, söylemi üreten, algılayan, yorumlayanlar ve söylemin üretildiği sosyal bağlamlar belirlemektedir. Bu çalışmada yer alan romanlarda karakterlerin kurduğu diyaloglar, geçtikleri mekânlar ve girdikleri iç monologlar incelenecek ve Kümbetoğlu'nun da belirttiği gibi “onlara ait kimliklere ulaşmak, kişiliklerine dair bulgular elde ederek iletişimde bulunurken ortaya çıkan söylemlerinin asıl ifade ettiği anlamlar” (Kümbetoğlu, 2020) yorumlanmaya çalışılacaktır. Kişilerin kimliklerin, karakterlerine, psikolojik ve zihinsel yapılarına dair elde edilen veriler ışığında söylemlerin analizini yapılacaktır.

Söylemin ne olduğu ve nasıl anlaşılacağını belirleyen ana düğüm dildir. Dili anlamak ve dili doğru tanımlamak, söylem analizi için önemli bir durum içermektedir. İnsanın en temel yetilerinden ve doğadaki diğer canlılardan onu ayıran özelliğinden biri olan dil, insanın

bağlı olmadığı, somut bir gerçeklik içermeyen dünyaların insan tarafından kurulmasını sağlar. Dil seslerden örölü olan, iğretilemelerin toplamını içeren, toplumsal uzlaşılara dayalı saymacalar sistemi ve ses – anlam ilişkisidir.

#### **1.4.Verilerin Toplanması**

Araştırmada Tarık Buğra romanlarından hareket edilerek romanlardaki metinsel ifadelere dayalı, nitel araçlar üzerinden bir analizi zorunlu kıldığı için, “ nicel ölçme araçları kullanılmayarak araştırmanın bütüncül yapısına uygun olduğu öngörülen nitel veri toplama araçları” (Kümbetoğlu, 2020) kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında doküman incelemesine başvurulmuştur. Doküman inceleme yönteminin oluşturulmasında yönetim eleştirisi, siyasi duruma yönelik eleştiriler, politikanın ve siyasetin araştırma noktasına girdiği düşünölen noktalar gibi unsurlara dikkat edilmiştir. Bulgular bu unsurlara göre kategorize edilmiş Tarık Buğra'nın romanlarında ne şekilde bir eleştiri yaptığı unsurları belirlenmiştir. Bu unsurdan yola çıkarak uygulama süreci ve araçları geliştirilmiştir.

Bu çalışmada söylem analizine yönelik verilerin romanda geçen mekân, kişi ve olayların siyaset eleştirisi olduğu ve ayrıca dönemin siyasi yapısını eleştirdiği düşünölen ifadelerin yer aldığı, diyaloglar, iç monologlar aracılığıyla gerçekleşen unsurların bağlamında elde edilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda uygulama sürecine yönelik verilere ulaşılması hedeflenmiştir.

#### **1.5.Verilerin Analizi**

Yapılan çalışmada betimsel analiz, içerik analizi ve söylem analizinden yararlanılmıştır. Araştırma sürecinde verilerin çözümlenmesinde literatürün taranması esnasında araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin kategorizasyonunda betimsel analiz kullanılmış ve elde edilen bulguların süreç, konu, beceri,

değer unsurlarına göre sınıflandırılmasında ve uygulamaya yönelik verilerin değerlendirilmesinde ise içerik analizinden yararlanılmıştır. Betimsel analizde araştırmacı kaynak olarak aldığı kaynakları ya da yazarın metinleri etrafında gelişen literatürü, “çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır” (Yıldırım ve Şimşek, 2013’ten akt. Tarhan ve Kılıç, 2017:1977 ).

İçerik analizi; “doğrudan ölçülemeyen ve gözlemlenemeyen çalışmalarda kullanılan bir mesajın belirli ve açıkça ifade edilmiş özelliklerini objektif ve sistematik bir biçimde saptamamızı ve bunlar hakkında çıkarım yapmamızı sağlayan bir yöntemdir ” (Yıldırım ve Şimşek, 2013’ten akt. Tarhan ve Kılıç, 2017:1977 ). Aynı zamanda içerik analizini, bulguların düzenlenerek sınıflandırılması ve karşılaştırılarak kuramsal sonuçlara ulaşılması aşamalarını içeren bir nitel veri analizi yöntem olarak ifade etmekte mümkündür (Cohen, Manion ve Morrison, 2007).

Söylem analizini araştırmamanın önemli bir unsuru olduğu düşünüldüğünden kapsamlı bir şekilde ele alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Nitekim dil, toplumun ortak iletişim ve anlaşma aracıdır. Dil sayesinde, dildeki kelimeler ve sayıları gibi durumlar aracılığıyla bir toplumu anlamak kolay hale gelmektedir. Dil sadece ifade ettiği anlamın yanında birçok yan anlamı da içermesi bakımından toplumların anlaşılması konusunda anahtar bir role sahiptir (Barthes, 2003:180). Dil düşünceye aracılık ederken aynı zamanda konuşulan şeyin bireyden bağımsız olamayacağı kabulü neticesinde çeşitli farklılıklar ve değişkenlikler içerir. Dil sözü yaratan ana araçtır. Düşünce son değişmez halini, gerçekliğinin bir biçimini dil sayesinde kazanır bir formudur. Dilbilimci Saussure için dil toplumsal bir sistemdir. Söz ise birey tarafından yaratılan bir olgu olarak öne çıkar. Roland Barthes de “sözün ve dilin içkin olduğunu biri olmadan diğeri olamayacağını” söylemektedir (Barthes, 1999:22).

Konuşurken ürettiğimiz sözler, karşılıklı iletişim ve ilişki zinciri içerisinde söylemimizi oluşturur. Oluşan bu söylemler sayesinde onu duyan ya da okuyan kişi için farklı söylem kapıları açarız. Kişinin kültürel birikimi, kişilik özellikleri, eğitimi gibi durumlar söylemin oluşmasında etkili unsurlardır. Farklı değişkenlere bağlı olarak oluşan söylem, iletişim halinde olunan kişinin yine aynı unsurlarca şekillendirdiği ideolojik ve zihinsel yapısıyla ilgili olarak belirlenir, düzenlenir.

Söylem analizi bu söz ve dil ilişkisi içerisinde oluşan sözlerin/cümlelerin/yazıların incelenmesini sağlayan bir analiz yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda “farklı disiplinlerden (psikoloji, sosyoloji, dilbilim, antropoloji, edebiyat çalışmaları, felsefe, medya ve iletişim çalışmaları) beslenerek” (Şahin, 2018: 3) gelişir. Bu sayede söylem analizi bütünleşmiş tek bir teori, metot ya da uygulama olmaktan uzaktır. “Bunun yerine farklı disiplinler, farklı araştırma gelenekleri içinde yürütülen, heterojen özelliğe sahip nitel bir araştırma” yöntemi olarak öne çıkar (Şahin, 2018: 5).

Önemli söylem analizcilerinden ve dil bilimcilerden biri olarak kabul edilen Van Dijk’e göre bu analiz yöntemi tarihsel olarak köklü bir yöntemdir. Söylem analizinin kaynakları neredeyse iki bin yıl kadar önceye dayanabilir. Van Dijk için belagat ve retorik de söylem analizinin kaynaklarını oluşturmaktadır (van Dijk, 1988:15).

Söylem analizinde, söylemde metnin ne söylediğinden çok neyi kastettiği, neyi anlatmak istediği anlaşılmalı çalışılır. Burada önemli olanı kimin neyi, nasıl söylediği noktası oluşturmaktadır. Metnin ya da söylemin alıcıları her anlamda eşit kültürel, entelektüel ve dilsel yetiye sahip olamayacağı için söylemden tek bir anlam ortaya çıkarmak zor görülmektedir. Burada devreye söylem analizi girerek, kimin neyi, neden, nerede ve ne şekilde söylediği anlamaya çalışarak söylenenin anlaşılmasını amaçlamaktadır.

Kerim Demirci'nin Söylem Analizi için söylediği şu sözler analiz yönteminin anlaşılması için önemlidir:

İsminden de anlaşılacağı gibi söylem analizinin iki ayağı vardır. Birinci ayağı söylem (discourse), ikinci ayağı ise analizdir. İşin söylem tarafında yalnızca söze dayalı anlatım yoktur. Sözel anlatımın yanında yazılı, görsel veya işaret anlatımları da vardır. Konuşanın, yazanın, çizenin, herhangi bir hareket yapanın, bir iletişim halinde olanın veya işaretleşme yoluyla bir şeyler anlatanların her hareketi, her durumu, her davranışı söylem kelimesinin kapsam alanına girebilir. İşin analiz tarafında ise bu saydığımız veya benzeri maddelerin ne anlama geldiği konusunu semiyotik yaklaşımlarla ortaya çıkarma yani deşifre etme işi vardır. Söylem analizi, anlatılanların hangi formlarda nasıl anlatıldığı, niçin anlatıldığı, hangi maksatla ifade edildikleri, ifadeden ne anlam çıkarılması gerektiği gibi çok farklı soruların cevabını bulmaya yöneliktir (Demirci, 2013:55).

Bir tür yorumlama ve değerlendirme süreci olan söylem; analizi yapan kişinin “çıkarımları ve söylemi oluşturan bireyin, birey bağlamında da toplumun sosyal hayatı, ideolojisi, değer yargılarıdır” (Şahin, 2018:11). Bir söylemin çözümlenmesi “yapılırken bizde uyandırdığı duygular ve bıraktığı izlenimler, yaptığımız çıkarımın ya da yorumun yeni ve farklı bir söylem oluşturmasını” sağlayabilir (Şahin, 2018:11). Bundan dolayı tek bir söylemden ziyade birden çok söylem vardır ya da söylem doğabilir.

Karnavaldan Romana (2017) isimli eserinde Mikhail Bahtin, eserinin söylem ve roman ilişkisine odaklanan bir bölüm kaleme alır. Bahtin (2017:85)'e göre “gündelik dilde olduğu gibi romanda da belli bir söylem oluşacağı”ni birçok bilim dalında görüldüğü gibi edebiyatta da müstakil bir söylem türünün var olduğunu iddia eder. Ayrıca edebi türlerle birlikte okur–eser arasında ortak bir görüşün, ideolojilerin oluştuğunu ve ayrıca edebiyatın yazarın dünya görüşünü de yansıttığı bir araç olduğunu ifade eder. Tarık Buğra romanı özelinde yapılmaya çalışılan söylem analizinde de Bahtin'in bu görüşü dikkate alınmakta ve romanlarda yazarın karakterler tarafından kendi görüşlerini söylediği kabul edilmektedir.

Yapılan çalışmada incelenen romanlarda yer alan diyaloglar, iç monologlar, durum açıklamaları üzerinden bir söylem çözümlemesi yapılarak yazarın konuştuğu karakterlerin neyi, nasıl, kime, neden söylediğini ve ne söylediğini, okunan alt metni bireysel yorum



şeklinde ele alıyoruz. Tarihsel arka planları, yani gerçek durumların anlaşılması için de ikinci bölümde tarihsel literatürdeki tartışmaları geniş bir perspektiften verilerek bir kıyas yapma durumunun ortaya çıkarılması amaçlanıyor. Böylece metnin, söylemin bir ürünü haline getirilmesi hedeflenmiş oluyor.

## İKİNCİ BÖLÜM

### OSMANLI DEVLETİ'NDEN CUMHURİYET'E SİYASET VE YÖNETİM ALANINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜMLER

#### 2.1.Osmanlı Devleti'nin Son İki Yüzyılında Yaşanan Dönüşüm

Osmanlı Devleti'nin son yüz yılı büyük savaşlara, toprak kayıplarına sahne olmasının yanında bu kayıpları önlemek için büyük dönüşümlerin yaşandığı, adeta bir yeniden yapılanma sürecinin görüldüğü bir yüzyıl olarak da görülmektedir (Karpata, 2006:216). Dünya'da yaşanan büyük dönüşümlerin etkisini kendi içinde hissederek Osmanlı Devleti İmparatorluğu 1789 Fransız İhtilali'nin öncesinde başlayan bir dönüşüm hareketine girmişti. Fransız İhtilali'nin etkileri daha derin olmuştur. Fikir akımları başta olmak üzere, siyasi ve sosyal anlamda birçok etkisini görmüş, toprak kayıplarının yanı sıra devletin meşruiyet kaynakları olan birçok kurumun aşınmasına hatta ortadan kalkmasına sebebiyet vermiştir (Karpata, 2006:218).

İçinden geçilen bu sıkıntılı dönem askeriye başta olmak üzere pek çok alanda dönüşümü zorunlu kılmıştır. Asıl odak noktamız Tanzimat Fermanı ve sonrası olacaksa da Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği dönemin öncesine değinmek gerekli görülmektedir. Tanzimat öncesi dönüşüm hareketleri Lale Devri'yle başlamış, 1700 ve sonrasındaki yıllar boyunca sürmüştür. 1789 yılında III. Selim'in attığı adımlar ciddi anlamda atılan ilk köklü dönüşüm hareketleridir (Akşin, 1997:27). III. Selim tahta çıktığında karşısında büyük sorunlar, tıkanmış bir ordu bürokrasisi ve güçlü ayanlar bulmuştu. Ayanların güçlenmesi ve devlet karşısında ayrı bir güç olmasının yanında, orduya asker sağlama görevini üstlenmeleri fazlaca tehdit oluşturur bir duruma gelmişti. Fetih hareketlerinden vazgeçilmesi sonrasında esnaflaşmasına göz yumulan ama parasal yönden bir türlü tatmin olmayan

Yeniçerilerin de sürekli isyan eder konumda olması zaten zor olan süreçleri iyice zorlaştırmaktaydı (Akşin, 1997:29).

III. Selim içinde bulunulan bu durumdan çıkmanın yollarını ararken bir yandan da dönemin devlet adamlarına danışıp layihalar almaktaydı. Bu tavsiyeler sonucunda 1793 yılında Nizam-ı Cedit ordusunun temelleri atıldı (Akşin, 1997:29). Bu ordunun Fransızlardan örnek alınarak oluşturulması ve Filistin’de Napolyon’un ordularını yenilgiye uğratması fazlaca ironiktir. Bu galibiyet sonrası ordudaki asker sayısı artırıldı ancak bu sırada Rumeli’de isyan çıktı. Bu isyanı durdurmaya giden Nizamcılar Tekirdağ’da da isyan çıkması üzerine III. Selim tarafından durduruldu. İstanbul’da ertesi yıl Yeniçeriler de ayaklanınca Nizam-ı Cedit isyanı bastırmakta geç kaldı ve IV. Mustafa tahta geçirildi. Bu dönemde Nizam-ı Cedit dağıtıldı (Akşin, 1997:29).

Bu olaylar üzerine isyanı bastırmak ve III. Selim’i tekrar tahta çıkarmak üzere Rumeli’den İstanbul’a gelen Alemdar Paşa Topkapı Sarayı’na vardığında IV. Mustafa sarayın kapılarını kapattı ve III. Selim’le II. Mahmut’un idamına hükmetti. II. Mahmut saraydan kurtulsa da III. Selim boğduruldu. Alemdar Paşa III. Selim’i kurtaramadı ama II. Mahmut’u tahta geçirmeyi başardı ve kendisi de sadrazam oldu. Bu olaylardan sonra âyanlarla görüşmeler gerçekleştirildi ve Sened-i İttifak adıyla anılacak olan bir anlaşma yapıldı (Ortaylı, 2014:41; Akşin, 1997:31; Lewis, 1993). Bu anlaşmada şu maddeler yer alıyordu (Kili ve Gözübüyük, 2006’dan akt. Dere, 2014:33):

1. Âyanlar padişahın emirlerini yerine getirerek ona sadık kalacaklardı.
2. Âyanlar, eyaletlerden devletin asker almasına karşı gelmeyeceklerdi. Karşı gelenlerden bütün âyanlar davacı olacaklardı.
3. Hazine gelirlerinin toplanması devletin koymuş olduğu kanun ve hükümlere uygun yapılacaktı.
4. Sadrazamın kanun ve ittifaka uygun olarak vereceği emirlere itaat edilecek, uygun olmayanlara birlikte karşı çıkılacaktı.
5. Âyanlar da devlet adamları gibi anlaşmaya uyacaklardı. Karşı koyan olursa bütün âyanlar hep birlikte onu engelleyeceklerdi.
6. İstanbul’da Yeniçeri Ocağı ve diğer ocaklarda isyan çıkarsa âyanlar emir beklemeksizin gelip isyanı bastırmaya çalışacaklardı.
7. Padişah âdil ve eşit vergi alacak, aşırı vergi konmayacaktı.

İlber Ortaylı (2014), yapılan bu Sened-i İttifak'a şerh düşmekte ve olup olmadığını bile bilinmediğini iddia etmektedir. İlber Ortaylı (2014)'ya göre bu imzalanan belgenin dönemin saltanat ananesi içinde tek bir anlamı olabilirdi o da küstahlık. Ortaylı'ya göre bu belgenin imzalanması ehvenişer, hayırhah görüldüğü için imzalanmıştır ve benzer belgeler zaten daha farklı alanlarda da yapılmıştır. Ne var ki bu belgeyle birlikte bir takım ayanların ve onların orduları altında baskı altına giren Saltanat yapısı bir anlamda haysiyetini ve iktidarını güvence altına alıyordu. Elimizdeki Sened-i İttifak belgesi Devlet Arşivi'nden değil Ahmet Cevdet Paşa'nın kendi tarih eserinde yer verdiği kopyadır (Ortaylı, 2014:41-42).

Sened-i İttifak her ne kadar Magna Carta'ya benzetilse de bu düşünce etrafında da tartışmalar sürmektedir. Merkezi yönetim bu anlaşmayla güç kaybetmiş gibi gözükse de II. Mahmut zaman içinde tekrar merkezi yönetimi güçlendirmiştir. 1812 yılında Rusya ile yapılan savaşın neticesinde II. Mahmut durumu bir fırsata çevirmiş ve ayanların gücünü kırmış, 1832'ye kadar sürecek olan süreci de bir şekilde başlatmış ve ayanları büyük oranda ortadan kaldırmıştır (Karpat, 2006:25; Lewis, 1993:381). Osmanlı Devleti İmparatorluğu duruldu gibi dururken, Alemdar Paşa'nın tekrar güçlenmesi, II. Mahmut'un oluşan durumdan rahatsız olması (Lewis, 1993:381) ve aslında suların hiçbir zaman durulmaması gerçeği yeni isyanları da beraberinde getirdi. Özellikle hala bir sorun olarak duran Yeniçeriler yeniden bir isyan başlattılar ve Alemdar Paşa'nın konağını kuşattılar. Saatler süren çatışma sonrasında Alemdar Paşa öldürüldü. Yeniçeriler saraya yürümeye başladılar. Bu sırada Osmanlı Devleti Hanedanı'nın tek erkeği kalmak için II. Mahmut IV. Mustafa'yı idam ettirdi ve Yeniçeriler onun varlığını kabul etmek zorunda kaldılar (Akşin, 1997:31).

II. Mahmut bu olay sonrasında Yeniçeriler'in bazı kararlarını kabul etse de gücünü korumuştur. II. Mahmut'un ayanları ortadan kaldırmak için giriştiği çabalar enteresan sonuçlar doğurmuştur (Ortaylı, 2014:42). 1820'de Yanya Ayanı Tepedenli Ali Paşa'ya yapılan saldırı başarısız olmuştur. Bu başarısızlık Yunan İsyanını başlatmış, bu isyan

Yeniçeriler'in sonunu getirmiştir. Çünkü aylarca süren kuşatmada Tepedelenli Ali Paşa'yı 17 ayda yenemediler. Bu sırada Mora'da Rumlar ayaklandı ve hakimiyet sağladılar. Yeniçeriler üç yıl gibi süre boyunca Atina ve Mora'ya giremediler. II. Mahmut Rumlara hakimiyet sağlamak için Mısır valisi Mehmet Ali'den yardım istedi. İsyan bu sayede bastırıldı ancak Mısır-Osmanlı Devleti donanması Rus-İngiliz ve Fransız donanmaları tarafından yakıldı. Bu da sürecin sonunda Yunanistan'ın bağımsız olmasına sebebiyet verdi(Akşin, 1997:32). Bütün bu kötü durumlara ve Yeniçerilerin başarısızlığına rağmen Yeniçeriler yine isyana yönelince II. Mahmut Yeniçerileri lağvetti (Lewis, 1993:81). Bu olay Osmanlı Devleti yapısında büyük dönüşümlerin, kırılma noktalarının başlangıcı oldu (Karpat, 2006:492).

## **2.2. Tanzimat Fermanı Sonrasında Yaşanan Dönüşümler**

Yeniçeri ordusunun kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti İmparatorluğu uzun süredir uğraşmak zorunda olduğu ve ciddi zararlar aldığı, katılaşmış bir yapıdan kurtuluyordu. II. Mahmut'un Yeniçerileri ortadan kaldırması ülkenin içindeki bulutları kaldırmaya yetmedi çünkü artık devlet dışarıdan yardım almadan askeri anlamda güçlü olamayacağını farkına varmıştır, diplomasinin etkisi ve yardımı olmadan ayakta duramaz bir hale geldiğini de fark etmiştir (Findley, 2016:39)

II. Mahmut 1839 yılının Haziran'ının son gününde, Mısır'la yapılan savaşın kaybedildiği kara haberi İstanbul'a ulaşmadan önce ölmüştü. Onun ölümü ve Mısır'dan gelen olumsuz haber imparatorluğun girdiği yenileşme ve modernleşme çabalarının bir devrini de bitiriyordu. 1839'da tahta II. Mahmut'un oğlu Abdülmecit geçecek ve 1861 yılına kadar sürecek iktidarına başlayacaktı. Abdülmecit babası II. Mahmut ve III. Selim'in gerçekleştirmek istediği modernleşme hareketlerine yeni bir aşama kaydettirecektir (Zürcher, 2000:78).

Abdülmecit'in tahta geçmesiyle başlayan ve iktidarda kaldığı on beş yıllık süre tarihte Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan bir dönemi kapsar. Bu dönem adını II. Mahmut döneminde Meclis-i Vl-yı Ahkm-ı Adliye'nin kurulmasında yayınlanan ferman almıştır (Zürcher, 2000:78). Türk Dil Kurumu'na göre Tanzimat kavramının kökü olan tanzim sözlükte düzenlemek, ıslah etmek, sıraya koymak anlamlarına gelmektedir. Tanzimin oğulu olan Tanzimat ise İdari işlerin düzeltilmesi için alınan önlemlerin ve uygulamaların tamamı anlamına gelmektedir.

Tanzimat devrinin ne zaman başlayıp ne zaman bittiğine dair farklı iddialar olsa da genellikle başlangıcının 1830'lardan alındığı görülmektedir ancak 1839'da ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu asıl başlangıç olarak kabul edilmektedir (Akyıldız, 2011:1). Tanzimatın önemli aktörlerinden biri olan Mustafa Reşit Paşa II. Mahmut tarafından 1834 bir dizi diplomatik atamalar sırasında Paris'e gönderildi. Buraya vardıktan sonra ilk işi Fransızca öğrenmek olan Mustafa Reşit burada ilişkilerini çok fazla geliştirmiş, ana dili gibi Fransızca konuşmaya başlamıştır. Buradaki görevlerinden sonra Dışışleri Bakanı olarak görev yaptığı ve Londra'da özel bir görüşmede olduğu sırada II. Mahmut'un ölüm haberini alıp hemen imparatorluğa dönmüştür (Lewis, 1993:107; Sakaoğlu, 2015:410). 3 Kasım 1839'da yeni bir devrin başlangıç metni olarak da kabul edilen Tanzimat Fermanı'nı okuması ve herkese duyurma görevi verilmesi bu dönüşümde onun ne kadar merkezi bir noktada yer aldığının da bir göstergesidir. Bu durum aynı zamanda fermanın dış etkilerden ziyade i dinamiklerle ilan edildiğinin de bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Akyıldız, 2011:2).

Findley (2016)'e göre Tanzimat, bir yandan gelen çöküşün habercisi öbür yandansa yenilenmenin ve reform çabasının bir zetiydi. Osmanlı Devleti İmparatorluğu ferman ilan edildiğinde uluslararası arenada zor ve desteğe muhtaç bir durumdaydı. II. Mahmut döneminden miras kalan ve hala bir çözüme kavuşmayan genelde Mısır ama özelde vali

Mehmet Ali Paşa sorunu ve sorunun çözümünde uluslararası yardıma duyulan ihtiyaç gibi *kırk katır kırk satır* gibi bir tercihle karşı karşıyaydı İmparatorluk. Şüphesiz bu döneme denk gelen fermanın ilanı uluslararası arenada özgürlüğü ve dünyada hakim olmaya başlayan paradigmalara dair bir bildiri, bir kabul sağlama açıklamasıydı ama bir yanı sıra da II. Mahmut dönemi ıslahatlarının bir devamı olarak ilan edilmişti (Zürcher, 2000:80; Findley, 2016:41; Akşin, 1997:37).

Tanzimat Fermanı etrafında yapılan tartışmalar hala sürse de ve tam olarak dış sebeplerle mi yoksa içerideki dinamikler sayesinde mi ilan edildiği meselesi tartışmalı olmaya devam etse de Tanzimat Fermanı'nın imparatorluk için büyük bir kırılma yarattığı bir gerçektir. 1789 Fransız İhtilali etrafında gelişen görüşlerin en büyük etkisi İmparatorluk içinde yer alan azınlıklara oldu. Osmanlı Devleti İmparatorluğu birçok yerde isyanla mücadele etmiş ve ciddi toprak kayıpları yaşamıştır. Bir anlamda Tanzimat Fermanı da yaşanan bu kopuşların önüne geçmek amacıyla güdüyordu. Özellikle Balkanlar'da yaşanan isyanlar, farklı dini grupların talepleri ve Avrupalı devletlerin bu azınlıkları kendi çıkarları için kullanma çabası neticesinde imparatorluk içinde bir takım bölücü faaliyetlerde bulunması gibi durumlara cevap verebilecek, imparatorluğa az da olsa nefes aldirabilecek bir adım olarak görülebilir Tanzimat Fermanı (Findley, 2016:43).

Tanzimat Fermanı'nın odaklandığı ve içerdiği ana meselelere bakmak gerekli gözükmektedir. Burada göze çarpan birinci nokta Tanzimat Fermanı daha önce padişahlar tarafından yayınlanan adaletnâmelere benziyorsa da içerisinde yer alan maddeler Osmanlı Devleti'nin geleneksel yönetim yapısının çok dışında bir durum arz etmektedir (Akyıldız, 2011:3). Tanzimat Fermanının odak noktası halkın hayat, mal ve namus ve güvenliği, vergilerin düzenlenmesi ve vergi etrafında gerçekleştirilen bütün suiistimallerin kaldırılması, silahlı kuvvetlere sürekli ve düzenli askeralım sürecinin adil şekilde uygulanması, suçla itham edilenlerin adil ve açık muhakemesi, ve kanunların

uygulanmasında her dindeki kişilerin eşitliği gibi ilkelerdi (Lewis, 1993:107). Bu fermanla birlikte askerlik süresi düzenlenmeye çalışılır ayrıca herkesin, gayr-i müslimler dahil, malında bir tasarruf yetkisine sahip olması gerektiği vurgulanır (Akyıldız, 2011:3).

Tanzimat Fermanı daha sonraki yıllarda da ortaya çıkacak pek çok fikir akımının ve ayrılıkçı hareketlere karşı durulmasında öne sürülen düşüncelerin temellerinin atıldığı bir ferman ve dönem olarak da önemlidir. Bu dönemde yasama alanında birçok adım atılmış ve daha sonra ilan edilecek olan Islahat Fermanı ile Kanun-i Esasi'nin temelini teşkil etmiştir. İlk ceza kanunu, borçlar kanunu, ticaret kanunu, medeni kanunun ithal edilmesi fikrine karşı gelişen Mecelle gibi birçok kanun bu dönem içinde Osmanlı Devleti İmparatorluk hayatına girdi (Findley, 2016:43).

Bu dönemde Müslümanlarla Gayr-i Müslümleri birbirlerine eşitleyeceğine yönelik maddeler toplumda derin yaralar açmıştır. Uzun yıllardır toplumsal statüde devam eden düzenin bozulması birçok tepkiyle karşılaşmıştır (Lewis, 1993:108). Tabii unutulmamalıdır ki bu konuda halkı galeyana getiren bir grup da vardı. Bunlar menfaatleri çiğnenen ulema, ayan ve hatta valilerin de içinde olduğu insanlardı. Onlara göre bu kararlar gavur ile Müslümanı eşit kılıyor, şeriatı ayaklar altına alıyordu (Akyıldız, 2011:3). Yalnız Tanzimat Fermanı Müslüman ile Gayri Müslüm'ü eşit kılmamıştır. Bunu sağlayan ve açıkça ifade eden Islahat Fermanı olacaktı (Kili ve Gözübüyük:14-18'den akt. (Findley, 2016:45).

Tanzimat'la birlikte yasama alanında yapılan yeniliklerin yanında en büyük ve birçok etkisi olan dönüşüm de maliye alanında yaşanmıştır. Burada asıl amaç, fermanla da bahsi geçtiği üzere, vergilerin toplanması sırasında yaşanan suiistimalleri ortadan kaldırmaktır. Maliye teşkilatı bu düşünceler etrafında, her gelirin merkezde toplanması ve giderlerin de yine merkezden ödenmesi şeklinde yeniden düzenlendi. Bunun en büyük etkisi de iltizam



usulünün derhal kaldırılması ve merkezden vergi memurları tayin edilmesi olmuştur. ( İncılık ve Seyitdanlıoğlu, 2006:113).

Bu dönemde mali alanda yapılan dönüşümlerden bir tanesi de angaryanın ortadan kaldırılması olmuştur. Eskiden, özellikle Rumeli bölgesinde, reayayı kendi satın alınmış kölesi gibi gören bir grup insanın, artık bunu yapamayacakları, reayaya köle gibi davranamayıp, eskiden onların evlenme, çalışma, işten ayrılma gibi konularda kararlarına karışma gibi davranışlardan bir an önce men edileceği, uymayanların cezalandırılacağı padişahın bir fermanıyla valilere bildirilmiştir (İncılık ve Seyitdanlıoğlu, 2006:115).

Yapılan bu köklü dönüşümler önde gelen isimler ve ağalar tarafından tepkiyle karşılandı. Çünkü bu dönüşümler, merkezi yönetimi eleman ve vasitanın yokluğu nedeniyle büyük sıkıntıya sokmuştur. Bu dönüşümlerle daha fazla vergi vermeye mecbur edilmesi, herkese eşit vergi gelmesinin vergi yükünü artması, özellikle dini sınıfların önceden buralardan elde ettiği menfaatlerin kesilmesi nedeniyle dini liderlerin tepkisini çekmiş, Hristiyan vakıfların vergiye tabi tutulmasıyla da halk üzerinde nüfuzu olan ruhbanların tepkisini çekmiş ve ıslahata verdikleri desteği geri çekmeye başlamalarına sebebiyet vermiştir (İncılık ve Seyitdanlıoğlu, 2006:117). Tanzimat döneminde yapılan büyük dönüşümler, kısa vadede oturan menfaat düzenini bozduğu ve merkezin de birçok açıdan bu dönüşümlere hazır olmaması nedeniyle ilerde doğacak büyük sorunları öngörmesine rağmen engelleyememesine sebebiyet vermiştir.

Bu dönemde askeri alanda da ciddi dönüşümler yapıldığı görölmektedir. Eskiden askerlik sadece Müslümanların borcu iken, artık herkesin ödemesi gereken bir borç olarak belirlenmiştir. Yalnız gayrimüslümlere askere gitmek istemezse vergi vermesi hakkı getirilmiştir. Bu hak Müslümanlara da verilse de vergi miktarı çok yüksek olduğu için bu

hakkı Müslümanlar genelde kullanmamıştır. Ayrıca bu dönemde askeri alanda yapılan diğer önemli dönüşüm kendi yerel komutanlarına sahip eyalet ordularının kurulmasıdır. Ayrıca zırhlı ve ağır silahlı modern bir donanma kurulmuş ve bu donanma Sultan Abdülaziz döneminde Avrupa'nın en büyük üçüncü donanması haline gelmiştir (Zürcher, 2000:89).

Tanzimat dönemi genel olarak laik bir dönem olarak görülse de Abdülhamit'in ilan ettiği 1876 anayasasında şeriatı tasdik etmesi bu dönemin tam bir laik dönem olmadığını da göstermektedir (Findley, 2016:47). Devletin oynadığı rol bu dönemde genişlemiş, modern eğitim kurumları açılmış ve yeni seçkinlerin bu okullardan yetiştiği görülmüştür. Bu dönemde ilk Osmanlıca gazete olan Ceride-i Havadis, ilk özel gazete olan Tercüman-ı Ahval gazeteleri çıktı. Bu gazetelerin çıkmasıyla birlikte 1860'lı yıllar Osmanlı Devleti'nde neşriyatın arttığı ve fikri tartışmaların fazlaca zengin olduğu bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde edebiyatın da geliştiği, birçok batılı türün ilk örneklerinin verildiği de görülmektedir. Özellikle tiyatronun, düz yazının geliştiği bir zaman olarak Tanzimat dönemi birçok fikrin geliştiği bir aralık olmuştur. (Findley, 2016:69)

Tanzimat devri birçok açıdan büyük dönüşümlerin yaşandığı, I. Meşrutiyet ve sonrasındaki dönemde yaşanan birçok olayın temelini atıldığı bir dönemdir. Türk yönetim ve sosyal hayatının ana belirleyicisi olmuştur.

### **2.3 I. Meşrutiyet Dönemi ve Sonrası Yaşanan Dönüşümler**

Tanzimat devri birçok açıdan yenilik sağlasa da, yeniliğe öncü olan paşaların bir bir ölmesi ve eski etkilerini kaybetmesi dönüşüm taraftarlarını daha çok dönüşüm yapılması

yönünde cesaretlendirmiş ve yapılanların yetersizliği konusunda yüksek sesle konuşmalarını hızlandırmıştır.

30 Mayıs 1876 tarihinde, son yılları darbelerle, isyanlarla geçen Osmanlı Devleti İmparatorluğu'nda yeni bir darbe daha olacak ve Tanzimat devrinin bittiği yeni bir devrin başladığı olaylar silsilesinin ilk adımı atılacaktır. İçlerinde Serasker Hüseyin Avni Paşa, Nazır Süleyman Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendinin aralarında bulunduğu bir grup önde gelen siyasetçi bir darbe tertipledi ve bir hükümet darbesi gerçekleşti. Sultan Abdülaziz tahttan indirildi ve yerine, ilerleyen yıllarda adını sıkça duyacağımız Yeni Osmanlılar'a yakınlığıyla bilinen, Ziya Paşa ve Namık Kemal'in de vasıtasıyla, V. Murat tahta geçirildi. V. Murat tahta geçerken yeni bir anayasa ilan edeceğine dair söz vermişti. Ancak Sultan Abdülaziz'in intihar etmesi ve kabine toplantısı sırasında Çerkez Hasan'ın birkaç kişiyi öldürmesi V. Murat'ın ruh sağlığında ciddi sorunlar oluşmasına yol açmıştır. Bu sorunlar o kadar büyüktü ki V. Murat kendisine biat edilmesi için toplantıya götürülürken, idama götürüldüğünü düşünüp ciddi bir sinir krizi yaşamıştır. Bütün bunların neticesinde V. Murat'ın saltanata liderlik edemeyeceği anlaşılmış ve yerine kardeşi Hamid Efendi, 1 Eylül 1876'da II. Abdülhamit olarak tahta çıkmıştır (Zürcher, 2000:113; Dere, 2014:74; Fortna, 2016:76).

Ortaylı (2013)'ya göre Abdülhamit tahta çıkması pek mümkün olmayan bir şehzadeydi. Annesini erken yaşta kaybetmişti ve bakımı için sarayda çocuğu olmayan kadınlardan Perestu'ya emanet edilmişti. Normalde çocuklara kötü davranan üvey anneler olsa da Peretsu Hamid'i benimsemiş tüm vaktini ona vakfetmişti. V. Murat her zaman el üstünde tutuluyordu bu da Hamid'in içe kapanık bir çocuk olmasına sebebiyet verdi. Çocukluğunda yaptığı Avrupa gezisindeki gözlemleri onun için çok önemliydi. Tahta geçtiği yıl üç kere padişah değişmişti. Zaten içe kapanık olan Hamid, tahta geçiş

sürecinde yaşadıklarıyla daha da pimpirikli ve sır dolu biri olacaktır (Ortaylı, 2013:119; Fortna, 2016:78).

II. Abdülhamit iktidara geldiğinde ciddi sorunları tabiri caizse kucağında bulacaktı. Batının Osmanlı Devleti'ne bakışı ve derin taarruzu bir yana Rusya'yla yaşanan çekişme ve sıcak savaş durumu, devletin içine düştüğü borç batağı ve bir yandan da reformcuların sürekli reform istemesi durumu Abdülhamit'i zor durumda bırakıyordu

II. Abdülhamit tahta çıkarken meşrutiyet ilanı sözü etmiş ve bir anayasa ilan edeceğinin güvencesini vermiştir. Tabii sadece içerideki özgürlük taraftarları ya da II. Abdülhamit'in tahta geçme arzusu bu vaadi ya da arzuları gerekli kılmamıştır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumuna uluslararası durumun ve Balkanlar başta olmak üzere pek çok yerde yaşanan isyanların da etkisi çok fazladır (Aydın, 2001:328). Kanun-i Esasi ilan edilmeden önce Balkanlar'da yaşanan karışıklıklarda Osmanlı Devleti'nin avantajlı duruma gelmesinin Rusların menfaatine dokunması ve bir ateşkes ilanı istemesi ve bu durumun da İngilizlerin menfaatlerini etkileyecek olması durumu nedeniyle Batılı devletler bir toplantı talep etti ve Osmanlı Devleti'da bu toplantıyı kabul edip İstanbul'da bir toplantı tertip etti. Bu toplantı öncesinde de delegeler İstanbul'dayken, delegeleri etkilemek ve Balkanlar'daki duruma uluslararası bir müdahaleye gerek olmadığını göstermek için 23 Aralık 1876'da Kanun-i Esasi ilan edildi (Aydın, 2001:328). Ancak bu ilan beklenen etkiyi vermedi. Rusya bir savaşa hazırlanıyordu ve Batılı devletler de Osmanlı Devleti'nin durumunu ve attığı adımları ciddiye almıyordu. Aynı zamanda içeride de oluşan narin durumda Abdülhamit'e karşı bir yerde konumlanan meşrutiyet taraftarlarının da etkisiyle ciddi görüş ayrılıkları görülecektir. Bu konferansta alınan kararların kabulünü isteyen II. Abdülhamit, oluşacak herhangi bir çatışma durumunun, zaten içeride karışık olan İmparatorluk için büyük bir felaket doğuracağını öngörüyordu. Ancak Mithat Paşa'nın başını çektiği grup harp istiyor ve harpte Rusları yeneceklerine

inanıyordu (Yıldırım, 2010:36). Bütün bu karışık durum içinde beklenen olmuş ve Rusya 24 Nisan 1877 yılında Osmanlı Devleti İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir. Ruslar hem Balkanlar hem de Anadolu üzerinden başkente doğru ilerlediler. İlerlerken ciddi bir savunmayla karşılaşmadılar ve pek çok insanın ölümüne neden oldular. Bütün bunlar sürerken meclis içinde Abdülhamit'in eleştirilmesi sonucu Abdülhamit Meclisi dağıttı (Fortna, 2016:79).

Tarihe 93 Harbi olarak geçecek olan savaşın etkileri çok yıkıcı olmuştur. Yıldırım'ın (2010) hazırladığı "Manastırlı Mehmet Rifat Bey'in Hatıratından" öğrendiklerimize göre "savaş süresince II. Abdülhamit savaşa müdahil olmaya çalışmış, İmparatorluk içindeki azınlıklara birçok ferman göndermiş, bu zor durumda onları düzen içinde tutmaya çalışmıştır" (Yıldırım, 2010:78). Yapılan hamleler işe yaramamış, Mithat Paşa başta olmak üzere Batılı devletlerin desteğini bekleyenler de hayal kırıklığına uğratılmış ve Osmanlı Devleti savaşta yalnız bırakılmıştır (Yıldırım, 2010:76). Rus Ordusu Erzurum'a kadar girince ve İstanbul'a yürüyeceği iddiaları baş gösterince Abdulhamit Rus ordusu Başkomutanı Grandük Nikola'ya bir mektup yazmış ve mektupta şunları söylemiştir:

Eğer İstanbul'a girmeye teşebbüs ederseniz, şimdi Mesudiye Zırhlısı'na bizzat bineceğim, Ayastefanos önüne gelip Rus ordusunu topa tutacağım. Şayet mağlup olursam, cephaneliği ateşe verip berhava olacağım (Karal, 2000:366).

II. Abdülhamit bir sulh istemiş ve Meclis-i Mebusan'a Hariciye Nazırı Saffet Paşa'yı göndererek hükümetin sulh istediğini ve son antlaşmanın şartlarının kabulünü istemiştir. Kanun-i Esasi gereği son kararı meclis verecektir ve kararı aleyhte olmuştur. Ancak süreç çok hassastır ve Rusların ilerlemesi durdulanıyordur (Karal, 2000:370). II. Abdülhamit İngiltere kraliçesinden arabuluculuk talep etti. Ruslar istemese de ilerlemeleri durumunda Avrupa'nın sürece müdahil olacağını görüp mütarekeyi kabul ettiler. 31 Ocak 1878'de Edirne Mütarekesi imzalandı. Mütarekeye göre, Osmanlı Devleti kuvvetleri (İstanbul yakınlarındaki) Terkos-Küçükçekmece hattına çekilecek, bu hattın beş kilometre ilerisine Rus kuvvetleri yerleşecek

ve iki ordu arasında tarafsız bir bölge bulunacaktı. II. Abdülhamit bu olaylardan sonra sadaret makamına Ahmet Vefik Paşa'yı getirdi ve mütarekeden iki hafta sonra 13 Şubat 1878'de de meclisi süresiz tatil etti (Yıldırım, 2010:90).

Ayestafasonos Anlaşması Osmanlı - Rus ilişkilerinde ciddi kırılmalara sebep olacaktı. 29 Maddelik antlaşmayla Romanya, Karadağ, Sırbistan özgür kalırken Bulgaristan da özerklik kazanacaktır. Bosna – Hersek'in durumu da yine İstanbul konferansında Batılı devletlerin önerileri ve Rusya ile Avusturya'nın da öngöreceği şekilde düzenlenecektir. Osmanlı Devleti Hükümeti, 1.400.000.000 Rublelik savaş tazminatının bir kısmına karşılık Ardahan, Kars, Batum, Dobriçe, Rusya'ya terk edilecektir gibi maddeleri kabul etmiştir (Karal, 2010:66). Bu anlaşma Osmanlı Devleti için onur kırıcı olmuştur ve Rusların büyük emellerinin birçoğuna ulaşmasını sağlamıştır. Aynı zamanda da Abdülhamit'in zorlu ilk iktidar yıllarında ona büyük dersler vermiştir. Bu derslerin başında farklı fikirli, çok sesli bir yapının zorluğu olacaktır (Fortna, 2016:82). Bu antlaşma sadece Osmanlı Devleti için değil Batı için de şok etkisi yaratmıştı. Bu şokun sebebi Rusya karşısında Avrupalı devletlerin kazanımlarının azalması ve Osmanlı Devleti coğrafyasındaki çıkarlarının sıkıntıya girmesi durumuydu. Haziran 1878'de Berlin Konferansı tertip edildi. Bu konferans Osmanlı Devleti'nin kayıplarını azaltmıyordu ama Batı'nın çıkarlarına uygun bir durum ortaya koyuyordu (Zürcher, 2000:115).

93 Harbi sonrası I. Meşrutiyet'in sona ermesi ve II. Abdülhamit'in 1908'e kadar ülkeyi tek başına yönetmesi birçok açıdan literatürde tartışılan bir konu olmuştur. Bu aralık Osmanlı Devleti'nin ciddi anlamda borçlu olduğu bir dönemdir. Her ne kadar Abdülhamit istibdat yürütse de (Kudret, 1965) borçların ödendiği, toprak kayıplarının çok az olduğu ve büyük oranda fikri ilerlemenin de yaşandığına şahitlik edildiği bir zaman aralığıdır. Bu dönemde başlayan muhalefet daha sonra ülkenin gireceği savaşlarda da ön planda olacağı için genel hatlarıyla bu dönemki muhalif hareketler ve siyasi yapı anlatılacaktır.

II. Abdülhamit devri genel anlamıyla baktığımızda hem dünyada hem de imparatorluk içinde birçok dönüşümün olduğu bir devirdi. Dünya’da tren yollarının gelişmesi, telgrafın yayılması gibi teknolojik gelişmeler bu dönemde imparatorluk sınırlarının içine girmiştir. Bu gelişimler Abdülhamit’in merkezi bir yönetim kurmasını, vergi ve asker toplamasını, uzak yerlerden çabuk haber almasını ve herhangi bir isyan ya da olayı önceden haber alıp müdahale etmesini sağlamıştır (Zürcher, 2000:121). Ayrıca bu dönemde savaş sonrası iflas eden Osmanlı Devleti İmparatorluğunun borçlarını ödemesi için Duyun-i Umumiye’nin kurulması ilk dönemde ülkeyi mali yönden sıkıntıya sokmuştur. Bu dönemde devlet mümkün oldukça dış borçlanmadan kaçınmış daha çok borç ödemeye çalışmıştır (Fortna, 2006:83). 1880’li yıllara gelindiğinde dış borçların ödenmesiyle belli bir rahata giren mali yapıdan sonra II. Abdülhamit ülkede okullaşma faaliyetlerine başlamıştır. Okullaşma oranı artmış, basılı yayınların okunması da fazlalaşmıştır. Bu okullarda yetişen öğrenciler Abdülhamit’e karşı ciddi bir muhalefeti de oluşturacaklardır (Fortna, 2016:85).

Abdülhamit devrinde sosyal hayat fazlasıyla canlı (Fortna, 2016:92) kırsal hayatta halk için Abdulhamit sevilen bir padişahı. Nüfus Abdulhamit döneminde %37 oranında artacaktı (Zürcher, 2000:130).

Abdülhamit iktidarı süresince jurnal ağı kurmuştur ve kurduğu bu istihbarati ağ sayesinde İmparatorluk içinde başarılı bir kontrol sağlayabilmiştir. Ancak Abdülhamit’in kurduğu bu ağa rağmen İmparatorluk içinde ciddi bir muhalefet de her zaman için olmuştur. Sesleri uzun süre kısık kalsa da 1898’de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de toplanan bir grup gencin attığı adım (Jön Türk Hareketi) yıllar sonra II. Abdulhamit iktidarının sonunu getirecektir (Fortna, 2016:92).

1898’de başlayan bu hareket yıllar içinde pek çok kez amaçları ve içerisinde yer alan ekip değişecek olsa da İttihat ve Terakki hareketini hazırlayacaktır. Bu dönemde hareketin

lideri konumunda olan isimlerin yurtdışında bulunması, hareketi Batıcı pozitivist bir noktaya taşımış ve bu isimler buldukları ülkelerde genelde çift dilli gazete yayınlarıyla hareketin fikirlerini, padişaha karşı muhalif fikirlerini yaymışlardır (Akşin, 1997:57).

Hareket yıllar içinde güçlenmiş ve genişlemiştir. Temel odağına özgürlük ve anayasal bir yönetimi koyan bu muhalif hareket zamanla padişaha karşı ciddi bir tehdit oluşturacaktır. Cemiyet üyesi subayların dağa çıkarak tekrar Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi talepleri neticesinde 23 Temmuz 1908'de II. Abdülhamit'in otuz yıl sürdürdüğü tek başına iktidarının sonuna gelinmiştir.

## **2.4 Jön Türkler ve II. Meşrutiyet Dönem Yapısı**

II. Meşrutiyet Osmanlı Devleti İmparatorluğu için bir aydınlanma, uyanış hareketidir. Bu dönemde ciddi bir çeviri hareketi görülmektedir (İnalçık, 2010:4). II. Meşrutiyet döneminin sosyal ve yönetim alanındaki durumuna geçmeden önce, bir önceki bölümde fazlaca değinilmeyen, II. Meşrutiyet döneminin ruhunu belirleyen ve sonraki yıllarda da ülkenin kaderini tayin edecek olan İttihatçı kadroya kısaca değinmekte yarar görülmektedir.

### **2.4.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti**

II. Meşrutiyet Osmanlı Devleti İmparatorluğu için bir aydınlanma, uyanış hareketidir. Bu dönemde ciddi bir çeviri hareketi görülmektedir (İnalçık, 2010:4). II. Meşrutiyet döneminin sosyal ve yönetim alanındaki durumuna geçmeden önce, bir önceki bölümde fazlaca değinmediğimiz, II. Meşrutiyet döneminin ruhunu belirleyen ve sonraki yıllarda da ülkenin kaderini tayin edecek olan İttihatçı kadroya kısaca değinmekte yarar görülmektedir.

İttihat ve Terakki cemiyeti kuruluşundan uzun yıllar boyunca sürekli dönüşümlere uğramıştır. Ancak genel kanı bu hareketin nüvelerinin 1889'da kurulduğudur. Kurucuları



olarak da genel kabul İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükûfî ve Mehmet Reşit'tir (Zürcher, 1987:34). Cemiyet ilerleyen yıllarda okullarda hızla örgütlendi. En temel birleşme noktaları II. Abdülhamit'in uyguladığı istibdat politikalarıydı. 1892'de örgüt açığa çıkıp bir grup elebaşı tutuklansa da bunlar daha sonra salıverilecek ve görmezden gelinecekti. Ayrıca bu gruba üye olanlar Abdülhamit'in baskısına karşı çıkmak ve yurtdışında eğitim almak gibi konularda da ortak hareket edecektir (Zürcher, 1987:36). Paris'te muhalif bir oluşum zaten vardı ve İmparatorluktan yurtdışına gidenler de bu çevreye katılıyordu. Paris'te bulunan ve Abdülhamit'e muhalif olan Halil Ganem'e daha sonra katılacak olan Ahmet Rıza Ganem'le birlikte Meşveret adında bir gazete çıkarmaya başlayacak ve kendi pozitivist görüşleri etrafında sürdüreceği gazete yayını zaman içinde cemiyetin ana yayın organı haline gelecekti (Zürcher, 1987:38) Ahmet Rıza ve ekibi başarısız bir darbe girişiminde bulunduktan sonra pek çok cemiyet üyesi tutuklanmıştır. Bu yıllardan sonra Ahmet Rıza'nın otoritesini sarsacak olan Mizancı Murat ortaya çıktı. Mizancı Murat Panislamist bir görüş taşıyordu ve bu onu Ahmet Rıza'dan daha çekici bir hale getirmiştir. Ancak II. Abdülhamit bu dönemde cemiyetin durumunu iyi tahkik etmiş ve Mizancı Murat'ın anahtar rolünü görerek ona bir takım vaatlerde de bulunarak İstanbul'da görev teklifinde bulunmuştur. Mizancı Murat bu teklifi kabul etmiş ama Abdülhamit'in vaatlerini yerine getirmemesiyle büyük bir hayal kırıklığı yaşamış ve cemiyet içinde inandırıcılığını ve güvenilirliğini kaybetmiştir. Bu dönemden sonra cemiyet ciddi bir gerileme dönemine girecektir (Zürcher, 1987:34).

Hareket ciddi anlamda güç kaybetmişken hiç beklenmedik gelişmeler olmuş ve oluşum yeniden canlanmıştır. 1899 yılı Aralık ayında, padişahın üvey kardeşi ve eniştesi Damat Mahmut Celâlettin Paşa iki oğluyla, Sabahattin ve Lütfullah'la birlikte Fransa'ya kaçmıştır. Bu durumla birlikte hareket yeni bir can kazanacaktır (Alkan, 2007:10).

Sabahattin'in harekete katılması ve Ahmet Rıza'yı destekler açıklamalarda bulunması, diğer yandan yaptığı yayınlar ve siyasi nüfuzunun verdiği güçle de II. Abdülhamit'in iktidarı

için ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Prens Sabahattin 1908'e giden yolda çeşitli gazete makaleleri yayımlamış, hükümete açıktan ve gizliden mektuplar göndermiş, II. Jöntürk Kongresini tertiplemiş ve benzeri birçok iş yaparak harekete yeni bir soluk getirmiştir (Alkan, 2007:10). Ayrıca Prens Sabahattin ilerleyen yıllarda da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne de muhalefet edecek, siyasi faaliyetler gerçekleştirecektir.

II. Jöntürk Kongresi hareket içindeki fikir ayrılıklarını bitirmek için tertip edilse de fikir ayrılıkları daha da net bir şekilde ortaya çıkacaktır. 1902 yılında gerçekleşen kongrede Ahmet Rıza ve ekibi Abdülhamit'in devrilip meşrutiyetin ilanını isterken Prens Sabahattin ve ekibi Ermeniler gibi etnik unsurlar da dahil olmak üzere, ayrılıkçılarla hareket etmek gerektiğini ve Abdülhamit'in iktidarına silahlı kuvvet dahil her türlü tepkinin gösterilmesi gerektiğini savunmaktaydı (Zürcher, 1987:42). Bu kongreden sonra Prens Sabahattin kendi hareketi olan Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti'ni kuracak ve hareket resmi olarak ikiye ayrılacaktır (Akşin, 1997:58).

Akşin (1997:60)'in anlatımına göre "1907'de bir yeni kongre daha tertiplenecek ve burada Ahmet Rıza da silahlı bir eyleme razı gelecektir." 1908 yılının Mart ayında İngiltere bir genelge gönderecek ve üç vilayete tek bir vali atanmasını, Osmanlı Devleti askerinin azaltılmasını isteyecektir. İttihatçılar bunu Makedonya'nın İmparatorluktan kopacağına yordu ve bir anda harekete geçti. II. Abdülhamit'in bastırmak için çabaları yeterli gelmeyecekti. "Manastır'da Kolağası Niyazi Bey, Belediye Reisi ve Polis Müdürü dahil, 200 sivil ve 200 askerle dağa çıkmıştır" (Akşin, 1997:62). Hareketin bastırılması için görevlendirilen Şemsi Paşa öldürülmüştür. "Rumeli'nin büyük merkezlerinde, 23 Temmuz 1908 tarihinde hürriyet ilan edilerek hükümete telgraflar çekildi. 24 Temmuz günü gazetelerde seçimlerin emredildiğini bildiren bir duyuru çıktı" (Akşin, 1997:62). Osmanlı Devleti yeni bir döneme geçiyordu.

## 2.4.2. II. Meşrutiyet Dönem Yapısı

1908'deki devrimden sonra İmparatorluk üzerinde özgürlük rüzgarları esmeye başlamayacaktır. Uzun yıllar sonra ilk kez seçimler tekrarlanacak ve seçimi sandalyelerin %50'sinden biraz fazlasıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri kazanacaktır. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendi üyeleri değil, adının listelere yazılmasına izin veren yerel eşraf girmişti meclise. Mecliste ayrıca Prens Sabahattin'in kurduğu Ahrar Fırkası da bir sandalye ile temsil edilmekteydi (Zürcher, 2000:142).

1908'le başlayan liberal hava pek fazla uzun sürmeyecekti. Meşrutiyet'ten sonra artan fiyatları ve hayat pahalılığını bahane ederek grev yapan işçiler karşısında kapitalistlerin yanında yer alan İttihat ve Terakki (Zürcher, 2000:141) çıkardığı yasayla uzun yıllar bir daha grev yaşanmamasını sağlamıştır. Bu dönemde yönetim kanadında da ciddi çekişmeler yaşanmaya devam etmiştir. Sadrazam Kamil Paşa 1909 yılının Şubat ayında savaş ve denizcilik bakanlarını azlederek yerlerine kendine yakın isimleri getirmiştir. Bu hareket İttihat ve Terakki içinde ciddi bir tepkiye sebebiyet verecektir çünkü bu hareketin bizzat kendilerini tasfiye etmeye yönelik olduğunun farkına varmışlardır. İttihat ve Terakki bu harekete karşılık Kamil Paşa'ya yaptığı atamaları açıklaması çağrısında bulundu Kamil Paşa buna yanaşmayınca güvensizlik oyuyla Kamil Paşa görevden azledildi (Ahmad, 1995:57). Kamil Paşa'nın yerine Hüseyin Hilmi Paşa geçirildi. Hüseyin Hilmi Paşa da İttihatçılara yakın değildi ama o dönem içinde getirilmesi en uygun kişi olarak gözükmüyordu (Lewis, 1993:214).

Bu gerginlikten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde hareketlenmeler başlamıştır. Çünkü yaşanan durum cemiyetin varlığına zarar vermektedir. Sadece Kamil Paşa olayı değil aynı zamanda Ahrar Fırkası'nın muhalafeti ve Şeyh Vahdeti'nin Volkan Gazetesi'nde cemiyete yönelik suçlamaları ve şeriat talebi de cemiyeti fazlaca zorlayacaktır (Zürcher, 2000:144). Bu zorluklar içerisinde yarısı yer altında, gizli şekilde faaliyet gösteren Cemiyet

12 Nisan'da bir bildiri yayımlayarak artık gizli bir cemiyet olmadığını ve siyasi parti olarak faaliyet göstereceğini açıklayacaktı (McCullacgh, 1910'dan akt. Lewis, 1993:214). Bu olaydan bir gün sonra İslami saiklerle bir ayaklanma patlamıştır. Bu ayaklanma bir şok etkisi yaratacaktır. Bu ayaklanmada Şeyh Vahdeti'nin gazetesi Volkan'ın ve bu olaylardan kısa süre önce kurulan İttihadı Muhammedi Fırkası'nın etkisi büyüktür (Ahmad, 1995:57). 12 Nisan gecesi patlak veren ayaklanmada bir hafta önce gelen Arnavut askerlerin esir alınmasıyla farklı bir boyuta geçmiştir. Sabah olmasıyla birlikte isyancılara âlimlerin ve bir takım subayların katılması ve şeriat talep etmeleriyle eylem büyük bir isyan hareketine doğru ilerlemiştir. Bu durum karşısında ne yapacağını bilemeyen hükümet kara kara düşünmekteyken Padişah sadrazam değişikliğine gitmiştir. Ayrıca şeriatın korunacağı güvencesi verilmiştir (Lewis, 1993:215).

Bu duruma karşı bir darbe olması elbette kaçınılmazdır ve bu da yaşanacaktır. Olaylar patlak verdiğinde Selanik'e bir telgraf çekilmiş ve Hareket Ordusu Mahmut Şevket Paşa'nın komutasında hareket geçmiştir. Ordunun harekete geçmesiyle birlikte Enver Paşa da derhal Berlin'den başkente hareket etmiştir. Ordunun başındaki isimlerden biri de Mustafa Kemal'di. Ordu 23 Nisan'da başkente ulaşacak ve durumu kontrol altına alacaktır (Lewis, 1993:216; Ahmad, 1995:58).

Hareket Ordusu'nun kontrolü sağladığında yaptığı ilk şeylerden bir tanesi sıkıyönetim mahkemeleri kurarak isyancıları idam ettirmek olmuştur. Ahrar Fırkası'nın lideri tutuklanmış ve 27 Nisan'da da II. Abdülhamit'i tahttan indirerek yerine Mehmet Reşat'ı tahta çıkarmışlardır (Zürcher, 2000:146). Bu adımlardan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetime tam hâkim olabilmış ve II. Meşrutiyet döneminde yapılan birçok reform ve alınan karar bu dönemden sonra gerçekleşmiştir. 1908-1913 yılları İttihat ve Terakki için Denetleme, 1913-1918 dönemi ise Tam İktidar dönemi olarak adlandırılmaktadır (Artuç, 2008:78).

Hâkimiyet sağlandıktan sonra İttihat ve Terakki 23 Ağustos'ta Cemiyetler Kanunu, 27 Eylül'de Şakavet ve Mefsedetin Men'ine dair Kanun isimli iki kanun çıkardı. Aslında bu iki kanun İttihat ve Terakki'nin artık işi daha ciddiye alacağını ve daha merkezi ve baskıcı bir yol isteyeceğinin göstergesi gibidir. Cemiyetler Kanunuyla birlikte etnik ve ulusal grupların adını taşıyan ya da bu gruplarca kurulan siyasi derneklerin kurulması yasaklandı. Şakavet ve Mefsedetin Men'ine dair Kanunlarsa silahlı grupların ve Balkan komitacılarının silahsızlandırılması için ciddi ve caydırıcı tedbirler alındı (Lewis, 1993:217). Ayrıca bu dönemde askerlik üzerine de ciddi değişiklikler yapılmıştır. Osmanlı Devleti uyruğundan olan tüm erkeklere asker zorunlu kılınmış, dinden bağımsız olarak askerlik emri tüm erkeklere iletilmiştir (Zürcher, 2005:77).

II. Meşrutiyet dönemi bir yanıla çok partili siyasi hayatımızın da ilk denemelerini içinde barındıran bir dönem olmuştur. Ahrar Fırkası ve Hürriyet ve İhtilaf Fırkası İttihat ve Terakki'ye muhalefet etme imkânı bulmuş, muhaliflerin temsil imkânını sağlamıştır (Ahmad, 1995:51). Ancak elbette, bu ilk denemeler birçok kez akamete uğramış, muhalefet çoğu kere susturulmuş, hatta Bab-ı Ali Baskını'yla yeni bir darbe daha gerçekleşmiştir (Artuç, 2008:78). 1. Balkan savaşlarında yaşananlar ve Edirne'nin kaybedileceği korkusu sonucu Kamil Paşa hükümeti istifa ettirilmese belki de hareket tasfiye edilecekti. İttihat ve Terakki'yle hükümet arasındaki çekişme bu dönemde devam etmiş, 1913 Ocak'ındaki darbeden sonra tam hâkimiyeti sağlamışlar ve tam iktidar dönemini başlatmışlardır (Ahmad, 1995:61).

II. Meşrutiyet içerisinde birçok tartışmayı, kavgayı, usulsüz seçimleri, büyük savaşları barındırsa da Cumhuriyet'e giden yolda çok ciddi etkileri olan, siyasi hayatımızı ve parti kültürümüzü etkileyen bir dönem olarak öne çıkmaktadır. İlerleyen bölümlerde biraz daha açılacak olan savaşlar döneminde yaşanan yönetim alanındaki dönüşümler bu dönemin biraz daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Ancak bu dönemin siyasi hayata etkileri genel

hatlarıyla özetlenecek olursa, bu dönemde siyaset yapma sıradan hale gelmiş ve geniş kitlelerin ilgisini çekmeye başlamıştır (Tunaya, 1996:85). Özellikle yüzyıllardır bir saltanat ailesi tarafından yönetilen bir İmparatorluk için bu ciddi bir etki olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde çok partili hayatın ilk denemeleri yapılmış, Cumhuriyet dönemi için bu yıllar ciddi bir ön hazırlık olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık fikirleri siyasi düşünce hayatını derinden etkileyecek ve siyasi kültürün ana omurgasını oluşturacaktır (İnalçık, 2010:4). Ayrıca bu dönemde yetişen kadrolar, Türk kurtuluş mücadelesinin ve kurulacak yeni yönetimin de en ön saflarında yer almışlardır (Artuç, 2008:82).

## **2.5 Birinci Dünya Savaşına Giden Süreçte Yaşananlar**

İttihatçıların hükümet darbesinden sonra işler sarp sarp diye beklenirken, tarihin bir ironisi olarak, Bulgarlar I. Balkan Savaşları'nda haklarının yenildiğini düşünerek anlaşmaya yanaşmadılar ve müttefiklerine savaş ilan edip kaybettiler (Akşin, 1997:105). Savaşı kaybeden Bulgarlar Edirne'yi boşaltınca fırsattan istifade eden İttihatçılar hemen Edirne'ye doğru yürümeye koyuldular. Osmanlı Devleti ordusu hemen hiç savaşmayarak Edirne'yi geri aldı. Bu durum İttihatçı kadro için, Bab-ı Ali Baskını'nın hemen ertesinde, baskının ne kadar doğru olduğunun bir göstergesi kabul edilecektir (Tunçay 1997:36). Bu harekât için Mustafa Kemal'in ve Enver'in orduları yarışıyorlardı ve yarışı Enver kazanmıştı. Bu galibiyet Enver'in İttihatçı hareket içinde güçlenmesini sağlamış ve ona bir hareket alanı özgürlüğü açmıştır (Akşin, 1997:106). Bu dönemi okurken Zürcher'in (1987) Enver Paşa ve Mustafa Kemal arasındaki ilişki ve rekabete değinmesi ayrıca ilginçtir. Bu dönemden sonra Enver İttihatçı kadro içerisinde gücünü ve hâkimiyet alanını genişletecek, Mustafa Kemal'in Sofya'ya askeri elçi olarak atanması da onu hareket içinde geriye düşürecektir (Zürcher, 1987).

Birinci Dünya Savaşı öncesinde İttihatçılar ciddi değişimlere girişmişlerdir. Bunlardan ilki bürokrasi alanında rasyonelleştirme çalışmaları yapılması ve vergilerin ıslah edilmesidir. Elbette dönemin olağanüstü şartları atılan adımları çoğu zaman akamete uğratsa da bu çabalar değerlidir. Çıkarılan İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkatı etkin bir yönetim için atılan önemli bir adımdır. Bu dönemde laiklik bir kere daha gündeme gelecek ve şeriat mahkemeleri Adliye Bakanlığı'na bağlanarak yargıda birlik yoluna gidilecektir. Şeyhülislam Hükümet üyesi olmaktan çıkarılacak, din mektepleri Eğitim Bakanlığı'na devredilecektir. Yine bu dönemde kadın hakları için de ciddi adımlar atılmıştır. Özellikle Medeni Kanun içinde yapılan değişiklikler kadınların boşanma haklarını düzenlemesi bakımından dönem için fazlaca önemlidir (Tunçay, 1997:39)

Bu dönemde atılan askeri adımlar da önem arz etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda adını sıkça duyup etkisini fazlaca hissedeceğimiz Limon von Sanders ordudan sorumlu olarak atanacak, donanmaysa İngiliz Sir A. H. Limpus denetiminde modernleştirilecektir (Tunçay, 1997:40)

Birinci Dünya Savaşı'na giden süreç, Osmanlı Devleti İmparatorluğu için 1918'den çok önce başlamış, toprak kaybı ve insan ölümleriyle sonuçlanmıştır. Yakıcı on yılın başlangıç ateşini Trablusgarp Savaşı yakmıştır (Kayalı, 2016:99). İtalyanların 1878 yılındaki Berlin Kongresi'nden elleri boş ayrılmaları ve geçen yıllarda Fransa'nın o coğrafyada hâkim konuma gelmesi, İtalyanların Trablus bölgesindeki emellerini tehdit eder hale gelmekteydi. İtalyanların büyük bir devlet olduğuna dair kabulün oluşmasına rastlayan zamanda İtalyanlar İttihatçıların kendi üstlerine yönelik hamlelerini de bahane ederek Osmanlı Devleti'ne bir ultiatom çekecek ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma cüretini gösterecekti. Ültimatomdan altı gün sonra İtalyanlar Trablusgarp'a savaş ilan edeceklerdi. Osmanlı Devleti'nin Trablus'a ordu göndermesi çok zordu. İtalyan donanmasının güçlülüğü ve Trablus'a giden kara yollarının İngiltere denetiminde olması bu savaşı zor ve tehlikeli bir

hale sokmaktaydı. Tek avantaj Trablusgarp halkının savaşan bir topluluk olmasıydı. Yerel birlikleri örgütlemeye İttihatçı kadrodan Enver, Mustafa Kemal ve Fethi gidecekti. Yerel halkı örgütleseler de birçok konuda dezavantajlı olunması Trablusgarp'ın kaybedilmesine sebebiyet verecek ve Osmanlı Devleti İmparatorluğu bitmeyecek savaşlar yılına girecekti (Akşin, 1997:84).

Dünya savaşa doğru giderken zaten Osmanlı Devleti İmparatorluğu savaş öncesi paylaşılan bir ülke konumundadır. Topraklarında uzun süredir devam eden savaşlar I. Dünya Savaşı'yla birlikte kendi varlığına da bir tehdit oluşturacak şekilde genişleyecektir sadece. Savaş uzun süredir ateşte ısıtılıyor sadece zamanı bekleniyordu. Almanya, Avusturya Macaristan ve İtalya bir grup Fransa, Rusya ve İngiltere'ye ayrı bir grup oluşturuyordu. Osmanlı Devleti İmparatorluğu bu süreçte önce Fransa, İngiltere, Rusya ittifakına yanaşmak istemiş ancak onların buna sıcak bakmaması nedeniyle Almanya yanında savaşa girmek durumunda kalmıştır. Savaşa girmeyi kendi menfaatleri ağısından gerekli gören İttihatçı kuvvetler, savaştan birçok kazanım elde edip iktidarlarını güçlendirecekleri düşüncesine kapılmışlardır (Akşin, 1997:109; Tunçay, 1997:43).

Savaşın fitili "28 Haziran 1914'te Saraybosna'yı ziyaret etmekte olan Avusturya Veliahdı ve eşinin Sırp ulusçuları tarafından öldürülmeleriyle ateşlenecektir" (Tunçay, 1997:48). Bu olaydan bir ay sonra Avusturya Macaristan Sırbistan'a savaş ilan edecek, Sırbistan'ın hamisi konumunda olan Rusya da Avusturya Macaristan'a karşı savaş açacak, Almanya'nın Avusturya Macaristan'ın yanında yer almasına tepki olarak Fransa ve İngiltere de Rusya saflarına gećince Birinci Dünya Savaşı başlayacaktır (Tunçay, 1997:43). Osmanlı Devleti İmparatorluğu 2 Ağustos 1914'te Almanlarla 8 maddelik bir ittifak anlaşması yapmışlardır. Ancak imparatorluğun savaşa girişi iki Alman gemisine Osmanlı Devleti Sancağı çekilmesi ve bu gemilerin Ruslara saldırması sonucu olacaktır.



1914 yılında başlayan süreç 1918'e kadar sürecek ve bu acı tabloda Osmanlı Devleti İmparatorluğu sadece Anadolu'da milyonlarca insanını kaybedecektir. Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti adına son verecek olan Mondros Mütarekesi ülkede suları durultmayacak aksine daha da çok hırçınlaşmasına ve yeni bir silahlı mücadeleye sebebiyet verecektir. Çalışmanın konusu olan Tarık Buğra'nın romanları da bu süreçten sonra başlayacak ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya dönen Salih karakteriyle okura anlatılacaktır.

## **2.6 Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yönetim Alanında Yaşananlar**

Osmanlı Devleti Devleti için I. Dünya Savaşı 30 Ekim 1918'de imparatorluğu temsilen Hüseyin Rauf, Reşat Hikmet ve Sadullah Beylerin İtilaf Devletleri adına Amiral Arthur Calthrope'un bulunduğu Mondros Ateşkes Antlaşması ile sona ermiştir.

24 maddeden oluşan Mondros Ateşkes Antlaşması pek çok ciddi ve ağır şartı taşıyordu. Boğazların İtilaf Devletleri'nin kontrolünde olacağı, Osmanlı Devleti ordusunun çok az kısmı hariç tamamının terhis edilmesi, ele geçirilen esirlerin serbest bırakılması, haberleşme sistemlerinin kontrolünün İtilaf Devletleri'ne bırakılması, durumu tartışmalı olan altı vilayet olası karışıklıkta işgal hakkı verilmesi gibi maddeler içermektedir (Kaplan, 2009:74; Tunçay, 1997:52).

Mondros Ateşkes Antlaşması İtilaf ve Terakki Cemiyetinin meşruiyetini ortadan kaldırmış ve cemiyetin önde gelen isimleri olan Enver, Talat ve Cemal Paşaların ülkeden kaçmasına sebebiyet vermiştir. Bu üç paşa Rusya üzerinden Almanya'ya, Ermeniler'e yapılanlar nedeniyle yargılanacakları korkusuyla kaçacaklar, fakat ne ironiktir ki Enver hariç, iki paşa Ermeniler tarafından öldürülecektir (Kayalı, 2016:102).

İttihatçı yöneticilerin ülkeden kaçmasıyla birlikte ülkede ciddi bir yönetim boşluğu doğmuştur. Yönetimi bırakan sadece İttihatçılar değildir. Aynı zamanda savaş süresince padişahlık yapan Sultan V. Mehmet'in ölümüyle tahtı VI. Mehmet Vahdettin'e bırakmıştır. Vahdettin İttihatçıların kuklası olmamak için iktidarı boyunca çabalayacaktır. İttihat ve Terakki'nin iktidarında muhalefette kalan Hürriyet ve İtilaf fırkası Damat Ferit Paşa'nın önderliğinde yeniden örgütlenecek ve bu dönem iktidar olacaktır (Zürcher, 2000:196).

Mondros Ateşkesinin maddelerinin birçoğu süreç içinde uygulanacak (Zürcher, 2000:197) ancak ordunun terhis edilmesi meselesi, ülke içinde yerelde direniş hareketlerini doğuracak, özellikle ateşkesin öngördüğü iki ordu kendisini lağvetmeyip, ileride başlayacak ulusal direnişin ana çekirdeğini oluşturacaktır (Tunçay, 1997:57).

Bu dönemde bir grup ulusal bir direniş hareketi öngörürken başta Vahdettin olmak üzere Damat Ferit ve kabinesi İngilizler'in desteğini umacaktır. Yine bu dönemde Amerikan Başkanı Wilson'un yayınladığı ilkelerden güç alarak Amerikan mandasını destekleyen bir grup da oluşacaktır (Zürcher, 2000:199; Ahmad, 1995:71; Özkan, 1992:23).

Savaşın sonunda, savaşa bir imparatorluk olarak giren Osmanlı Devleti, bir ulus devlet olarak çıkıyordu. Topraklarının büyük çoğunluğunu kaybetmiş ve Anadolu'ya sıkışmış bir devlet olarak kalmıştır. Özellikle İngilizlerin dağıtmasından önce son mebusan meclisinde kabul edilen Misak-ı Milli kararları da ülkenin sınırlarını tam olarak çizecektir (Mango, 2016:154).

Savaş sonrası dönemde birçok kabine kurulacak, pek çoğu yıkılacaktır. Özellikle bu dönemde Damat Ferit Paşa hükümeti milli mücadeleye net bir şekilde tepki duyarken Ali Rıza Paşa ve Salih Hulusi Paşa kabineleri milli direnişe daha müsamahakâr davranacaklardır. Bu dönemde 14 Ekim-11 Kasım 1918 tarihleri arasında İzzet Paşa Hükümeti, 11 Kasım 1918 – 12 Ocak 1919 tarihleri arasında Tevfik Paşa, 13 Ocak – 3 Mart 1919'da İkinci Tevfik Paşa, 4

Mart – 16 Mayıs 1919’da Damat Ferit Paşa, 19 Mayıs – 20 Temmuz 1919’da İkinci Damat Ferit Paşa hükümetleri görev yapacaktır (Akşin, 1998:418).

Bu hükümetlerden özellikle Damat Ferit Paşa Hükümeti fazlasıyla önemli ve incelemeye değerdir. Damat Ferit Paşa, padişahın eniştesiydi ve padişahın en çok güvendiği adam olarak görülüyordu (Zürcher, 2000:200). Bu dönemde özellikle izlediği İngiliz yanlısı ve milli mücadele karşıtı politika oldukça önemlidir. Milli mücadele karşıtı tavır ve kararlarıyla mücadeleyi çok kere kesintiye uğratmış ve hareketi yavaşlatmıştır (Özkan, 1992).

Damat Ferit Paşa’nın başkanlık ettiği hükümetleri ve bu dönemlerde attığı adımları öğrenmek için Hülya Özkan’ın (1992) yılında yaptığı çalışma ana kaynak görevi görmektedir. Damat Ferit Osmanlı Devleti bürokrasisi içinde çok fazla tanınmayan bir isimdir. Mediha Sultan’la evliliği ona birçok kapıyı açmıştır. Damat Ferit Fransızca ve İngilizce’yi çok iyi bilen Avrupa’ya açık bir paşadır. Fethi Okyar’a göre Damat Ferit Paşa padişahla akrabalığı dışında iç ve dış siyasetle pek ilişkisi olmayan, tam bir İtilaf ve Hürriyet partisi üyesiydi. Bu parti kurulduğu 1910 yılından itibaren hep muhalefette olmanın özelliklerini taşımış, iktidara geldiğinde de, ülkenin en zor anında bile, bu muhalefet zamanının kin ve nefretini içinde barındırmıştır (Okyar, 1980:277).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında her ne kadar İttihat ve Terakki’nin ana yönetici kadrosu dağılsa da yeraltı örgütü ayakta kalmış ve bir zamanlar İttihatçı olan Mustafa Kemal gibi isimler görevlerine devam etmiştir. Hal böyle olunca İttihatçılara karşı bir öfke dolu olan Vahdettin ve Damat Ferit Paşa hükümeti, İttihatçı kadrolara sürekli muhalefet edecek, onların kararlarının dışında adımlar atmak için çabalar gösterecektir (Özkan, 1992:41).

Hülya Özkan’ın (1992) aktardıklarına göre Damat Ferit Paşa kurtuluşu İngilizler’de görmektedir. Bunun sebebi olarak da en büyük mağlubiyetlerini devlet İngilizler’e karşı almıştır ve harici bir devletin korumasına girmek de olumsuz bir durumdur. Ancak İngilizlerin

iyice küçülen Osmanlı Devleti'nin topraklarındaki emelleri bitmemiştir. Buna rağmen Damat Ferit Paşa İngilizleri destekleyecektir. Sadece Damat Ferit değil Vahdettin de İngilizlerden yana tavır alacaktır. Ancak İngilizlerin süreç içinde yaptıkları ve İstanbul'u işgaliyle birlikte ülke içindeki İngilizperver siyaset de sona erecektir.

Damat Ferit Paşa İttihatçılara öfke o kadar fazladır ki, İngilizlerin kara listesinde de yer alan İttihatçılar hızlı bir şekilde tutuklanmıştır. İttihatçıların Almanya saflarında savaşa girmesini intihar olarak gören Ferit Paşa bu kararın cezalandırılması gerektiğini düşünmektedir. Bu dönemde Fethi Okyar da dâhil olmak üzere İttihatçıların yönetici kadrosundan sempati duyanlara kadar birçok kişi tutuklanacaktır (Özkan, 1992:55).

İçeride siyasi hesaplaşmalar görülürken bir yandan da Yunanlıların ülke içinde kışkırtmaları devam etmektedir. Mustafa Kemal İstanbul'da Anadolu'ya gidişin imkânlarını sorgular ve bunun mümkün olması için İsmet İnönü ile arayışlar içindeyken, Samsun civarlarında karışıklıklar çıkacaktır. Tarihin ilginç bir ironisi olarak, Samsun'daki Türk köyler Rusları taciz etmekte ve zaten sıkıntılı olan durumu iyice zor bir hale sokmaktadırlar. Bu duruma bir an önce dur denmesi için hükümete itilaf kuvvetleri bir ultimatoma verir, ultimatoma ciddiyetini anlamak için Damat Ferit Paşa Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'i çağırır, Mehmet Ali Bey durumun her geçen gün ciddileştiğini, olayları durdurmak için İstanbul'dan birini göndermek gerektiğini söyler ve Damat Ferit'in bu ismin kim olması gerektiği sorusuna da Mustafa Kemal adını verir. Burada da tarihin bir cilvesi olarak, Mehmet Ali Bey'in Mustafa Kemal'i önerme sebebi, Mehmet Ali Bey'in Ali Fuat (Cebesoy)'un akrabası olması ve bu vasıta ile Mustafa Kemal'i tanımasıdır. İlk anda Damat Ferit bu isme karşı çıkacak ancak Mehmet Ali Bey'in ısrar ve öne sürdüğü sebeplerle kabul etmek zorunda kalacaktır (Özkan, 1992:57). Mustafa Kemal'in Samsun'a birçok geniş yetkiyi alıp gitmesinden önce Padişah Vahdettin'in:

“Paşa, paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir. Tarihe geçmiştir... Bunları unutun şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa paşa devleti kurtarabilirsin” dediği söylenmektedir (Atay, 2005:128).

Mustafa Kemal ise Nutuk'ta Samsun'a çıkışı esnasında ülkenin içinde olduğu durumu şöyle anlatmaktadır:

Osmanlı Devleti Devleti'nin dahil bulunduğu grup, Harbi Umumi'de mağlup olmuş, Osmanlı Devleti ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir mütarekename imzalanmış. Büyük Harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harbi Umumi'ye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilafet mevkiini işgal eden Vahdettin, soysuzlaşmış, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyasetindeki kabine; ikiz, haysiyetsiz, korkak, yalnız Padişah'ın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını koruyabilecek herhangi bir vaziyete razı (Atatürk, 2015:31).

Mustafa Kemal'in 19 Mayıs'ta asıl görevi Samsun'da ve civar illerdeki karışıklığı durdurmak olsa da milli bir direnişi örgütlenme amacındadır. Ancak Zürcher'in iddiasına göre Mustafa Kemal Samsun'a çıkmadan yıllar evvel, 1915'ten beridir gizli bir şekilde teşkilatlanmış, Anadolu'nun kurtuluşu hareketinin imkânları aranıyordu ve bu imkanı arayan kadrolar ittihatçı kadrolardır (Zürcher, 1987:75). Samsun'a çıkışın öncesi yaşananlar konunun bağlamını ve sınırlarını aşacağı için girilmeyecektir. Ancak Atatürk'ün Samsun'a çıkışı öncesinde 15 Mayıs 1919'da yaşanan İzmir'in Yunanlılarca işgali sonrası Anadolu'da bir direniş ateşi yanacak ve bu ateşi de Mustafa Kemal harlayacaktır.

İzmir'in işgali pek çok açıdan beklenmeyen bir durumdur. İşgal hareketi İtalyanlar'a işgalden üç gün önce haber verilmiş, Yunanlıların İzmir'i işgal hareketi Türk makamlara 12 saat önce bildirilmiştir (Akşin, 1998:265). Bu işgal harekâtı öncesinde Damat Ferit Paşa ve Amiral Webb, İzmir'deki durumu görüşmüş, Webb İzmir'deki tabyaların müttefiklere devredilmesi notasını vermiştir. Ardından Yunanlılar'ın işgal hareketinin daha önce yapılan anlaşmalara uygun olduğu ve geçici olduğu notasıyla yeni bir nota daha verilmiştir (Akşin, 1998, 267). Yunanlıların işgale başlaması şehirde tepkiyle karşılanmış ve Hasan Tahsin'in tabancayla ateş etmesi fitilini ateşlemiştir. Bu ateşle birlikte Yunan askeri ve Rumlar taşkınlıklar çıkartıp binlerce insanın ölmesine sebebiyet vermiştir. (Akşin, 1998:269).

İzmir'in işgali durumu Anadolu'yu karıştırmış, İstanbul'a bir sürü protesto telgrafları yazılmış ve İzmir'deki işgal kınanmıştır. İstanbul Hükümeti normalde bu duruma sessiz kalmayı düşünse de ülkedeki tepkilerden etkilenmiş ve işgali kınamıştır. Damat Ferit Hükümeti 16 Mayıs'ta istifa etmiş, yerine hükümet kurma görevi yeniden Damat Ferit'e verilmiştir (Akşin, 1998:272).

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı aynı zamanda ulusal kurtuluş mücadelesinin de başlangıcı olarak kabul edilmektedir. İzmir'de Yunan askerine Hasan Tahsin'in sıktığı kurşun ve Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı Anadolu da artık geri dönüşü olmayacak bir direnişi başlatacaktır (Tunçay, 1997:68).

9.Ordu Komutanı olarak Samsun'a giden Mustafa Kemal'e görevi Damat Ferit Paşa tarafından tevdi edilmiştir. Damat Ferit Paşa, 13 Mayıs'ta Mustafa Kemal'e 9. Ordunun hâkimiyetinde olan bölgelerde çete hareketlerinin kaygı verici bir seviyeye çıktığını, bu hükümet karşıtı durumun bir an önce sona erdirilmesi gerektiğini söylemiştir (İnan, 1937:11). Mustafa Kemal padişahın ve hükümetin onayı ve yoğun destekleriyle Samsun'a gitmiş ve burada daha önce düşündüğü mücadele fikrini uygulamaya koyulmuştur (Shamsutdinov, 1966:76).

Mustafa Kemal Samsun'a çıktıktan sonra bir ay boyunca her yeri gezmiş, birçok kişiyle görüşmüş ve gördüklerini padişaha bildiren mektuplar yazmıştır (Atatürk, 2015:48). Nutuk'ta içinde bulunduğu durumu detaylarıyla anlatan Mustafa Kemal gördüğü durum karşısında hemen kongreler tertip etme kararı aldığını ve bunları Trakya'ya bildirdiğini söyleyecektir. Aslında bütün bir meseleyi özetleyen diktenin ilk maddesi oldukça önemlidir. İlk maddede Mustafa Kemal vatanın bütünlüğünün ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğunu söylüyordu. Bu bildiriye Mustafa Kemal'le birlikte Kazım (Karabekir) Paşa, Hüsrev Bey ve Muzaffer Bey'le birlikte birkaç kişinin de imzası vardır (Atatürk, 2015:50).

Padişah Vahdettin Mustafa Kemal'in attığı adımları yanlış buluyor, İngilizlerle bir savaş değil bir uzlaşma gereği görüyordu. Ancak Mustafa Kemal'in kararlılığı ve geri adım atmaması sonucu Rauf Bey başkanlığında kurulacak delege padişahla görüşüp, padişahın kurulmaya başlanan direnişin başında, halkın yanında olması gerektiğini söyleyecek ancak padişah bunu sadece bir macera olarak görecektir (Shamsutdinov, 1966:78).

Ülkede işgale karşı örgüt çalışmaları 1918 yılında başlamıştır. Ancak kurulan örgütlerin her biri kendi bölgelerini işgalden kurtarma amacı güden, bölgesel ve dağınık örgütlerdir. Adları Müdafa-i Hukuk Cemiyeti olan bu örgütler ilk olarak Batı Trakya'da ve Edirne'de kurulacak, bunları Kars, Trabzon ve Erzurum'da kurulan örgütler izlemiştir (Zürcher, 2000:215). Örgütlerin arkasında daha çok İttihatçı yapılanmalar yer alıyor ve genelde yerel eşraftan destek toplayıp, meşruiyet sağlama yoluna gidiyorlardır. Burada bir eserinde Zürcher'in (1987) İttihatçılığın mücadeleyi örgütleyen bir güç olduğunu ve birçok aşamasında onun yer aldığı iddiasını hatırlamakta yarar görülmektedir. Çünkü direnişin örgütlenmesi 1919'dan çok önceye rastlamakta ve Mustafa Kemal'in yaptıkları, daha önce kurulan bu direniş örgütlerini birleştirme ve güçlerini ulusal bir kurtuluş mücadelesine yöneltmekte farklılık göstermektedir (Shamsutdinov, 1966:80).

Atatürk'ün Samsun ve çevresinde yaptıkları İngilizler'de ciddi rahatsızlıklar uyandırıyor. Zira Atatürk varolan durumu bir direniş hareketi lehine düzenleme çabalarına girişmişti ve kongrelere katılma planları yapıyordu. Bu durum neticesinde baskılara dayanamayan İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal'in bütün yetkilerini alıp onu derhal İstanbul'a çağırmıştır. Mustafa Kemal bunu reddetmiş ve İstanbul'a bir mektup yazmıştır. Bu mektup İstanbul'u telaşa düşürecek (Shamsutdinov, 1966:80). Mustafa Kemal Erzurum'daki kongreye katılmış ve ülkenin kaderini etkileyen kararlar almıştır (Ortaylı, 2018:159).

Atatürk Erzurum Kongresi öncesi istifa etmiş ve istifa sonrasında Kazım (Karabekir) Paşa ve Ali Fuat Paşa Mustafa Kemal'i yine kumandanları olarak tanıyacıklarını söylemişler ve bu durum Mustafa Kemal'in meşruiyetini daha çok artırıp onun daha kararlı hareket etmesini sağlamıştır. Ayrıca Erzurum'dan ayrılıp Sivas'a gideceği sırada Kara Vasıf'la yaptıkları bir konuşmada Kara Vasıf'ın Mustafa Kemal'e "bizim başkomutanımız sizsiniz" (Zürcher, 1987:217) demesi de bu süreçte Mustafa Kemal'e duyulan inancı göstermektedir.

Sivas'ta toplanan ve ülkenin pek çok yerinden gelen delegelerle bir kongre daha tertiplendi. Bu kongrede İngilizlerin amacı Mustafa Kemal'in tutuklanmasıydı. Ancak bu baskının altında kongre yapıldı ve Erzurum'da alınan kararlar onaylandı. Sivas'ta da vatanın varlığının ve bütünlüğünün tehlikede olduğu kabul edilecektir. Ayrıca burada İttihatçılık tamamen reddedilecek, İstanbul hükümetiyle düşülen ayrılığın mücadeleye zarar vermemesi hedeflenecektir (Ortaylı, 2018:159).

Mustafa Kemal'in milli mücadeledeki rolü İngilizleri rahatsız etmeye devam edecek ve Times bile bu durumu haber yapacaktır. Bu tepkiler ve baskılar altında Mustafa Kemal 1919'un sonunda Ankara'ya gidecek ve hareketi buradan yönetmenin yollarını arayacaktır. Bu sırada da İstanbul'da 12 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan gelişmelerden güç alarak toplanacak ve Misak-ı Milli'yi kabul edecektir. Meclisin faaliyetleri İngilizleri daha da rahatsız edecek ve meclis 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından basılacak ve mebusların birçoğu tutuklanıp Malta'ya sürülecektir (Ortaylı, 2015:160; Zürcher, 2000:221).

Meclisin toplanması ve dağılması arasında geçen sürede yaşananlara da kısaca değinmekte fayda görülmektedir. Özellikle meclisin İstanbul'da değil Ankara'da toplanması gerektiği fikri Mustafa Kemal tarafından yoğun bir şekilde dile getirilmektedir. Çünkü işgal altındaki İstanbul'da meclisin özgürce çalışması mümkün görülmemektedir. Ancak süreç içerisinde Temsil Heyeti'nin İstanbul'la ilişkiler geliştirmesi ve padişaha bağlılığını çoğu kere



dile getirip, Damat Ferit Paşa hükümetine karşı güvensizliğinin dikkate alınması gibi durumlar neticesinde İstanbul'da meclisin toplanması daha çok destekçi toplamıştır (Shamsutdinov, 1966:101).

Elbette bu dönemde direniş içerisinde herkes bağımsızlık taraftarı değildi. Özellikle Amerikan mandası fikri uzun süre tartışılacak ve destekçi de toplayacaktı. Ancak girilen süreçte tam bağımsız bir devlet fikri daha çok kabul görecekti ve ülke insanı tam bağımsızlık için mücadele etmeye çağrılacaktır (Shamsutdinov, 1966:94).

Bütün bu tartışmalar ve karışıklıklar içinde İngilizlerin meclisi dağıtması ve birçok vekilin tutuklanması sonrasında Mustafa Kemal hemen Ankara'da milli bir meclis kurulması fikrini ortaya atacak ve ülkenin dört bir yanından mebusları Ankara'ya çağıracaktı. Ankara'ya gelmeyi başaran 92 vekil ve Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri'nin yerel örgütlerince seçilen 232 kişinin Ankara'ya gelmesiyle Ankara'da bir meclis kuruldu. Büyük Millet Meclisi adını alan bu meclis 23 Nisan 1920'de ilk toplantısını yaparak ulusal kurtuluş mücadelesinde rol oynamak üzere kurulmuş oluyordu (Zürcher, 2000:221). Bu meclis İstanbul'daki saltanata bağlılığını yinelemekle birlikte hükümetin kararlarını geçersiz sayıyor ve ancak gerçek ve tek hükümetin kendisi olduğunu da beyan ediyordu. Meclis başkanı Mustafa Kemal olacaktır, ikinci başkanlık görevineyse Celaleddin Arif Bey seçilecektir (Shamsutdinov, 1966:121).

1920 yılı pek çok olaya gebe olacaktı. Böyle olacağını zaten İngilizlerin İstanbul'u işgaliyle belli etmişti. Ancak Damat Ferit'in yeniden hükümet kurması işleri iyice karıştıracaktı. Bu sefer Damat Ferit hükümeti Ankara'daki ulusalcı, milliyetçi kuvvete karşı adeta tüm kozlarını oynuyor, onların gözden düşürmek için elinde geleni yapıyordu. Öncelikle Ankara'daki yöneticiler için şeyhülislamdan fetva çıkarttırmış ve ulusalcıların hain olduğunu iddia etmiştir. Buna tepki olarak da Ankara bir fetva yayınlamıştır (Zürcher, 2000:222). Ancak bu gerilim uzun süre sürecektir. İçeride tüm bunlar olurken tarih akmaya ve

hesapta olmayan durumları yaratmaya devam etmektedir. İstanbul Hükümeti Ankara'ya yoğun şekilde, elindeki tüm imkânlarla hücum ederken Ağustos'ta işgal güçleriyle imzalanan Sevres Antlaşması İstanbul hükümetinin meşruiyetine ciddi bir darbe vuracaktır (Ahmad, 1995:75). Aynı zamanda Sovyetler Birliği ile kurulan ilişkiler Ankara'yı maddi ve askeri teçhizat noktasında güçlendirmektedir (Zürcher, 2000:223).

Ankara'nın düzenli bir ordu gücü bulunmuyordu. Mondros sürecinde silah bırakmayan birkaç birlik hariç askeri güç dağınık halk yığınlarından oluşuyordu. Kazım Karabekir Paşa'nın ordusu Ankara'nın en önemli gücüydü. Bu güç Ermenistan'ı yenip Gümrü Anlaşması'nın yapınca Ankara'nın meşruiyeti daha bir artacak ve düzenli ordunun gerekliliği durumu daha çok gündeme gelecektir. Bu dönemdeki bu başarı ve Ruslarla yumuşayan aranın etkisiyle doğudaki birlikler batıya kaydırılacaktır. Bu süre zarfında Sevres'in maddelerinin yumuşatılması için bir toplantının tertip edilmesi ve orada Türk tarafının Misak-ı Milli'yi savunması Ankara'nın gücünü göstermesi açısından önemlidir (Zürcher, 2000:224).

Bu süreçte Ankara yönetimi Kuva-i Milliye'yi kaldırmaya kesin olarak karar vermiştir. Burada tek etken düzenli orduyla gelecek başarıların öngörülmesi değildir sadece. Diğer taraftan bölge halkından geçinen, dağınık ve çete yapısı gösteren kuvvacıların taşkınlıklar çıkarıp, halka zulmetmeye başlaması ve direnişe zarar vermeye yönelmeleri de olmuştur. Aynı zamanda bazı bölgelerde kuvvacılar kendi başlarına güç olup, kendi yönetimlerini kurmaya da yönelmektedir. Bu karar başta Çerkes Ethem ve Demirci Efe tarafından muhalefetle karşılanmış ve silahlı bir direnişe kadar gitmiştir. Ancak bu iki büyük kuvvacının yenilmesiyle birlikte bu dağınıklık ortadan kalkmış, merkezi bir ordunun da önü açılmıştır (Tunçay, 1997:70).

Düzenli ordunun, Kuva-i Milliye direnişi sonrası toparlanıp 1921 yılında 1. ve 2. İnönü Savaşları'nda Yunanlılara karşı zafer kazanmasıyla birlikte düzenli ordunun önemi

daha çok anlaşılmıştır. 1921 yılı sadece savaşlar açısından değil ilan edilen Anayasa açısından da fazlaca önemlidir. 20 Ocak 1921 tarihinde TBMM’de kabul edilen anayasa modern devletin ilk anayasasıdır (Ortaylı, 2018:194).

1921 yılı, 1920 yılı gibi birçok olaya gebe dir. Başarılı İnönü muharebeleri sonucu toplanan Londra Konferansı aslında Ankara’nın kabul edildiğinin bir göstergesidir. Ayrıca ilan edilen Anayasa’da saltanatın kaldırılacağı nın bir işaret fiş eğidir. Ancak hepsinden öte bu dönemde yaşanan Kütahya ve Eskişehir yenilgileri iyi giden bir masalın sonunun geldiğ i korkularının başlamasına sebebiyet verecektir. Yeni başkent Ankara’nın iş gal edileceğ i korkusu eşliğinde Sakarya’ya kadar geri çekilen ordu, 22 gün 22 gece sürecek olan bir direniş le Yunan ordularını bozguna uğratacaktı. Bu Sakarya zaferi tüm korkuları ortadan kaldıracak, daha da güçlü ve inançlı bir yönetim doğuracaktır (Ortaylı, 2018:204). Bu zafer sadece askeriye olarak güçlendirmed i Ankara’yı, diplomatik açıdan da birçok başarı arka arkaya geldi. Fransa Ankara’yla anlaş ma imzalayarak iş gal ettiğ i topraklardan çekildi (Zürcher, 2000:227).

1922 yılına giderken fırtına öncesi bir sessizlik vardı. Ankara birçok diplomasi başarısı kazanmış ve ordusunu güçlendirmişti. Yunanistan da arkasına İngilizlerin desteğ ini almıştı. 26 Temmuz 1922’de Mustafa Kemal ordunun başına geçerek Yunanlıların üzerine taarruza başladı. 9 Eylül’e kadar sürecek olan savaşta en çetin muharebe 30 Ağustos’ta gerçekleşti. Yunan askerlerinin İzmir’e doğru çekilmesi ve 9 Eylül’de İzmir’den denize dökülmesiyle savaş kazanılacaktır. Bu zaferle birlikte Ankara resmen meş ru güç oluyor ve savaşın askeri safhasını kapatıyordu (Kayalı, 2016:128).

## **2.7 Saltanatın Sona Eriş i ve Bağımsız Türkiye**

Yunanlar karşısında kazanılan zafer, İngilizlerle Ankara'yı baş başa bırakacaktı. Özellikle boğazlar konusunda karşı karşıya gelen iki devlet, İngilizlerin beklediği desteği bulamaması nedeniyle savaşımadan anlaşma yoluna gittiler. Savaş faslı artık Ankara için bitiyordu. Diplomasiyle devletin meşruiyetini sağlamak ve kurulacak yeni devletin adımlarını atmak kalıyordu.

İtilaf devletleri Ankara'yla antlaşma yapmak için Ankara'yı görüşmelere davet ettiler. Ancak davet ederken İstanbul Hükümeti'ni de davet etmeleri sorunlara sebep olacaktı. İstanbul Hükümeti'nin de görüşmelere katılmak istemesi Ankara'da büyük tepki çekmiş ve bu tepkiler sonucunda 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmıştı. Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti İmparatorluğu sona eriyordu. Lozan'daki görüşmelere İsmet Paşa (İnönü) gönderilecekti. Lozan'daki görüşmelerin ilki, Türk tarafının ciddiye alınmaması, tecrübesizliği yüzünden katı davranması ve İtilaf Devletleri'nin hala Sevr'i kabul ettirme arayışında olmaları nedeniyle tıkanıyordu (Zürcher, 2000:236).

Lozan'ın ilk toplantısı sonuçsuz kalmış ve İsmet İnönü Ankara'ya dönmüştü. Meclis içinde yer alan ikinci grup İsmet İnönü'yü kıyasıya eleştiriyor, Misak-ı Milli'den kesinlikle ödün verilmemesi gerektiği konusunda ısrar ediyordu. Mustafa Kemal'se bir an önce barış anlaşmasını imzalama taraftarıydı. Meclisteki ikinci grubun tepkilerini durdurmak için 1923 baharında sıkı denetimler altında bir seçim yapılmış ve bu seçim sonucunda mecliste ikinci gruptan kimse yer almamıştı. Bu sırada Mustafa Kemal mecliste Halk Fırkası'nı kurarak meclis içinde birliği de sağlamaya çalışıyordu (Kayalı, 2016:130).

Bu seçimle birlikte Lozan karşısında bir eleştiri ya da muhalefet olmayacaktı. Lozan'da görüşmeler yeniden başladığında Türkiye Misak-ı Milli'den tavizler vererek de olsa egemenliğinin kabul olunduğu bir anlaşma imzalıyordu. Musul'un durumu Milletler Cemiyeti'ne bırakılıyor, Hatay özerk bir bölge olarak tanınıyor ve boğazlar kurulacak olan

başkanı Türk olan bir komisyona devrediliyordu. Anlaşma 21 Ağustos'ta kabul edildi. İngilizler Ekim ayında İstanbul'u terk ettiler ve böylece Anadolu düşman işgalinden tamamen kurtuluyordu (Zürcher, 2000:238).

## **2.8 Yeni Devlet Yeni Siyasi Hayat ve Muhalefet**

Yeni yönetim, küçülmüş bir kara parçasında ve büyük çoğunluğu Türk olan bir ulus devlet yapısıyla kuruluyordu. Bu yeni kuruluş elbette beraberinde birçok zorluğu ve dönüşümü de getirecekti. Saltanat zaten kaldırılmıştı ve saltanata kaldıran meclisin adresi henüz tam belirlilik kazanmamıştı. Ankara'da mı duracaktı yoksa beş yüz yıl başkent olan İstanbul'a mı dönecekti? Bu sorunun cevabı için İsmet Paşa 9 Ekim'de bir anayasa değişikliği önerecek ve başkentini Ankara olmasını teklif edecekti. Teklif dört gün sonra kabul edilerek yeni yönetimin başkenti Ankara olacaktır (Lewis, 1993:260; Mango, 2016:158).

Saltanat kaldırılmış ancak hilafetin devam etmesine karar verilmişti. Bu karar ciddi kafa karışıklığı yaratıyordu. Çünkü hilafet etrafında toplanan bir muhalefet vardı ve halifenin siyasi bir ağırlığı da oluşuyor gibiydi. Saltanat kalkmıştı ancak tam anlamıyla yeni bir devlet yönetimi kurulmamıştı. Mustafa Kemal'in cumhuriyeti ilan edeceği söyleniyordu. Bu söylenti Ankara'da tepkiler çekmeye başlayacaktı (Lewis, 1993:260). Mustafa Kemal yönetimdeki yerini her geçen gün güçlendiriyordu. Mecliste yapılan bir seçimde vekiller hükümetin gösterdiği adayları değil de kendi adaylarını seçince meclis kilitlendi. Mustafa Kemal Ali Fethi (Okyar)'yi ikna ederek hükümetin istifa etmesini sağlayacak ve kurulacak yeni hükümet için de kimsenin aday olmamasını salık verecektir. Vekillerin bu karara uymasıyla birlikte Mustafa Kemal 29 Ekim 1923 tarihinde seçilmiş bir cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı tarafından atanacak bir başvekil ve kabine sistemi olan bir cumhuriyet sistemi önerecektir. Bu önerinin kabul edilmesiyle birlikte 29 Ekim'de cumhuriyet ilan edilecek ve Mustafa Kemal

Cumhurbaşkanı, İsmet Paşa (İnönü) ise başvekil olacaktır (Zürcher, 2000:243; Mango, 2016:158).

Bu karar alındığı sırada kurtuluş mücadelesinin önemli isimleri olan Kazım Paşa (Karabekir), Refet (Bele), Ali Fuat (Cebesoy) gibi isimler Ankara'da bulunmuyordu. Bu durum bu isimlerin alınan karara ciddi tepki göstermesine sebep olacak ve birçok yerde alınan kararı eleştirmelerine yol açacaktır (Zürcher, 2000:243). 1 Kasım 1923 tarihli gazetelere açıklamalarda bulunan Rauf Bey (Orbay) gerçekte iki tip yönetim olduğunu, bunun da despotik ve demokratik yönetimlerden oluştuğunu ve kendisinin her zaman demokrasiden yana olacağını söyleyecek, kendisinin cumhuriyetin ilanına değil ilan ediliş şekline karşı olduğunu açıklayacaktır (Zürcher, 1992:51). Cumhuriyetin ilanı kararıyla ilk mecliste varolan muhalefet, bu ilanla birlikte yeniden hareketlenecek, İstanbul'da Ankara'ya duyulan öfke daha da artacak ve mecliste ciddi bölünmelerin ilk tohumları atılacaktır. Tam bu tartışmalar yaşanırken, yeni yasama yılının başlayacağı 3 Mart tarihinde, İstanbul ve Ankara'nın arasının iyice gerilmesiyle birlikte İstanbul'a son ve ağır darbe indirilecek, hilafet kaldırılacaktır (Mango, 2016:158; Zürcher, 2000:245; Lewis, 1993:263).

Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte tek ve hâkim güç meclis oluyordu. Ancak meclis içinde ciddi tartışmalar ve ayrılıklar da boy göstermeye, milli mücadelede önemli rol oynayan paşaların yeni bir parti kurmasına gidecek sürece evrilmeye başlayacaktır.

Hilafetin kaldırılıp, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıktığı günlerden birkaç gün sonra yeni bir anayasa da ilan edilecektir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yerine çıkartılan 1924 anayasası da birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Özellikle cumhurbaşkanının yetkileriyle ilgili anayasanın 25. maddesinin etrafında yoğunlaşan tartışma muhalefetin baskısı ve meclisteki diğer vekillerin de rahatsızlığı nedeniyle reddedildi. Ancak bu madde

etrafında gelişen tartışmalar kırılmaların çoğaldığını ve fikir ayrılıklarında derin farklar oluştuğunu görmek mümkündür (Zürcher, 1992:57).

Kazım (Karabekir) Paşa, Refet (Bele), Ali Fuat Paşa, Rauf Bey yeni bir parti kurma yolunda adımlar atacaklar Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulacaktır. Bu sırada Mustafa Kemal 21 Kasım 1924'te başbakanlığa Fethi (Okyar)'ı başbakan olarak atayacaktır (Lewis, 1993:265).

### **2.8.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Etrafında Gelişen Olaylar ve Partinin Kapatılışı**

Ülke siyaseti yine durulmayacaktır. Rauf Bey'in Avrupa'dan döndükten sonra İzmir'e geçmesi, orada Kazım (Karabekir) Bey'le görüşmesiyle, muhalif bir partinin ilk adımları atılıyordu. İki hafta sonra bu sefer aynı toplantı İstanbul'da yapılacak ve partinin kurulması için net karar burada verilecektir (Zürcher, 1992:60).

Gelişen durumlardan Mustafa Kemal haberdardı ve bu duruma tepkiliydi. Kuzeydoğu turu yaptığı sırada İstanbul'da durmaması ve herhangi bir şekilde halka telgraf bile çekmemesi tepkisinin bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Zürcher, 1992:61).

Tartışmaların büyüdüğü ve restleşmelerin sürdüğü bir sırada 5 Kasım'da mecliste verilen bir gensoru tüm kopmanın yaşanacağı anın ilk işaret fişeği olacaktır. Mecliste Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti hakkında verilen gensoru neticesinde hükümet durumun istedikleri halinin dışına doğru gittiğini görüp rahatsız olmuştur. Bu sırada İsmet İnönü gensoruyu incelediğini, bu gensorunun sadece ilgili bakanlığın değil, herkesin yetki alanını içeren bir konuya dair olduğunu söylemiş ve meseleyi bir hükümete yönelik gensoruya çevirmenin doğru olacağını belirtmiştir (Zürcher, 1992:69).

Tartışmaya konu olan mübadele meselesinin ana hatlarına baktığımızda konunun Lozan'la çözüme kavuşturulan mübadele meselesi sırasında ülkeye gelecek 400.000 Türk'e tahsis edilen alanın yolsuzluğa uğradığı, buraya yerleştirilmesi gereken insanlar için herhangi bir adım atılmadığı, bununla da kalmayıp, yerel halkın yanına Halk Fırkası'nın da bu olaya karıştığı ve kişisel çıkar sağlayan birçok ismin olduğunun bilinmesine rağmen ses edilmediği görülmektedir (Güvercin, 2007:38). Gensorunun sonuçları açıklandığında 9'a karşı 148 oyla reddedildiği görülmüş ve bu sonuçtan sonra Rauf Bey'le birlikte on isim partiden istifa ederek, uzun süredir söylenti halinde dolaşan ve zaman zaman su yüzüne çıkan gerginliği doğrulamış ve ayrı bir partiyi kurmak için en net adımı atmıştır (Zürcher, 1992:70).

Takvimler 1924 yılı Kasım'ının 17. Gününü gösterdiğinde Ali Fuat Paşa'nın Dâhili Nezareti'ne yaptığı başvuruyla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası resmen kuruluyordu. Başvuru için memnuniyetlerini dile getiren Mustafa Kemal'in, mecliste iki partinin Batı'ya karşı da Türkiye'yi olumlu bir duruma sokacağını söylemesi manidar gözükmektedir (Güvercin, 2007:40).

Partinin açıklanan programı 58 maddeden oluşmakta, bu maddelerden ilk on üçü esaslara yönelik maddeleri düzenlerken, sonraki yirmi altı madde iç siyaset ve ekonomiye dair planları, sonraki altı madde saygınlık konulu planları, sonraki on madde de maliye konularını ele almış son dört maddede de eğitim ve sosyal durum konuları işlenmiştir (Güvercin, 2007:42).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programına aldığı maddeler etrafında bakıldığında dönemin ruhuna uygun şekilde, ekonomi ve siyasette liberal bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Ayrıca parti kurulmadan önce çeşitli kere tartışılan başkentin yeniden İstanbul olması ve Kanun-i Esasi'de yer alan iki meclisli parlamento tartışmaları her ne kadar partinin ana programında yer almasa da (Zürcher, 1992:77) programda yer alan altıncı madde partinin



varlığını tehlikeye atacaktır. Altıncı maddede yer alan partinin halk ve dini düzene itaatkâr ve bağlı olduğu yönündeki ifade, dönemin hassas ruhu içinde tehlike arz edecektir (Güvercin, 2007:43).

Fırka vakit kaybetmeden teşkilat çalışmalarına başlayacaktır. Zira zorunlu olarak yapılması gereken ara seçimler vardır ve ufukta buralarda seçimler gözükmemektedir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın İstanbul'da etkin şekilde örgütlendiği görülmektedir. Bu dönemde İzmir'deki örgütlenme haricinde Urfa, Trabzon, Sivas gibi illerde şubelerini kurmuştur. Ara seçimler öncesi aday belirleme süreci ciddi kulisleri doğuracaktır. Aynı zamanda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası için ciddi bir sınav da olacak gibi gözükürken bu ara seçimler, iki aşamalı seçim sistemi yüzünden çok fazla ümit bağlanan bir seçim de olmamaktadır (Zürcher, 1992:91).

İstanbul'daki seçimleri Cumhuriyet Halk Fırkasının aday kazanacak, Bursa'daki seçimden ise bağımsız aday olan Sakallı Nurettin Paşa galip olarak ayrılacaktır. Bu şüphesiz iktidar için ciddi bir şoka sebebiyet verecektir ama asıl önemli olan mesele İzmir'deki iki vekil için yapılacak seçimdir. İzmir'deki seçimlerde Terakkiperver Fırka daha çok yerel unsurlara ve İttihatçılara umut bağlamış gözüküyorken, basın da olaya müdahil olmasıyla İzmir seçimleri çok heyecanlı bir hal alacaktır. Ancak seçimler tamamlandığında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın iki aday zorlanmadan seçimi kazanacaktır (Zürcher, 1992:94).

1925 yılının Şubat ayıyla birlikte aynı zamanda ülke içinde ciddi bir isyan da patlayacak ve bu isyanla birlikte ülke derin bir krize sürüklenecektir. Saltanatın son yıllarında ve Cumhuriyetle birlikte özerklik talepleri olan ve bir şekilde bu talepleri karşılanmayan Kürtler ülke içerisinde örgütlenmiş ve 1924 yılında bir kongre de tertiplemişlerdir. Tertiplenen bu kongrede tavırlarıyla dikkat çeken Şeyh Sait, Nakşibendi'ydi ve nüfuzu bölge halkı üzerinde çok fazlaydı. Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte iyice gerilen ülke, dini

motivasyonlu Şeyh Sait'i bir isyana teşvik etti. 25 Şubat'ta zirve noktasına ulaşan isyanla laiklik de tehlikeye giriyordu. Bu süreçte Fethi Okyar sert tedbirler istemekteydi. Bunu meclise taşıdığına beklediği desteği göremeyip istifa edecek ve başa İsmet (İnönü) Paşa geçecektir. İlan edilen Takrir-i Sükûn Kanunu'yla birlikte iki yıl boyunca kamu güvenliği için iktidara geniş yetkiler veren bu yasa Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası tarafından reddedildi. Şeyh Sait'in 26 Nisan'da yakalanmasıyla isyan büyük oranda bastırıldı ve isyana katılanlar hakkında çok ciddi yaptırımlar uygulandı. İstiklal mahkemeleri yeniden kuruldu ve pek çok idam gerçekleştirildi. Ayrıca Takrir-i Sükûn Kanunu'yla birlikte sadece isyan edenler birçok muhalif de susturulacaktır (Zürcher, 2000:250,251).

5 Haziran 1925 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılması gerekçesiyle İstiklal Mahkemesi meclise bir tahkikat sundu. Fırkanın ulusal bir kongre tertip etmesi gerekiyordu ancak henüz bir kongre tertip etmemişti. Düzenlediği kongre de bölgesel çapta bir kongreydi. Ali Fuat muhalefetin meşru olduğunda direktse de 5 Haziran 1925 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılacaktır (Zürcher, 1992:120). İlginçtir ki partinin sadece şubeleri kapatılacak, kâğıt üzerinde parti devam edecektir. Ama her ne olursa olsun bir yıl sonra yaşanacak bir olayla parti tüm meşruiyetini yitirecektir.

Şeyh Sait İsyanı sonrası Takrir-i Sükûn Kanunu etrafında birçok kapatma ve sansür uygulamasının yapıldığı bir dönemde, muhalifler için bir diğer zorlu sınav da İzmir'e bir yurt gezisine gidecek olan Mustafa Kemal'e yönelik bir suikastın önceden engellenmesi meselesidir. Mustafa Kemal'in 1926 yılında yurdun kıyı kesimlerinde yapmayı planladığı bir gezi vardı. Bu gezinin bir kolunu da İzmir oluşturmaktaydı. Ancak İzmir gezisi öncesi, İzmir valisine gelen bir istihbarat neticesinde gezi bir iki gün ertelenecek ve suikast tertibinde olduğu düşünülen kişiler tutuklanacaktır (Güvercin, 2007:66). Tutuklamalarda kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın da üyeleri yer alacaktır. Çünkü İstiklal Mahkemeleri'nin iddiası, fırka üyelerinin bu suikastı bildikleri ama gizledikleri yönündedir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası aslında pek çok yönden Cumhuriyet Halk Fırkası'yla aynı temellere dayanıyordu. Her iki partinin yönetim kadrosu çok değil, bir beş yıl önce ülke kurtuluşu için birlikte mücadele ediyordu. Ancak bir ipte aynı meşruiyet temelli iki partinin yürümesi çok zordu. Baktığımız zaman Cumhuriyet Halk Fırkası için henüz ciddi bir tehdit oluşturmayan parti aslında birçok şey bahane edilerek kapatılacaktır. Ömrü kısa sürse de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Cumhuriyet Dönemi çok partili siyasi hayatı için önemli bir tecrübe olmuş ve daha sonra kurulacak partilerde de göreceğimiz gibi bu tecrübe pek çok kere kullanılmıştır.

1927 yılında Mustafa Kemal'in mecliste 36 saat boyunca okuduğu nutkuyla bir devir sona erecektir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'na gelene kadar tek parti iktidarının pekiştiği, pek çok yönde ekonomik sorunlarla birlikte toplumsal bir tepkinin de doğacağı bir dönem yaşanacaktır. Doğan tepkileri azaltmak ve tek partili hayatın bir diktatörya oluşturduğu görüşünün hâkim olması nedeniyle Serbest Cumhuriyet Fırkası Atatürk'ün emriyle Ali Fethi Okyar'a kurdurtulacak ve yaşanan olaylar nedeniyle 99 gün neticesinde kapatılacaktır. Ancak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonraki dönem Zürcher (2000) tarafından Kemalist bir tek parti devleti olarak anılacaktır.

## **2.9 Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri ve 99 Günlük Muhalif Parti Serbest Cumhuriyet Fırkası**

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası sonrasında tek partili yönetim her anlamda ülkenin hâkimi olmuş ve muhalefet bir kere daha susturulmuştur. Bu dönem boyunca Kemalist ideolojinin görüşleri etrafında devrimler yapılmış birçok yeni kural ve kanun konulmuştur. 1930'lara gelmeye başladığımızda hükümetin siyasetle ve toplumla olan bağı iyice kopmuştur (Emrence, 2006:27).

1923'ten itibaren yapılan çeşitli devrimlerle birlikte toplumsal anlamda çok büyük dönüşümler zaten yapılmıştı. Ancak 1930'lara doğru bunlar ciddi toplumsal tepkiler doğuracaktır. Özellikle tepkinin dile geleceği bir kanalın da olmaması nedeniyle tepkiler dile getirilemiyor ve toplum içinde büyüyen bir sorun oluyordu. Özellikle dini alanda ciddi reformlara girişen Kemalist yönetim sırasıyla aldığı kararlarla laiklik adına önemli adımlar atmıştır.

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla birlikte yirmi bine yakın medrese öğrencisinin eğitimine son vermiş, 1925 yılında tarikatların yasaklanmasıyla birlikte de şeyhlerin devlet içinde denge unsuru olma durumları ortadan kaldırılmıştır. 1925'te ilan edilen şapka kanunu ve sonrasında yaşananlar, 1926'da ilan edilen Medeni Kanun ve getirdiği yeni kurallar ve toplumsal düzen, 1928'de devlet dini olarak İslam'ın kaldırılması ve yine aynı yıl gelen harf devrimi gibi devrimler ciddi toplumsal kırılmalar yaratmıştır (Öz, 2019:41).

Toplumsal dönüşümlerin yarattığı etkiye ilginç bir örnek Eyüp Öz (2019) tarafından verilmektedir. Tek parti iktidarı 1920'li yıllardan itibaren yaşanan toplumsal dönüşümün halkı nasıl bir kimlik krizine ve bunun sonucu olarak da ruhsal bunalıma soktuğunu görememektedir. 1920'de kadın intiharlarında oransal olarak artış görülmesi enteresan bir durumdur. Özellikle çok genç yaştaki kızların intihar etmesi bu dönem için fazlaca üzerine eğililmesi gereken bir konudur. Jinekolog Doktor Cemal Zeki'nin intiharların artma sebebi olarak çok eşliğin yasaklanması bunun da kadınları fuhşa ittiği iddiası da fazlaca enteresan bir iddiadır. 1927 yılında intiharlar artık bir salgın halini alacak ve iktidar bunları durdurmanın yolunu bir sansür uygulamakta bulacaktır. 1929 yılında ekonomik buhranın etkisiyle yeni bir intihar salgını daha görülecektir (Öz, 2019:49).

Bu dönemde uzun süre ekonomi toparlanamamıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesinde bir kalkınma modeli uygulamaya çalışan iktidar, birçok alanda ekonomik darboğazdan çıkamamıştır. 1928-1929 yılında Adalet Bakanı olan Esat Bozkurt bir milyon elli bin icra dosyası olduğunu söyleyecektir (Emrence, 2006:62). Onun haricinde 1923 yılından itibaren Türk parasının yabancı paralar karşısında değeri sürekli düşecek 1929 ekonomik buhranı ile birlikte bu durum zirveye ulaşacaktır (Öz, 2019:59). Emrence'nin sunduğu rakamlar, dönemin iktisadi boyutunu tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Emrence (2006)'nin sunduğu verilere göre 1930 yılında Anadolu'da temel tüketim malzemelerini almak isteyen bir köylü, şeker için 1927'ye göre %22, bir litre gaz için %37 ve bir metre bez için %84 daha fazla buğday satmalıdır (Emrence, 2006:53). Ayrıca o dönem çiftçinin tarlalara büyük oranda buğday ekmesi ve arz fazlasıyla buğdayın değerinin aşırı oranda düştüğü gerçeğini de göz önüne alınca ekonomik darboğaz daha iyi anlaşılacaktır. Türkiye'de tüketici fiyatları 1915-1930 yılları arasında 10.5 kat artarken reel işçi ücretleri %19 gerilemiştir (Emrence, 2006:67).

Ayrıca 1930'lu yıllarında başında Doğu Anadolu'da iki büyük isyanın çıkması da dönemin toplumsal hayatındaki kırılmaları göstermesi açısından oldukça önemlidir. Basına göre 15.000 eşkıya isyancının öldürüldüğü bastırma harekâtında uçaklar da bombalamada kullanılmış ve köylerin yok edildiği de iddia edilmiştir. Bu isyandan hemen sonra Dersim İsyanı da patlayacak ve haftalarca süren bastırma müdahaleleri sonucunda da birçok insan ölecektir (Özipek, 1991:12)

Bütün bu toplumsal ve siyasi kırılmaların ve ciddi tepkilerin olduğu bir dönemde Paris'ten Türkiye'ye gelen Ali Fethi Okyar'ın Mustafa Kemal tarafından parti kurmakla görevlendirilmesi de dönemin siyasi hayatının kırılma anlarını göstermektedir. Her ne kadar Emrence'ye (2006) göre bu partinin kurulma sebebi, ülkede demokrasiyi yaygınlaştırmaktan ziyade devrimlerin halkta ne kadar karşılık bulduğunu anlama çanası olsa da (Emrence,

2006:32) partinin kurulu olduğu süre boyunca ülkenin muhalefete ne kadar ihtiyaç olduğunu göstermesi açısından önemli bir girişimdir.

Anılarında Fethi Okyar 22 Temmuz 1930'da İstanbul'a geldiğini ve durumu Mustafa Kemal'e bildirdiğini ve derhal Mustafa Kemal'in yanına çağrıldığını anlatır. O akşam Mustafa Kemal'in sürekli tarihi olaylardan bahsettiğini ve bunun gece boyunca sürdüğünü söyleyen Okyar, İsmet İnönü iktidarının Gazi'nin yanındakilerde bile ciddi memnuniyetsizlikler oluşturduğunu ve iktidarın değişmesi gerektiği fikrinin yaygın olduğunu görür. Hatta bu kadar tepkiye rağmen İsmet İnönü'nün hala nasıl iktidarda olduğu sorusuna bir cevap bulamaz (Okyar, 2020:12). Fethi Okyar'a ertesi gün pek çok kişi Mustafa Kemal'in kendisine bir parti kurmasını teklif edeceğini şayet kabul ederse yazık edeceğini de söyleyecektir.

Sonraki günlerde Mustafa Kemal ve Fethi Okyar çok kere birlikte vakit geçirecekler ve ülkenin içinde bulunduğu siyasi durumun tartışıldığı sohbet ortamlarında bulunacaktır. Fethi Okyar'ın anılarından anladığımız kadarıyla Atatürk'e hükümetin ve meclisin içinde bulunduğu durum çok kere arz edilmiş, özellikle halkın sorunlarını çözme noktasında çok sıkıntılar yaşadığından bahsedilmiş ve meclis içindeki tek sesliliğin, hatta Atatürk'ün cümleleriyle mebuslar sıkıntılı durumu bilseler de ses etmektен, karşı gelmekten neme lazım diyerek geri durmaktadır (Okyar, 2020:20). Bu tartışmalar etrafında İsmet İnönü'yü de Yalova'ya çağırın Mustafa Kemal parti içinde bir muhalefet olmasını söylemiş, ancak İsmet İnönü parti içi muhalefete sıcak bakmamıştır. Bu durumda da Atatürk Fethi Okyar'ın bir parti kurmasını rica ederek mevcut soruna bir çözüm arama yoluna gitmiştir.

Okyar'ın anılarından bu durumu aktarmak daha doğru olacaktır:

Gazi:

Hizip yapmayalım, doğrudan doğruya muhalif fırka yapalım, daha doğrusu budur. Fethi Bey de bu fırkanın başına geçmelidir dedi. Ve bana kelamını tevcih ederek:

Memlekette birçok adam sizin arkanızdan gelebilir, hatta Kazım Karabekir Paşa, Refet (Bele) Paşa gibi zevat da sizinle işbirliği ederlerse bunda hiçbir mahzur görmüyorum. Yalnız bugünkü fırkanın sağında hiçbir teşekküle müsaade edemem. Yeni teşekkül ancak Halk Fırkası'nın solunda olmalıdır. Fırkayı teşkil edecek olursanız siyasi renginiz ne olur? dedi.

Ben öteden beri hürriyet taraftarıyım, binaenaleyh benim teşkil edeceğim fırka liberal fırka olur dedim ve Halk Fırkası'nın hürriyet taraftarı olmadığını düşünerek

Tabiatıyla böyle bir fırka Halk Fırkası'nın solunda bir mevki alır diye ilave ettim.

Bunun üzerine fırkanın ne isim alabileceği hakkında tartışma cereyan ettiyse de münasip bir isim üzerinde ittifak edilemediği için ileride düşünölmek üzere isim bahsi kapandı.

Kazım Paşa söze karıştı:

Evet Fethi Bey pek münasiptir; sizin kendine itimadınız vardır ve Gazi'ye hitaben

Fakat sizin vaziyetiniz ne olacaktır? Herhalde siz tarafsız olmalısınız?

Gazi:

Tabii ben tarafsız olacağım diye cevap verdi. (Okyar, 2020:23,24).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması işte böyle bir akşamda Atatürk'ün tarafsız kalacağı vaadiyle, kararlaştırılmıştır. Bu anın uzun uzadıya alıntılanma sebebi, partinin faaliyete başladığı sürede ve sonrasında bu anın çok fazla önemli olmasıdır.

Partinin kuruluşu esnasında Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan 14 vekil Serbest Cumhuriyet Fırkasına geçecekti. Serbest Cumhuriyet Fırkası Atatürk'e sadık bir muhalif parti imajı çiziyordu. Ağustos ayında Mustafa Kemal'le mektuplaşan Fethi Okyar partinin programını ve İsmet İnönü'ye eleştirilerini bu mektupta dile getirecekti. Burada genel olarak vergilerden ve ekonomik sorunlardan bahseden Okyar halkın da yöneticilerden memnun olmadığını söyleyecekti (Emrence, 2006:79).

Atatürk'ten gelen olumlu yanıtla parti 12 Ağustos 1930'da kurulacak ve üç gün sonrada parti programını ilan edecektir. Programda parti laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi olarak tanımlanıyor, ekonomik açıdan vergilerin yüksekliğine dikkat çekiliyor, toplanan vergilerin harcandığı altyapılar sorgulanıyor, özellikle taşradaki esnafı kazanmak için ucuz

kredi vaadi sağlanıyor ve genel olarak liberal bir ekonomi vaadi sunuluyordu (Özipek, 1992:79).

Parti kurulduktan sonra hızlıca parti örgütü kurmaya girişildi. Özellikle partinin taşrada örgütlenmesinde büyük bir başarı gösterilecektir. Parti ilk haftada on bin üyeye ulaşmış, ikinci haftada başvuru sayısı on üç bine gelmiştir (Emrence, 2006:33). Partinin Batı Anadolu turu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın halk için ne ifade ettiğini ve ülkedeki siyasi anlamdaki bunalmışlığı çok iyi göstermektedir. Halk İzmir'de büyük kalabalıklar oluşturmuş, Konya vapuru ufukta görüldüğünde Fethi Okyar'ı karşılamaya gelen kişi sayısı kırk bini görmüştür (Emrence, 2006:94). İzmir'de günlerce sürececek bir kutlama ve mitinglerde yaşanan izdiham ciddi sorunlara da yol açacaktır. İzmir'den sonra Aydın ve Manisa'da da aynı ilgiyle karşılanan Fethi Bey, özellikle ekonomi alanında söyledikleriyle halktan çok fazla destek almaktadır (Özipek, 1992:110).

Meydanlardaki ilgi kendisini 1930 yılındaki yerel seçimlerde de gösterecektir. Parti örgütlenmesini henüz tamamlamamış olan Serbest Cumhuriyet Fırkası İzmir'de yerel seçimlere girme kararı almıştır. Süreç içerisinde gösterdiği adaylar nedeniyle çok ciddi eleştiriler alan Serbest Cumhuriyet Fırkası, azınlıkları aday göstermekle, vatana ihanet etmekle suçlanmıştır. Ayrıca irticanın odağı olma suçlamasıyla da karşı karşıya kalan parti, seçimleri kaybetse de kullanılan oyların %39,9'unu alarak büyük bir başarı yakalamıştır (Öz, 2019:181).

Serbest Cumhuriyet fırkası kurulalı çok az bir süre olmasına rağmen ciddi bir destek toplamış ve Mustafa Kemal başta olmak üzere pek çok kişiyi şaşırtmıştır. Başta tarafsız olacağını ilan eden Mustafa Kemal yaşananlar sonrasında kendisinin Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurucusu olduğunu söyleyecektir. Belediye seçimleriyle oluşan sonuç Cumhuriyet Halk Fırkası'nın varlığının ciddi bir tehlike altında olduğunu göstermektedir. Özellikle İzmir



Menemen’de yaşanan olayla ipler iyice gerilecektir. Ülkede yaşanan durum Mustafa Kemal’i de tedirgin edecektir. Fethi Okyar oluşan durumda ve Atatürk’ün tarafsızlığını kaybetmesi nedeniyle partiyi kapatma arzusunda olduğunu ve Mustafa Kemal’e herhangi bir muhalefet gösterme niyetinde olmadığını söyleyecektir. Kurulduktan 99 gün sonra parti, tabanın bütün öfkesine rağmen kapanacaktır. Partinin pek çok üyesi, daha sonra Demokrat Parti döneminde başbakanlık da yapacak olan Adnan Menderes dâhil, Cumhuriyet Halk Fırkası saflarına katılacaktır (Öz, 2019:229; Emrence, 2006:200; Okyar, 2020:93).

Enteresan bir şekilde Türkiye’de çok partili hayat denemesi yine İzmir’de patlak veren irticai bir eylem neticesinde sona eriyordu. 1930 yılından sonra 1945’e kadar yeniden tek partili bir hayat yaşayacak olan Türkiye, 2. Dünya Savaşı’nın verdiği zorluklara da tek partiyle göğüs germeye çalışacaktır. Mustafa Kemal Atatürk’ün 10 Kasım 1938 tarihindeki vefatıyla Cumhuriyet Halk Fırkası İnönü önderliğine geçecek ve bu dönemde birçok toplumsal olay yaşanacaktır. Özellikle azınlıklarla ilgili alınan kararlar ve ekonomik darboğaz bu döneme damgasını vuracak ve Demokrat Parti döneminin ana muhalefet sebeplerini oluşturacaktır. Serbest Cumhuriyet Fırkası olayı hiç beklenmeyen ama Türk siyasi hayatında da unutulmayacak tecrübeler doğurmuştur. Özellikle sosyal hayattaki kırımları göstermesi açısından fazlaca öğretici olan 99 günlük dönem günümüz yönetim düşüncesinde de önemli bir milat olarak karşımızda durmaktadır.

## **2.10 Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Partinin Kuruluşu**

Türkiye Cumhuriyeti 1930’lardan sonra Dünya’daki sıkıntılardan ciddi oranda etkilenmiştir. Özellikle dünyada yükselen ekonomik darboğaz ve artan belirsizlik neticesi ülkelerin büyük oranda içine kapanması bu dönemi fazlasıyla zorlaştırmıştır. 1938’de Mustafa Kemal’in vefatı ülke siyasetinde İsmet İnönü’nün hâkimiyetinde tek parti iktidarının güçleneceği bir dönemi doğuracaktır. Atatürk’ün vefatının ertesi dünyada patlak veren İkinci

Dünya Savaşı'nın da etkisiyle ülkede seferberlik hali ilan edilecek ve savaşa girmemek için çok ciddi çabalar harcanacaktır.

İkinci Dünya Savaşı'nı Almanya'nın kaybetmesiyle birlikte, Türkiye son anda savaşa dahil olmuş, Almanya'ya savaş ilan ederek yeni kurulacak blokta yer almaya çalışmıştır. Bu sırada ülkede ciddi sorunlar devam etmekte ve ekonomik sıkıntılar sürmektedir. Batılı devletlerin demokratik yapıda olması ve bunu da herkese tavsiye etmesi Türkiye'de yeni birçok partili hayatın kapılarını aralayacaktır (Zürcher, 2000:297).

Savaş yıllarında ülkede çok ciddi ekonomik sıkıntılar görülmeye başlanacaktır. Bu zorlukları aşmak için devlet aşırı derecede olaylara müdahil olmak zorundaydı. 18 Ocak 1940'da Milli Koruma Kanununun ilan edilmesi devlete fazla yetkiler veriyordu. Bu dönemde savaş durumu olması ihracatı da ciddi oranda da düşürüyor ve dış gelirler de ciddi anlamda ülkeyi zor duruma sokuyordu. Bu dönemde vergi gelirleri de ciddi oranda düşecektir. Özellikle vergilerini ödemeyen tüccarlar nedeniyle devlet zor bir dönemden geçiyordu. Bu zorluğu aşmak için devlet 1942 yılında Varlık Vergisi ilan edecek ancak bu vergi uzun yıllar tartışmalara sebep olacaktır (Lewis, 1993:296).

Varlık Vergisi, savaş döneminde daha çok kazanç elde edenleri hedef alıyordu. Savaş zamanında en çok kâr iki grup tarafından sağlanmıştır. Bunlar tarım fiyatlarının artmasıyla kazanç sağlayan çiftçiler ve hem ihracat mallarından hem de ithalat mallarının kıtlığından ciddi komisyon kazanan tüccar sınıfıdır. Çiftçiler daha çok Müslümanlardan oluşurken tüccarların içinde daha fazla Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler vardı ve vergi daha çok azınlıklardan alınacaktır (Lewis, 1993:296). Vergi ödeyeceklerin isimleri gazetelerde yayımlanmış ödemeyenlerin yol yapım çalışmalarında çalıştırılacağı açıklanmıştır. Bu durum sadece gayrimüslimleri değil Türk burjuvazisinin de tepkisini çekmiştir. (Zürcher, 2000:301).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Amerika yenedünyanın hamisi rolünü üstelenecektir ve savaştan etkilenen ekonomilere ciddi ekonomik yardımlar yapacaktır. Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde bu yardımlardan Türkiye'de faydalanacak ve yardımların geldiği dönemlerde Türkiye ekonomisi ciddi bir büyüme ve refah yakalayacaktır (Kaçmazoğlu, 2012:19).

Bu dönemde parti içinde ciddi bir takım fikir ayrılıkları görülmektedir. Savaş sonrası dönemin de bir dönüşümü zorunlu kıldığı farkında olan bu kitleler toprak reformu kanunu sırasında ciddi bir parti içi muhalefet gösterecek ve çok partili hayatın yeniden başlamasında rol oynayacaklardır. Toprak kanunu topraksız köylüyü toprak sahibi yapıp geçim sorununu çözmeyi amaçlamıyordu. 7 Haziran 1945'te 'Dörtlü Takrir olarak adlandırılacak olan, muhalefet partisi içinden dört muhalif ismin yayınladığı bildiri ayrılığın ilk adımı olacaktır. Bildiride Cumhuriyet Halk Partisi'nin milli egemenliği anayasadaki şekliyle uygulaması, parti işlerini demokrasi çerçevesinde düzenlemesi istenecektir. Bu bildiride imzası olan dört isim de Türk siyasi hayatında önemli görevler yapmış isimlerdir: Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes. (Ahmad, 2016:235). Bu takirle birlikte imzası bulunan isimler bir sistem değişikliği de öngörüyor ve çok partili bir hayatın uygulanması, muhalif bir partinin kurulması da planlanıyordu. 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti adıyla kurulan partiyle bu planlar da hayata geçirilmiş oldu.

Bu bölümde uzun uzadıya Demokrat Parti ve sonrası dönem anlatılmayacaktır. Onun yerine dönemin kısa bir özeti verilecek ve çok partili hayatın kurumsallaştığı dönem anlaşılmaya çalışılacaktır.

Alp'in (2019) belirttiği üzere "Demokrat Parti'nin parti programının 88 maddeden oluştuğu görülmektedir. Partinin demokrasiye çokça atıf yaptığı görülmekte ve demokrasinin devletin her işinde yer alması gerektiğini söylemektedir. Programda ayrıca insan hakları,

“serbest seçimler, siyasi dernek ve partiler, hükümetin yapısı ile devlet toplum ilişkisi” (Alp, 2019:15) gibi başlıklar da yer almaktadır. Devlet memurlarının siyasetle olan bağları kısıtlanırken bundan üniversite hocaları hariç tutulmuştur. “Laiklik ve inkılapçılık ilke ve prensiplerine de programda yer verilmiştir”. Demokrat Parti için “halkçılık, halk ile olmak ve idarenin hizmeti esas kabul” edilmektedir. “Milliyetçilikte ayrılıkçı olan düşüncelere karşıyken, başka dinden olan kesimlere karşı da eşitlik” vurgulanmaktadır (Alp, 2019:15).

Demokrat Parti'nin varlığı Cumhuriyet Halk Fırkası içinde ciddi tartışmalar doğuracaktır. Özellikle halkın henüz çok partili bir hayata hazır olmadığı düşüncesi hâkimken bir yandan da Cumhuriyet Halk Partisi'nin Atatürk'ün partisi olduğu ve yeni bir partinin bu duruma zarar vereceği inancı da diğer bir Demokrat Parti karşıtı düşüncüyü oluşturmaktadır (Zürcher, 2000:310). Ancak uluslararası siyasi konjonktür ülke içi siyasetinin değişmesi gerektiğini söylüyordu. Özellikle Sovyet tehlikesi karşısında Amerika ve Batı'nın desteğini almak isteyen İnönü'nün Demokrat Parti'nin kuruluşuna ses etmemesi böyle yorumlanmaktadır (Öztürkçi, 2019 :19).

Cumhuriyet Halk Partisi'nin tepki göstermesine rağmen Demokrat Parti'nin kuruluşuna ve varlığına ciddi eleştirilerde bulunmama sebeplerinden bir tanesi şüphesiz bu yeni hareketi karşılarında ciddi bir güç olarak görmemeleriydi. Birçok Halk Partili yetkiliye göre bu parti sadece göstermelik bir hareket olacaktır. Yayınladıkları parti programının Cumhuriyet Halk Partisi'nden çok fazla ayrılmayan bir program olması sebebiyle ilk başta halkta da ciddi bir heyecan yaratmamıştır. Ancak zamanla her şey daha net belli olacak, Demokrat Parti halkın ve işadamlarının daha çok desteğini sağlayacaktır (Ahmad, 2016:236).

Bu dönemde Cumhuriyet Halk Fırkası da yumuşamaya başlamıştır. Özellikle Milli Şef olarak isimlendirilen İsmet İnönü bundan vazgeçtiğini açıklamış ve partisine liberal bir görünüm kazandırmıştır (Ahmad, 2016:237). Bu sırada Demokrat Parti, Serbest Fırka

tecrübesinden sonra, yavaş bir şekilde örgütlenmeye ve partisinin şubelerini illere açmaya başlamaktadır. Demokrat Parti kurulduktan üç ay sonra 26 il 75 ilçede örgütlenecektir. Aslında kısa sürede çok hızlı örgütlenmiş gibi gözükse de fazla örgüte ulaşabilecekken Serbest Fırka'nın yaşadıklarını yaşamamak, iktidarın tepkisini çekmemek için çok az ilde örgütlenmiştir (Alp, 2019:19).

1946 yılında iki seçim Demokrat Parti'nin kendisini sınaması için birer fırsattır. Ancak her iki seçim de Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından erkene alınacak, Demokrat Parti tam olarak örgütlenmeden, daha çok Halk Partisi'nin kendisinin güvenoyu alma amacını güdeceği seçimler olacaktır. Ancak Demokrat Parti yerel seçimlere ve büyük parti içi tartışmalarla da genel seçimlere girecek, özellikle genel seçimlerdeki açık oy gizli sayım uygulaması yüzünden seçim sonuçları büyük şaibe doğuracaktır. Bu tartışmalar uzun süre devam edecek 1947'de ipler kopma noktasına geldiğinde İnönü'nün ilan ettiği 12 Temmuz Beyanamesi ile Demokrat Parti'nin varlığını meşrulaştırıcı adımlar atılacaktır (Zürcher, 2000:311).

Demokrat Parti ve Halk Partisi ayrışması toplumsal temelde de yaşanacak, birçok köy parti seçimlerine göre ayrışacak, dönem üzerine yazılan romanlarda bu durum özellikle işlenecektir. 1950 yılına gelene kadar Demokrat Parti içinde de ciddi muhalif hareketler ve ayrılıklar görülecektir. 1950 seçimleriyle birlikte Türkiye uzun yıllar Demokrat Parti iktidarıyla yönetilecek 1960 darbesiyle birlikte bu çok partili hayat tecrübesi de sona erecektir.

1950-1960 yılları arası ekonomi açısından, yardımların da etkisi ve tarımda teknolojinin yaygınlaşmasıyla, ciddi gelişmelerin olduğu, ülke içinde yoğun göç olaylarının yaşandığı ve Demokrat Parti'nin, seçim sisteminin etkisiyle, mecliste daha fazla temsil edildiği ve bu temsilini kendi emelleri için suiistimal edici biçimde kullanarak kendi tek parti

iktidarını pekiştirdiği ve çoğu zaman demokrasiden uzaklaştığı bir dönem yaşanmasına sebebiyet verecektir. Özellikle son dönemde yaşanan borç bulma sıkıntısı yüzünden Amerika ve Rusya arasında borç alma konusunda yaşanan mekik diplomasisi de ÷lke siyaseti için büyük dönüşümlerin ve tartışmaların yaşanmasına sebebiyet verecektir (Lewis, 1993:316).

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### YÖNETİM VE SİYASET ALANINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN TARIK BUĞRA ROMANLARI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

#### 3. Tarık Buğra'nın Hayatı, Eserleri ve Kişiliği

Bu bölümde Tarık Buğra'nın hayatı, eserleri ve romanları üzerinden siyasi hayata bakışı ele alınıp, yönetim olgusuna dair yönelttiği eleştiriler söylem analizi yöntemiyle analiz edilecektir.

##### 3.1.1. Hayatı

Tarık Buğra, romanlarında da ana mekânı oluşturacak olan, Türkiye'nin önemli kasabalarından biri olan “Akşehir’de Erzurumlu Mehmet Nazım Bey ve Akşehirli Tahiroğulları’ndan Nazike Hanım’ın oğlu olarak 2 Eylül 1918’de dünyaya gelmiştir” (Ayvazoğlu, 1995:15).

Tarık Buğra'nın doğduğu zaman ve çocukluğunu geçirdiği yıllar Türkiye'nin en sancılı yıllarına denk gelir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonu, ülkede Kurtuluş Mücadelesi, cepheye gidenler, cepheden gelemeyenler, yaşananların sürekli anlatılan hikâyesi Tarık Buğra'nın zihninde büyür. Daha sonra romanlarına konu olacak birçok kişi ve anı da çocukluğunun izlerini taşıyacaktır.

Tarık Buğra'nın yetiştiği çevre onun üzerinde oldukça etkilidir. Babası Erzurumlu Ahmet Hamdi Bey'in ortanca oğlu olarak doğan Mehmet Nazım, İstanbul'da Mekteb-i Kuzat'ta okumuş, gençliğinde siyasete merak salsa da babasının saraydaki görevi nedeniyle bu merakını edebiyata, sanata ve musikiye yöneltmiştir. Mezun olduktan sonra Karadeniz'in önemli ailelerinden Pirimzâdeler'in kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten Mehire ve Naciye isimli

iki kız çocuğu olmuştur. Gönen’de çalışıp Akşehir’e Ağır Ceza Reisi olarak atandığı yıl eşini kaybetmiş ve iki kızını kimsesiz kalmasın diye Nazike Hanım’la evlenmiştir. Tarık Buğra’nın Küçük Ağa’sında anne ve babası da yer alacaktır. Baba Ağır Ceza Reisi olarak, anne de Emine karakteriyle can bulacaktır tekrardan. Çok genç yaşta evlenen Nazike Hanım’ın oğlu Tarık Buğra hep onunla birlikte büyüdüğünü söyler. Çoğu zaman Tarık Buğra’yı annesinin ağabeyi sanmaları da olur (Ayvazoğlu, 1995:17).

Ağır Ceza Reisi bir babanın oğlu olan Tarık Buğra kitaplara ilk olarak baba evinde rastlayacaktır. Kitaplarla dostluğu baba evinde kurulacaktır. Mesnevi, Tarih-i Cevdet, Namık Kemal’ler... Babasının kendisine okuduğu metinleri pür dikkat dinler ve asla sıkılmaz. Kitapların dünyasını o kadar benimser ki babasından aldığı harçlıklarla kitap almaya koşar Foto Yavuz Ata’ya. Server Bedi’nin Cingöz Recailerine hayrandır. Kendi parasıyla aldığı ilk kitap da Aynalı Dolap’tır (Ayvazoğlu, 1995:18).

Kitapla dost olana kitap da dost olur ve hiç beklenmedik yerlerden dostta gelir. Tarık Buğra için de böyle olur. İlkokul üçüncü sınıf öğrencisiyken Çocuk Dünyası dergisinin ödüllü bulmacasını çözer ve dergiye gönderir. Kura çekilir ve kurada kazanan Tarık Buğra olur. Babasının kütüphanesindeki kitaplardan daha çok onu etkileyecek ve hayatına yön verecek kitapları bu sayede kazanır. Ödül olarak gelen kitaplar Halide Edip, Yakup Kadri, Reşat Nuri’nin kitaplarıdır (Ayvazoğlu, 1995:19).

Tarık Buğra’nın annesi okuma yazma bilmeyen ama tekke kültürüyle yetişmiş bir kadındır. Usul, erkân, adap bilir. Derin bir tekke ve halk kültürü hâkimiyetine sahiptir. Her gece tekke edebiyatının nadide eserlerini, ilahilerini evde söyler. Burada duydukları Tarık Buğra’nın kişilik gelişmesinde büyük etkiler yaratır. Tarık Buğra’nın milli değerlere saygılı ve savunucu olmasının etkileri çocukluğunda gizlidir. Kitaplarında çocukluğundan izler olduğu daha önce belirtilmişti.



Küçük Ağa romanının önemli karakteri Çolak Salih'in de Tarık Buğra'nın hayatında yeri büyüktür. Babası, okumuş yazmış, aydın bir insan olarak herkesle oturup kalkmaz, arkadaşlarına dikkat eden bir insanken, bir tane dostu Tarık Buğra'yı hep şaşırtmış. Topal ve üstü perişan haldeki bir adamın babasıyla nasıl bir arkadaşlığı olabileceğini anlamaz, sorgular. Bir gün babasına bu adamın kim olduğunu sorunca cevaptan önce sağlam bir tokat yemiştir. Babası öfkelenmiş ve o adamın kim olduğunu, bu vatan için neler yaptığını bilip bilmediği sorusunu sormuştur. Bu adam daha sonra Küçük Ağa'daki Çolak Salih olacak Topal Gazi'dir (Ayvazoğlu, 1995:21).

Tarık Buğra ergenliğini de Akşehir'de geçirir. Haylaz bir çocuktur. Bu dönemde okullarına atanan ve Tarık Buğra'nın kitaplardan adını bildiği edebiyat öğretmeni Rıfki Melul Meriç'in etkisiyle şiirler ve edebiyatla da bu çocukluk yıllarında tanışacaktır. Derslerde de haylazlıklarına devam eder Tarık Buğra. Bir gün Rıfki Melul Meriç Tarık Buğra'yı haylazlık yaparken yakalar ve bir şiir okumasını söyler. Tarık Buğra hocasının şiirini okumaya başlar. Hocasının övgüsünü alır ve hocası tarafından babasına okuması için kitaplar verilir. Tarık Buğra'ya özel ilgi gösteren Meriç ondan şiir yazmasını ister. Tarık Buğra'nın ilk yazdığı şiiri okur ama hiç beğenmez. (Ayvazoğlu, 1995:25) Bu Tarık Buğra'da hırsla sebep olur ve çocuk Buğra o gece sabaha kadar bir şiir üzerinde çalışır. Hocası şiire hayran kalır çünkü Tarık Buğra daha önce kullanılmayan bir kafiye düzeni kurmuştur (Tonga, 2018:161).

Tarık Buğra liseyi İstanbul ve Konya'da olmak üzere iki farklı şehirde okuyacaktır. İstanbul Lisesi'nde de edebiyat yönüyle hocalarının dikkatini çekecektir. Lise döneminde her şey güzel giderken babasının ekonomik anlamda zora düşmesiyle birlikte bakanlıktan görev talep edip Siirt'e taşınırlar. O yıl Tarık Buğra'nın okuduğu İstanbul Lisesi yatılı kısmını kapatır. Tarık Buğra'da babasının durumunu bilse de Konya'da liseye devam etmek ister. Babası ikiletmez bu isteği. Tarık Buğra ailesinin çektiği zorluğun bilinciyle Konya Lisesi'nde

okur ve liseyi büyük bir başarıyla bitirip İstanbul Tıp Fakültesi'ne sınavsız giriş hakkı kazanır (Ayvazoğlu, 1995:29).

1936 yılında İstanbul Tıp Fakültesi'ne girecek olan Tarık Buğra o üniversiteden doktor olarak mezun olamayacaktır. İstanbul'un o dönemki önemli entelektüel buluşma mekânı olacak olan Küllük'e takılacak ve yıllarını orada geçirecektir. Bu yıllarda üç üniversite değiştirecek ama Küllük'e gidiş gelişlerini değiştirmeyecektir.

1900'lerin başında açıldığı tahmin edilen ve Tarık Buğra'nın da mezunlarından olduğu Küllük (üniversite)

“1930'lu yıllarda İstanbul'un en önemli edebiyat mahfillerinden biri olarak karşımıza çıkar. Küllük'e açıldığı tarihten itibaren pek çok şair, yazar, sanatkâr ve bilim adamı gidip gelecektir. Adeta ikinci bir üniversitedir Küllük. Kimler gitmez ki oraya. Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurullah Ataç, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Mustafa Şekip Tunç, Peyami Safa, Necip Fazıl Kısakürek, Asaf Hâlet Çelebi, Abidin Dino, Sait Faik Abasıyanık, Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Veli Kanık, Cahit Sıtkı Tarancı; Küllük'te görülen ve orayı bir üniversiteye çeviren yazarlardan sadece birkaçıdır” (Tonga, 2018:162).

Tarık Buğra bu zamanda tıbbın birinci sınıfında kalır. Sınıfta kalınca yurttan atılır. Babası Elazığ'a tayin olmuştur. Babasından para isteyemez. Mehmet Nazım Bey Tarık Buğra'yı parasız bırakmasa da kalacak yerin olmaması Buğra'nın zor günler yaşamasına sebep olur. Parklarda sabahlar çoğu zaman. Bu dönemde Küllük'te yatıp kalkmaya başlar. (Ayvazoğlu, 1995:34). Aynı yıllarda Hukuk Fakültesi'ne başlar Tarık Buğra. Fakülteyi sever. Roman yazma arzusuna da bu zamanlarda kapılır. 45 yaşına kadar roman yazmayı şart koşar kendine. 45'ine kadar eğer istediği gibi bir roman yazamazsa yaşamının da bir anlamı olmadığını düşünür. Küllük'e gitmeye devam ettiği günlerden birinde orada teyzesinin oğlunu görür. Ailesinin onu çok merak ettiğini söyler kuzeni ona. Ama onun ailesini göreceğiz yüzü yoktur. Kuzeni Kayseri Pınarbaşı'na atandığını onunla gelmesini, gelirse ailesini de görebileceğini söyler. Tarık Buğra bunu kabul eder ve yeni bir maceranın adımını atar (Ayvazoğlu, 1995:36).

Tarık Buğra, 1942 yılında Pınarbaşı'nda birçok kitap okur ve tiyatroya merak salar. Bu dönemde yazdığı bir tiyatrodan ilk telif ücretini bu dönemde kazanır. Askerliğe de Pınarbaşı'ndayken gitmeye karar verir. Askerliği üç yıl sürer. Çünkü Tarık Buğra bıyıklarını kesmeyi reddeder. O dönemde İsmet İnönü bıyıklarını kesmiştir ve herkesten bıyıklarının kesilmesi istenir. Tarık Buğra ise bunu reddeder (Ayvazoğlu, 1995:39). Bu dönemdeki tavrı ilerleyen yıllarda da devam edecektir ve yazdığı çeşitli romanlarda İsmet İnönü ve benzer düşüncedeki isimlerin yaklaşımlarına hep muhalefet edecektir Buğra.

Askerlik günlerinden sonra Tarık Buğra'nın hayatı zorluklarla geçmeye devam eder. Bu dönem bir roman yazar ancak romanı fazla edebi olduğu için reddedilir. Küllük günleri yeniden başlar. Bu sırada Şişli Terakki Lisesi'nde muavin öğretmenlik teklifi alır. Bu teklifi seve seve kabul eder. Şişli Terakki Lisesi'ndeyken aynı zamanda Edebiyat Fakültesi'ne de başlar. Mehmet Kaplan, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi isimler bu dönemde hocası olur. Bu dönemde ilk şiirini yazması gibi ilk öyküsünü de bir hocasının isteğiyle yazar. Bu hoca bu sefer Mehmet Kaplan'dır. Üniversitede çıkan Zeytin Dağı dergisinde öykü ihtiyacı vardır. Tarık Buğra bir öykü yazar. Mehmet Kaplan beğenmez hatta ağır bir şekilde eleştirir Tarık Buğra'yı. Ama öyküyü mecburen basar. Bu eleştiriden sonra Tarık Buğra yine hırslanır ve Oğlum başlıklı öyküsünü yazar. Hemen Mehmet Kaplan'a gider. Kaplan öyküye bayılır ve öyküyü bir dergide basmak ister. Tarık Buğra kabul etmez ve öyküyü Yunus Nadi Hikâye Yarışmasına gönderir. Öykü normalde ödülü kazanır ama sonra bir şeyler olur ve Tarık Buğra ikinci olur. O dönem önemli bir ismin yakını kırılmayacağı için onun öyküsü birinci seçilir. Ama Tarık Buğra'nın öyküsü Oğlumuz olarak basılır ve herkes tarafından çok sevilir (Ayvazoğlu, 1995:46, 47). Tarık Buğra Oğlumuzdan sonra öyküler yazmaya ve bu öykülerden para kazanmaya devam edecektir.

Tarık Buğra uzun yıllar para kazanmak için gazetecilik yapacak ve pek çok kere de görüşlerinden, inançlarından geri adım atmadığı için bu gazetelerden ayrılacaktır. "İlk

gazetecilik tecrübesi 1949'da Akşehir'de babasıyla beraber çıkartacakları Nasreddin Hoca gazetesiyle olacaktır. Bu gazetede Demokrat Parti'nin ilçe kurucularından olan babasıyla birlikte, İsmet İnönü'ye bayrak açacaklar, insan haklarını savunacakları bir gazete çıkartacaklardır” (Ayvazoğlu, 1995:55).

Tarık Buğra İstanbul'a döndükten sonra sırasıyla Milliyet, Yenigün, Tercüman, Yeni İstanbul gazetelerinde yazar. Gazete yazarlığını edebiyatın en büyük düşmanı olarak görür ama gazetede yazmaya mecburdur. Tarık Buğra 23 Eylül 1950'de öykücü Jale Baysal'la evlenir. Ancak bu evlilik sadece 18 yıl sürer. 1983 yılında Tarık Buğra yine bir hikâyeciyle Hatice Bilen'le evlenir.

Tarık Buğra 26 Şubat 1994 yılında hayata gözlerini yumacaktır. Ölüm sebebi vücudunu kaplayan kanserdir.

### **3.1.2. Eserleri**

Tarık Buğra hayatı boyunca birçok öykü, tiyatro, roman yazmıştır. Bunlardan hepsini kitaplaştırmamıştır. Para kazanmak için gazetelerde birçok romanı tefrika da edilmiştir. Bu bölümde Tarık Buğra'nın basılan ve edebi çevrelerce kabul gören eserlerinden kısaca bahsedilecek ve kısaca bilgi verilecektir.

#### **3.1.2.1.Hikâyeleri**

Tarık Buğra'nın ilk hikâye kitabı, “Bizim Türkiye” dergisini çıkaran Turgut Evren'in, dergiyi ve matbaayı tasfiye edeceği ve elinde kalan kâğıtlarla Çınaraltı dergisinde severek takip ettiği Tarık Buğra'nın öykülerini kitaplaştırma isteğini Buğra'ya iletmesiyle çıkacaktır. Bu teklifi heyecanla kabul eden Tarık Buğra, toplam on öyküsünün üzerine, birkaç günde üç öykü daha yazarak, 1949 yılında basılacak olan “Oğlumuz” kitabını hazır eder. Kitap Turgut

Evren'in Tarık Buğra'ya telif karşılığı verdiği 250 kitapla basılıyor. Bu Tarık Buğra'nın basılan ilk kitabı olacaktır (Ayvazoğlu, 1995:53).

Yazarın 1952 yılında çıkacak olan “Yarın Diye Bir Şey Yoktur” ikinci öykü kitabı olacaktır. Bu kitaptaki öykülerini 1948 ve 1964 yılları arasındaki öyküleri oluşturacaktır. Sonraki yıllarda çıkan hikâye kitapları da yeni yazılan öykülerle genişleyecek ve sırasıyla 1954 yılında “İki Uyku Arasında” kitabı en son da 1969 yılında çıkacak olan “Hikâyeler” kitabında toplanacaktır.

“Tarık Buğra'nın hikâyelerine konu olan dönemlerin birçoğu, Türk siyasî tarihinin” dönüm noktalarında geçmektedir. “Tarık Buğra'nın roman ve hikâyelerinde ele aldığı mekân ve kesim, ağırlıklı olarak kasaba ve kasabalıdır.” (Özlük, 2011). Kasabalı ile köylü arasındaki ekonomik ilişkiler hep kasaba merkezli olacak şekilde anlatılır. Anadolu'da yaşanan ekonomik sıkıntı ve rahatlıkları Anadolu'da geçen hikâyelerinde de değinir. Tarık Buğra, hikâyelerinde yansıttığı dönemlerde yaşanan her türlü ekonomik değişim ve gelişimin Anadolu insanı üzerindeki etkilerini başarıyla ortaya koyar (Özlük, 2011).

### **3.1.2.2.Tiyatroları**

Tarık Buğra'nın ilk tiyatro yazma denemeleri Kayseri Pınarbaşı'nda geçirdiği zamanlara rastlar. O dönemde “Arayan Bulur” isimli bir piyes yazar ve piyesi Ankara Radyosu'na postalar. Buğra askerdeyken bir mektup gelir ve mektupta piyesin radyoda sahneleneceği haberi ve telif ücreti olan meblağ vardır (Ayvazoğlu, 1995:38). Bu günden sonra Tarık Buğra birkaç tiyatro eseri daha yazar ve bunlar da önemli etkiler uyandırır.

Tarık Buğra'nın en çok bilinen tiyatro eseri “Akimülâtorlü Radyo”dur. Buğra bu tiyatroyu ilk yazmaya başladığında askeredir ve sürgün cezası almıştır. Üç aylık sürgün

günlerinde Tarık Buğra tiyatro tekniğinden uzak bir şekilde bu eseri yazar (Ayvazoğlu, 1995:39).

Tarık Buğra eseri üzerinde değişiklikler yaparak, oyunu tiyatro tekniklerine uygun bir hale getirir ve oyunu Şehir Tiyatroları'na yollar. Oyun tiyatronun repertuarına girer ancak oynanmaz. Oynanmama sebebi Buğra'nın o yıllarda tiyatro eleştirileri yapıyor olmasıdır. Eleştiri düşüncesinde hakikati asla gizlememek olan Buğra o dönem yazısıyla çok düşman kazanacaktır. Aradan on üç yıl geçer. 1964 yılında Yıldız Kenter oyundan haberdar olur ve oyunu Tarık Buğra'dan ister. Birkaç düzeltme yaparak Tarık Buğra oyunu teslim eder. Oyun repertuara girer, hatta provalar bile başlar ama sahnelenmez. Sebebi sol çevrelerin Tarık Buğra hakkında yaptıkları baskıdır (Ayvazoğlu, 1995:104). Tarık Buğra bu dönemde yılmaz başka bir tiyatro eseri kaleme alır bu "Ayakta Durmak" istiyordumdur.

"Ayakta Durmak İstiyorum" Tarık Buğra'nın Milliyet'te gece sekreterliği yaparken takip ettiği Macar İhtilali üzerine yazdığı bir oyundur. O dönem Macaristan'da başlayan ayaklanma dünya tarafından desteklenmez. Macar halkı yalnızdır ve Tarık Buğra bu yalnızlığa kendisi sebep olmuş sanrısına kapılıp bu rahatsızlıktan kurtulmak için bu oyunu yazar. Oyun 1966 yılında Devlet Tiyatroları'nda sahnelenecektir. Ama fazla da tepki alacaktır. Özellikle sol çevreler böyle Türkçü, İrkçi ve Turancı bir oyunun nasıl olur da devlet tiyatrolarında sahnelendiğini uzun süre sorgular (Ayvazoğlu, 1995:105; Tekin, 2019:210).

Tarık Buğra'nın diğer tiyatro eserleriyse "Yüzlerce Çiçek Birden Açtı", "Güneş ve Aslan", "Bir Ben Vardır Benden İçeri" isimli eserleridir. Tarık Buğra tüm ömrü boyunca tiyatroyla iç içe yaşamış ve uzun yıllar Şehir Tiyatrosu ve Devlet Tiyatrosu'nun edebi heyetinde bulunup, Devlet Tiyatroları Edebi Heyet Başkanlığı görevini yapmıştır (Tekin, 2019:217).

### 3.1.2.3.Romanları

Tarık Buğra'nın romanları Türk Edebiyatı içerisinde önemli bir yer kaplamaktadır. Edebi anlamda değerli pek çok kere teslim edilen romanlar, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve ekonomik kırılmalarını taşra özelinde, bireyler üzerinden, demogoji ve ideolojik kavgadan uzak bir şekilde anlatılır.

Hayatı boyunca onlarca roman yazmış olan yazar bunların çok azını kitaplaştırmıştır. Birçok romanı gazetelerde tefrika edilmiş ve orada da kalmıştır. Tarık Buğra yazdığı romanlarla özellikle askerlikten itibaren karşı olduğu hâkim ideolojinin kabulleri dışına çıkmıştır. “Osmancık” romanıyla dönemin Osmanlı Devleti algısına karşı duran Buğra, “Küçük Ağa” romanında da İstanbul Hükümeti ve ona duyulan düşmanlığı halk tabanından nasıl masum ve anlaşılabilir olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Romanlarından siyasi dönüm noktalarını işleyen yazar daha çok kasabaya eğilerek dönüşümü oradan izlemeye çalışmıştır.

Tarık Buğra “romanlarında kendi huy ve karakterini, hayat macerasını ve sıkıntılarını duygu ve üslûp olarak aksettirmiştir. Buğra, romanlarında akıcı üslûbu, gerçekçi anlatımı ile Akşehir yöresi ağzının kelimelerini ustalıkla” (Tekin, 2019:288) kullanır. 1955'te yayımlanan *Siyah Kehribar*'da, “İtalya'da Mussolini devrinde geçen olaylar anlatılmış, dikta rejimlerinin hür ve zora gelmez mizaçlar üzerinde yarattığı olumsuz etkiler belirtilmiştir” (Tekin, 2019:288).

Roman her ne kadar İtalya'da geçse de karakterler bir kafeden hiç çıkmazlar. Aslında Buğra romanında İtalya üzerinden bir metafor kurarak Türkiye'yi eleştirir. “İbişin Rüyası”, daha sonra oyun haline de getirilecektir. “Yalnızlar” romanı, “Akümülatörlü Radyo” oyununun romanlaştırılmış şeklidir. Tarık Buğra bu romanı da yine askerde aldığı sürgün cezalarının birinde yazar. Roman dünyamızda Tarık Buğra'ya önemli bir alan açan, filmleşen ve adının duyuran roman “Küçük Ağa”dır. Küçük Ağa'yla birlikte, “Küçük Ağa Ankara'da”

ve “Firavun İmanı” romanları, istiklal mücadelesinin resmi tarih algısına ve ideolojisine karşı çıkararak, dönemi başka bir gözle, farklı bir açıda ele alır. Genellikle resmi tarihe bağlı yazılan kurtuluş savaşı romanlarından farklı olarak, adı anılan üç roman, meseleleri insan/millet odağına ele alırken yeni yorumlarla okurları aydınlatmaya çalışır. “Yağmur Beklerken” romanında Serbest Fırka dönemini, “Gençliğim Eyvah” romanıyla 1970’li yıllarda Türkiye’nin önemli bir sorunu olarak görülmeye başlanan anarşi olaylarının farklı yönlerini, perde arkasını anlatır. Tarık Buğra, Osmancık romanı ile de, Osmanlı Devleti devletinin kuruluş yıllarını anlatmıştır. Tarık Buğra’nın romanlarında karakterler idealize tipler değildir. Aksine romanlarındaki bütün tipler doğladır. “İnsanı, en gerçek ve inkâr edilemez yanından -mizacından- ve insanın en soylu duygusundan -hüzünlerinden- ele alır” (Cabur, 2006:2). “Bu özellikleriyle Tarık Buğra, realizmin Türk romancılığındaki en usta yazarlarından birisidir” (Tekin, 2019:523).

“Siyah Kehribar”, Tarık Buğra’nın ilk kitabıdır. Dönemin neredeyse hiçbir eleştirmeni tarafından beğenilmeyen roman, Buğra’nın hiç gitmediği İtalya’nın Roma kentinde geçmektedir. Bu açıdan birçok eleştirmen tarafından eleştirilen roman aslında ana mekân olarak İstanbul’u ve karakterler olarak da dönemin aydınını anlatmakta ve eleştirmektedir (Ayvazoğlu, 1995:61). İlk ve hatalı bir çıkış olsa da cüretkâr bir çaba olan roman Tarık Buğra’nın roman anlayışının ipuçlarını vermesi açısından önemlidir. “Siyah Kehribar”ın bir Türkiye eleştirisini zorlama bulan yazarlar da olacaktır (Kayalı, 2019:26).

Tarık Buğra muhafazakâr, milliyetçi bir çizgidedir ve bu dönemi içinde çok kere eleştirilmesine sebep olur. Sanat dünyasında birçok isim onu gerici olmakla suçlayacaktır. Tarık Buğra’nın düşünce temelleri 1960’lı yıllarda belirginleşir. Dönemindeki isimlerden farklı olarak o milliyetçi çizgide yer alacak, Mümtaz Tarhan, Erol Güngör gibi isimlerden etkilenecektir. Kemalizme daha karşı ve uzak bir isimdir. Benzer konularda yazan Kemal Tahir’le kıyaslandığında Kemalizme müsamahalı olmadığı görülmektedir (Kayalı, 2019:28).



Tarık Buğra ikinci romanı olacak ve ona büyük bir ün sağlayıp takdir toplatacak olan eseri “Küçük Ağa”yı 1955-1956 yılları arasında yaşadığı arayışlar neticesinde yazmaya karar verir. Yazacağı romanı çocukluğundan beri içinde büyütüştür. Topal Gazi'nin, babasının, annesinin olduğu, çocukluğunda hikâyelerini dinlediği yılların hikâyesini yazacaktır. Bu romanından çevresine bahseder. Peyami Safa bu eserin bir epeye olacağını söylese de öyle olmaz. Küçük Ağa Kurtuluş Savaşı romanları içinde çok farklı bir yerde konumlar kendini. Çocukluğunda babasının devrimler sonucu Osmanlı Devleti algısının kötüleşmesine duyduğu öfke ve hayal kırıklığını hatırlar. Roman dönemi Ankara'dan izleyen bir bakıştan uzak yazacaktır. Hâkim algının dönemin güçlülere nasıl istiyorsa öyle oluştuğunu ve onlar nasıl istiyorsa öyle yazılar yazıldığını Nasreddin Hoca gazetesi döneminde görür Tarık Buğra bunu yapmayacaktır(Ayvazoğlu, 1995:78). Ateşten Gömlekle başlayan Kurtuluş Savaşı romanlarından ayrı olarak Tarık Buğra zaferin hep birlikte kazanıldığına inanmaktadır, bunu reddeden görüşün sanat da olamayacağını düşünür ve bu düşüncelerle yazar romanı. Bir milletin küllerinden doğuşunun unutulmaz bir hikâyesidir anlattığı.

“Küçük Ağa”nın devamı niteliğinde olan “Küçük Ağa Ankara”da romanı savaş sürerken Ankara'yı işler. Küçük Ağa Ankara'ya çağırılmıştır. Ankara'da yeni doğuş anına şahitlik eden Küçük Ağa ayrıca bu doğuş anındaki çıkarıcıları da görecektir. Roman kuruluşun arka planını işleyerek dönemin ruhunu farklı bir açıdan yansıtır.

Serinin devamı olan “Firavun İmanı” ise Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Mustafa Kemal'in tüm yetkileri üzerinde toplamasıyla başlar. Bu romanda fırsatçılar ve vatanperverler vardır. Bir insanın hayatında önemli iki andan bahseder Buğra, çöküşün ve kuruluşun olduğu anlar ve bu anlarda fırsatçıların yaptıklarını anlatır.

“İbiş'in Rüyası” romanı 1970 yılında basılan Tarık Buğra'nın üçüncü romandır. Roman edebi çevreler tarafından fazlaca sevilir, beğenilir. Ancak Buğra'ya göre eser

anlaşılmamıştır. Roman daha sonra dizi de olacak ve yazar diziyi de kitabı yok etmekle suçlayacaktır.

“Gençliğim Eyvah” yazarın beşinci romanıdır. Fethi Naci’ye göre bu kitap bir roman değil yazarın fikirlerini aktardığı bir eserdir. Tarık Buğra’ysa bu kitabına karşı ayrı bir sempati besler. Kitap için 2016’da yaşanan FETÖ kalkışmasının arka planını yansıttığını söyleyen yorumlar olsa da (Akın, 2019) roman yazıldığı dönem içinde özellikle sol örgütlerin bir eleştirisi olarak okunabilir.

“Dönemeçte” 1980 yılında basılan yazarın bir kasaba üzerinden ülkenin içinde bulunduğu kırılmayı anlattığı ve Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi arasında yaşananların, 1946-1948 tarih aralığının içerisinde anlattığı, arka planında aşk hikâyesinin de işlendiği önemli bir politik romandır.

“Yağmur Beklerken” 1981 yılında yayımlanan, bir kasabanın yağmur beklemesi ve kuraklık yaşaması metaforu üzerinden çok partili hayat denemeleri ve Halk Fırkası Serbest Fırka arasında yaşanan rekabetin ustaca anlatıldığı politik bir romandır.

“Osmancık” romanı Tarık Buğra’nın Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarına odaklandığı, kuruluş mitini bir rüya olayı üzerinden açıklayan, dönem içinde Osmanlı Devleti algısına karşı, olumlu bir bakışla kuruluş anlattığı tarihi romanıdır.

Tarık Buğra’nın ayrıca gazete yazılarını da kitaplaştırdığı bilinmektedir. Bunlar içinde en önemlileri eleştirilerini topladığı “Düşman Kazanma Sanatı”, “Politika Dışı” ve “Bu Çağın Adı” eserleri sayılabilir

### 3.2. Tarık Buğra'nın Romanlarında Anlayış, İdeoloji ve Sosyal Hayata Bakış

Tarık Buğra çocukluğunun da getirdiği etkiyle, yetişme ortamı ve lise, üniversite yıllarında dostluk kurduğu insanların da etkisiyle, hayatını milliyetçi muhafazakâr bir çizgide geçirmiştir. Taşra, kasaba hayatı onun için büyük önemi olan bir mekân olarak ömrünün sonuna kadar önemini korumuştur. Tüm eserlerinde, kasabayı, kasabalıyı anlatmış, ülkenin yaşadığı dönüşümü de içine girilen sorunlu siyasal atmosferi de kasabanın içinden bir gözle yansıtmıştır.

Tarık Buğra'nın kendine dair değerlendirmelerini içeren röportajlara bakıldığında Buğra'nın anti-marksist bir çizgide olduğunu, sanatını ideolojiden uzak bir çerçevede içinde gerçekleştirme gayretinde olduğu görülür. Mehmet Tekin (2004) tarafından derlenen Tarık Buğra'yla yapılan röportajlar burada önemli kaynaklık teşkil etmektedir. Tarık Buğra sanatına dair değerlendirme yaptığı iki farklı soruya şu şekilde cevap vermektedir:

Ölçüm her zaman insan oldu; onun çeşitliliğine, bir kalıba dökülemezliğine her zaman inandım. İnsanın yaratıcılığına güvendim, toplumun kaderini insanda gördüm insana yaklaştıkça topluma yaklaşacağıma inandım; insana kazandırmadıkça topluma kazandırılmayacağına inandım. Mutluluğu, eşitliği vs. her çeşit gelişimi insanın hürlüğü dışında mümkün göremedim (Tekin, 2004:38).

Tarık Buğra bir başka röportajında da sanat anlayışını bir öncekinde olduğu gibi insan odaklı ve toplum merkezli bir şekilde olduğunu söylemektedir:

İnsanın hürlüğüne, tekliğine, yaratıcılığına, güzelliğine inanıyorum; insanın kalıba dökülemeyeceğine inanıyorum. Üstün niteliklerini ve yeteneklerini ancak hür bir ortam ve düzende koruyup geliştirebileceğine inanıyorum. Toplumun bağımsızlığını savunuyorum ve bu bağımsızlığın garantisini hür düzende görebiliyorum. Toplumun gelişmesini ve refahını da öyle. Kötüleri, kötülükleri görüyor, gösteriyor, ama sevgiyi, iyiyi, iyiliği, yararlıyı ve yararlı oluş edemlerini sanatın ana temi sayıyorum (Tekin, 2004:39).

Bu cevaplarla Buğra romanlarının, öykülerinin ve tiyatro eserlerinin ana eksenini belirtmektedir. Tarık Buğra insanların bağımsız, ideolojilerden uzak hür bir âlemde olması gerektiğini inancını savunmaktadır. Bu ortam da şüphesiz kasabadan başkası değildir (Kavaz, 2018:149). Çünkü kasaba henüz, herhangi yabancı bir elin müdahalesine uğramamış, insan hayatının onuruna yakışır bir gelişmişlikte ve özgürlüktedir.

Tarık Buğra sanatının ilk kısmında objektif bir bakış geliştirir ve romancının objektif bir bakıştan ayrılmaması gerektiğini düşünür. Fethi Naci'ye göre bu durum yazarın Gençliğim Eyvah romanında kırılacak ve ideolojik bir bakışla karakterleri üzerinden bir şeyler söyleyecek (Naci, 2007:32) olsa da Küçük Ağa romanı için bu ideolojik bakış iddiası geçerliliğini korumaktadır (Harmancı, 2019:36).

İnsana, yani topluma yararlı sanat, ancak kendi ilkeleri, kendi kuralları ve kendi gerekleri içerisinde oluşan sanattır:Hür ve bağımsız kafanın eseri olan, böylece de hür ve bağımsız kafaları geliştiren, besleyen, oluşturan sanattır. Önce kendisi bir kuvvete veya ideolojiye köle olan, sonra da okuyucusunu köle veya maşa, araç durumuna düşürmek için didinen sanatçı toplumun kara bahtıdır (Tekin, 2004:38).

Tarık Buğra'nın burada iddia ettiği objektiflik Abdullah Harmancı'ya göre (2019:36) anlatılan şeye karşı adil ve titiz olmak gerekliliğiyle alakalıdır. Yani buradaki objektiflik sosyal bir olayda tamamen tarafsız ve bağımsız olmayı gerektirmemektedir. Tarık Buğra'nın eserlerine bakıldığında kasaba insanı etrafında kurduğu karakterlere gösterdiği titizlikte iddia ettiği bu duruma uyduğu görülmektedir. Ancak Tarık Buğra çoğu zaman objektif olmaktan uzak, antimarksist bir çizgi için sanatını ideolojiye heba eden biri eleştirisi alacaktır bir zaman sonra (Naci, 2007) Ayrıca Fethi Naci Tarık Buğra'nın objektif bir bakışla bakmasının imkânsız olduğunu söyler, çünkü, bilim adamlarının bile başta Kurtuluş Savaşı olmak üzere bu konulara objektif bakmadığı bir yerde sanatçının nasıl bakacağını sormaktadır (Naci, 2007:320).

Mehmet H. Doğan Tarık Buğra'nın Küçük Ağa romanını da değerlendirdiği, Türk Dili Dergisi'nin Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısında Tarık Buğra için Küçük Ağa'da Dinci görüşün düşünce planında savaşını verir görüldüğünü iddia edecektir (Doğan, 1976:347).

Tarık Buğra çoğu zaman yazarken bir konuyu yazmak için oturmadığını, bir iddia için yazmadığını, yazdıkça romanının oluştuğunu, bir yargı için roman yazılırsa bunun roman sanatına bir ihanet olacağını belirtir (Tekin, 2004:51).

Necip Tosun (2019)'a göre Tarık Buğra hiçbir zaman büyük bir düşünce adamı, mücadelecî dava adamı, ideolog olmamıştır. Yazılarında derinlikli bir sanat anlayışı, toplumu doğru bir şekilde tahlil eden psikolojik ve sosyolojik bir bakış yoktur. O ne bir Cemil Meriç, ne Kemal Tahir hatta ne de Peyami Safa'dır. Ancak Tarık Buğra'yı değerli yapan bir şey vardır. O da sanatçı sezgisidir. Küçük Ağayı yazarken kanonun dayattığı Kurtuluş Savaşı algısını yerle bir edişi, Gençliğim Eyvah romanıyla da ülke içinde hâkim olan zararlı örgütlenmeleri anlatışıyla gerçek bir edebiyatçı olduğunu kanıtlamıştır. Çünkü Tarık Buğra yalnızca bugünü anlatmaz, sanatçı öngörüsü ile gelecekte olacak olanlara ilişkin de bir bakış sunar. Tarık Buğra'yı değerli kılan bu edebiyatçı tarafıdır (Tosun, 2019:130).

Mehmet H. Doğan'ın (1976) aksine Necip Tosun (2019) Tarık Buğra'nın "Kurtuluş Savaşı'nı ilk kez sağlıklı bir şekilde romana aktaran yazar" olduğunu kabul eder. Mehmet H. Doğan içinse bu "Yakup Kadri'den başkası" değildir. Necip Tosun Küçük Ağa romanında yazarın güdümlü edebiyatın dışında kaldığını, Türk edebiyatının yıllardır çarpıttığı, yanlış yansıttığı Kuvayı Milliye-Padişahçı ikilemine oldukça insanî ve gerçekçi yorumlar getirdiğini iddia eder". (Tosun, 2019:131).

Tarık Buğra'nın muhafazakâr bir yazar olduğu daha önce belirtilmişti. Özlem Fedai (2019) makalesinde Tarık Buğra'nın muhafazâkarlık düşüncesini anlaşılabilir bir yere oturtuyor. Fedai'ye göre (2019) "Tarık Buğra'nın muhafazakârlığı, medeniyetin güvenliğini sağlama almak adına değerlerine sahip çıkmak, onları korumak anlamında bir muhafazakârlıktır" (Fedai, 2019:186). Tarık Buğra'nın muhafazâkarlığı, teknik, dil ve üslupta da belli eder kendisini. Romanlarında teknik olarak muhafazakâr bir duruş sergiler ve 1940'ların sonunda ve 50'lerin başında yayınladığı öykü kitaplarının aksine romanda, daha geleneksel anlatı yöntemlerinden yararlanır ve üst kurmaca gibi yeni teknikleri denemez.

Tarık Buğra değerlerine, ilkelerine çok düşkün bir isimdir. Onları korumak için aç kalmayı bile göz aldığını, çoğu kere iyi giden işlerinden ilkelerine ters davranışlar sergilemesi beklendiği için bir anda ayrıldığını Beşir Ayvazoğlu (1995) uzun uzun anlatır. İlkeleri için Peyami Safa gibi yazarlarla bile tartışan Tarık Buğra, köşe yazılarında başka Safa olmak üzere pek çok yazar, tiyatrocuya, dönemin önemli isimlerine çekinmeden cevaplar vermiş, eleştirilerini yöneltmiştir.

Tarık Buğra romanlarında milliyetçi fikirleri fazlaca kullanan bir yazar olarak kabul edilmektedir. Yazarlığa başladığı ilk yıllarla birlikte edebiyat mahfilleri daha çok sol görüşlü insanlar tarafından domine edilmiştir ve Buğra bu isimler arasında muhalif bir çizgide durmaktadır. Bu muhalifliğini yazarlığına da yansıtan Buğra, Bulut'a göre (2015) "o dönemin hâkin paradigmasını kırarak resmî tarih söyleminin dışına çıkıp ilk defa muhalif kesimi de dinleyen, fikirlerinin sebebini araştıran ve resmî tarihi ilk defa ciddi bir biçimde sorgulayan yazar olacaktır". Tarık Buğra Millî Mücadele'nin başlarında bu mücadeleye muhalif olanların suçlanmasını doğru bulmamaktadır. Çünkü Tarık Buğra'ya göre muhaliflerin de içinde vatan sevgisi, devlet şuuru ve din birlikteliği iç içedir. Buğra hâkim görüşün tam karşısında yeni bir biçimde Küçük Ağa romanını yayımlar. Küçük Ağa bu çelişkilerin ve açmazların üzerine kurulu bir romandır (Bulut, 2015:744).

Buğra'nın yazdığı dönem dünyada iki kutuplu ideolojinin sert bir şekilde çarpıştığı ve etkisini Türkiye'de de gösterdiği bir dönemdir. Bu dönemde eleştirmenler ve sanatçılar, sanat başta olmak üzere sol siyasetin bir devamı, bir duyurucusu gibi davranmakta, eleştirinin ana omurgasını sol siyasi görüşler oluşturmaktadır. Özellikle bu dönemde hâkim olmaya başlayan toplumsal gerçekçi akım edebiyatta büyük bir etki doğuracaktır (Güngör, 2018:83). Tarık Buğra bu dönemde yazıp, dönemin sanat anlayışının dışında bir yaklaşımla meseleye yaklaşır. Buğra toplumsal bir bakış yerine bireyin dünyasına odaklanır eserlerinde. Toplumu değil, bireyi odağına alarak meselesini açıklama yoluna gider (Güngör, 2018:83).

Tarık Buğra için “sanat, sanat içindir”. Onun sanat anlayışında araladığı kapı, sadece bireye ve estetizme değil; aynı zamanda geleneğe ve göreceli gerçeklik algısına da açılır. Tarık Buğra’da gelenek algısı iki şekilde belirir. Bunlardan biri, tarihsel açıdan büyük estetik bir birikimi imleyen edebi gelenektir (Güngör, 2018:86).

Tarık Buğra Türkiye’nin sadece politik kırılmalarına ışık tutmamış ayrıca toplumsal örgütlenmesini de açıklamaya çalışmıştır. Gençliğim Eyvah romanı üzerinden yarattığı İhtiyar karakteri Türkiye’yi dizayn eden bir beyin olarak karşımıza çıkar. Bu beyni İsmet Emre (2018:127) “George Orwell’ın Büyük Birader’ine benzetirken”, Hüseyin Akın (2019:200) ve Özlem Fedai (2019:191) “FETÖ yapılanmasının başına” benzetmektedirler. Romanda anlatılan karakter Emre’ye (2018) göre “Millî Şef yönetiminin Türkiye’yi getirdiği kaotik uçurumu” vurgular.

“Romanda başlangıçtan sona kadar insanın dünyayı ve çevresindeki insanları nasıl insanlıktan çıkardığının ve sınır tanımaz hırsların insan için cehennemi nasıl bu dünyaya getirdiğinin hikâyesini okuruz” (Emre, 2018:127).

Tarık Buğra yazar kimliğinin yanında ciddi bir eleştirmendir de. Eleştiri de ele aldığı eserlerin kime ait olduğuna bakmadan eleştiren, inandığı doğrudan bir an bile ayrılmayan bir çizgi izler. Bu eleştirileri çoğu zaman başına iş açmış olsa da o hiçbir zaman eleştirmekten geri durmamıştır (Buğra, 2018).

Tarık Buğra başarısının ardından ideolojik görüşünün belirginleşmesiyle birlikte yazınsal iktidarca dışlanmış, yok sayılmıştır. Tarık Buğra’yı gerici, İslamcı olarak görürler ancak o İslamcı dünya görüşünü bir hayat ideolojisinden ziyade kültürel bir gereklilik olarak görür. Bu anlamda İslamcı dünya görüşüne ideolojik anlamda mesafelidir. Türk Edebiyatı dergisinde yayınlanan ve Mehmet Tekin’in derlediği (2004) bir röportajda

“Keşke tam bir İslamî dünya görüşüm olsaydı. O zaman eserim daha değerli bir yapı kazanırdı’ diyorsunuz. Bu ifadedeki ‘değerli yapı’dan neyi kastediyorsunuz?” sorusuna şöyle cevap verir:

Evvela şu önemli zannediyorum:her romancının bir dünya görüşü var ve olmalıdır. Büyük romancıların dünyaya bir bakışları var. Bu nasıl oluyor? Bir değerler manzumesidir bu. İlkeleri vardır, kıymet hükümleri vardır; ve mevzu, ellerine aldıkları malzeme bakımından da toplumların kıymet hükümleri vardır, davranışları vardır, tutumları vardır. Bunların hepsi bir dünya görüşünden gelmektedir. Hıristiyanî dünya görüşü, Musevî dünya görüşü ve İslamî dünya

görüŖü... Ateist, dinsiz dünya görüŖü... Bu büyük roman için şarttır. Ve İslamî dünya görüŖünün bir Türk yazarı için ayrı bir önemi vardır. İslami dünya görüŖü, kendi insanımızı anlamak çabası demektir. Bu memleketin yüzde doksan dokuzu Müslüman diyoruz demek ki, bu memleketin romanını yazmak için İslamî yapının ne olduğunu 'anlamak' lazımdır. Bunu anlamak için de İslamî dünya görüŖü şarttır. Sadece gözlemlerle olmaz, öbürü daha büyük bir yardımcıdır. Evet Müslüman toplum ve insanı anlamak, onu yozlaşmış, bozulmuş ve güzel taraflarıyla kavramak için şarttır. İslami bir dünya görüŖü... Bunu demek istiyorum. (Tekin, 2004:123).

Tarık Buğra dönemi içinde ayrı duran, farklı bir sanat anlayışı olan ve bunu her şartta savunmaktan, görüşleri için yazınsal mücadeleden bir adım bile geri durmayan bir isim olarak edebiyatımız içinde önemli bir yazardır. Buğra'nın metinleri bugün, Türk siyaseti ve tarihi için, bir dönemi anlamının önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bundan sonraki bölümde romanların analizine geçilerek romanlar yönetim, siyaset bilimi alanları açısından ele alınacaktır.

### **3.2.1. Kuruluş Dönemi Politik Kavgalara Bakış**

Tarık Buğra'nın romanları incelendiğinde kuruluş döneminde yaşanan politik kavgaların ciddi bir yer edindiği görülür. Küçük Ağa, Firavun İmanı gibi romanlar 1920-1930 arasında yaşanan politik kavgalara odaklanırken aynı zamanda dönemin sosyal yaşantısını da gözler önüne sermektedir.

Özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan kamplaşmalar, bu kamplaşmaların bir çatışmaya dönüşmesi, Kuva-i Milliye ve diğer yerel direniş grupları arasındaki çatışmalar, İstanbul Hükümeti destekçileri ve Milli Mücadele taraftarları arasındaki kavgalar bu romanlarda uzun uzadıya işlenir. Bu konunun ilk olarak işlendiği romanlardan biri olarak öne çıkan Küçük Ağa Sakarya Meydan Muharebesi öncesindeki süreci işlerken daha sonra Küçük Ağa olarak adlandırılacak olan İstanbullu İmam üzerinden İstanbul Hükümeti destekçilerini imgesel olarak işlerken karşısına da Akşehir'deki yerel halkı koyarak Milli Mücadele ruhundaki milliği destekler nitelikte karakter kurgusuna girişir.



Tarık Buğra'nın Küçük Ağa eseri yazarın en tanınmış romanlarından biridir. Eserin ilk baskısı 1963'te Yağmur Yayınları tarafından yapılır. 1966 yılında İstanbul, Türkiye Yayınevi tarafından Küçük Ağa Ankara'da adlı eser yayımlanır. Küçük Ağa'nın devamı niteliğinde olan bu kitap daha sonra birleştirilerek tek kitap olarak basılacaktır.

Romanın sosyal zamanı 1919 yılıdır ve “mekân bir Anadolu kasabasıdır. Akşehir'de yerli halkın çoğunlukta olduğu muhitlerin yanı sıra kasabanın Gâvur Mahallesi olarak adlandırılan kesimine dair tasvirlerle de yer verilerek mekânlar arasında karşılaştırma” (Kavaz, 2018:150) yapılmasına imkân verir. Tekke Deresi'yle birbirinden ayrılan bu iki muhit, kasaba halkını oluşturan kültürel zenginliği yansıtmaktadır ve toplumsal - ekonomik açıdan oluşan karşıtlıklar da bariz olarak hissettirir (Kavaz, 2018:150)

Eserde ötekinin karşıtı olarak İstanbullu Hoca, Demirci Salih, Hamdi Usta, Mumcu Mustafa, Akağa, Nalband Mustafa gibi kasabanın yerlileri, öteki olarak da Ligorlar, Minaslar, Bapkuşlar ve Nikolar gibi Rumlar kasabadaki toplumsal çeşitliliği yansıtırken bu iki kesim arasındaki dostane ilişkilerin giderek menfaatler doğrultusunda bozulmaya başlaması devrin siyasi atmosferiyle birlikte ele alınarak tarihi süreçte kasabada yaşanan değişimlerin arka planında yatan zihniyet sorgulanır. Romanda kasaba, içinde yaşayan insanların geçirdiği ruhsal değişimleri aksettiren sıfatlarla betimlenerek mekân ve insan arasındaki ilişki işlevsel bir unsur olarak kullanılır (Kavaz, 2018:150).

İstanbullu Hoca, Mayıs ayının 29'unda Akşehir'e gelmiştir ve gerçek adı Mehmet Reşit'tir. Mehmet Reşit adı eser boyunca üç kere değişir. Eserde İstanbullu Hoca haricinde üç karakter daha vardır. Bu karakterler de ana karakterdir ve İstanbullu Hoca'nın dönüşümü üzerine derin etkileri olacaktır. Bu karakterler “Ali Emmi, Reis Bey ve Çolak Salih'tir. Ali Emmi; bütün dürüstlüğü, sağduyusu ve yol göstericiliğiyle milletimizin binlerce yıllık birikiminin temsilcisidir”... (Güler, 2018:183). Reis Bey ise kararlılığı, mantıksallığı, kültürel birikimi, tahsili ve terbiyesiyle aklın yani bilincin temsilcisidir. Bu aynı zamanda Tarık Buğra'nın babasını da temsil eder. Eserde çatışmayı yaşayan iki karakter bulunmaktadır: Çolak Salih ve İstanbullu Hoca. Çolak Salih'in iç dünyasındaki çatışma, bireyseldir ve İstanbullu Hoca'dan bu yönüyle ayrılmaktadır. Eserde Çolak Salih de

İstanbul Hoca gibi trenle gelmiştir. Çolak Salih'in geliş sürecinde iç dünyasındaki fırtınaları gözlemlemek mümkündür.

Kitabın başlamasıyla savaşta kolunu kaybettiğini öğrendiğimiz “psikolojik yıkıntı yaşayan Salih, küfrün uç noktasında dolaşırken daha sonra yüce bir vatanseverliğe doğru bir dönüşüm gerçekleştirir. Ruhunda yaşadığı bütün bu dönüşüm; bireyselliğin dar kalıpları içerisine sıkışıp kalır, bir adım daha ileri geçerek toplumsallaşamaz” Güler (2018:183). İstanbul Hoca'ysa İstanbul'dan gelip Akşehir'de trenden indiği andan itibaren belli bir düşüncenin temsilcisi olarak karşılar bizi. Amacı bellidir. “Kuvayımilliye'nin çalışmalarını engellemek, saltanata, halifeye bağlı insanlar yetiştirmektir” (Güler, 2018:183).

Tarık Buğra için devlet, milletin varlığının sebebi ve gayesi olarak öne çıkmaktadır. Buğra'nın dünyasında” devletin/ vatanın kutsallığı ile bunu sömüren güçler kesişir ve çatışma halinde bulunur” (Coşkun, 2002:12). Tarık Buğra'nın özellikle Küçük Ağa Ankara'da ve Firavun'un İmanı isimli eserlerinde göstermeye çalıştığı şey olan, “devleti yeniden kurma çabasının ciddi bir çaba olduğu ama bu işi yapacak insanın sayısında azlık olduğu” (Coşkun, 2002:12). iddiası bu çatışmanın ana unsurunu oluşturmaktadır.

Romanda Yunanlıların Anadolu'nun içlere doğru ilerlemesiyle birlikte yönetim katında ve mücadele safhasında yer alan aktörler belirginleşmeye ve aktörler arasındaki çatışmalar görülmeye başlanır. Burada Küçük Ağa romanında yer alan ve çatışmanın da ilk işaret fişeği olan paragraf önemlidir:

Hükümet erkânı İngilizleri mi, Amerikalıları mı seçelim diye ihtilâfta imiş, doğru mudur acaba?’

Garbi Anadolu'da Rumlar, vilâyet-i şar-kiyede Ermeniler mezalim yapıyorlarmış, gittikçe azıtlırlarmış... Bunun önüne nasıl geçilecek?

Burada da aynı facialar olursa ne yapacağız? (Buğra, 2018:75).

Özellikle bu dönemde merkezi hükümetin dışında kurulan direniş örgütlerine katılımların sayısı fazlaca artmakta, her haneden neredeyse bir kişi cepheye, Kuvayimilliyeye başta olmak üzere, farklı direniş gruplarına katılmaktadır. Bu dönemde yaşanan çok başlı direniş bir problem olmakta, halk karşısında milli direniş örgütleyen isimler gerek yaş gerekse de tecrübesizlik yüzünden eleştirilmektedir:

Mustafa Kemal mi dedin? Nasıl bi adam?

Kâzım Karabekir Paşa mı? Ne yaptıydı o?

Ne demiş, ne demiş? Hele bi daha de?

Ha... Ali Fuad... Geçende Doydukların Ali Çavuş da lâfını etti. Pek de gençmiş ha?

Kak ülen sende... Nazım diye amma da kafa şişirdin ha... Eni sonu bi yüzbaşı bunun! Bi yüzbaşından ne çıkar? Yüzü bi araya gelse n'olacak?.. Karşında koca düvel-i muazzama var.

Topbaşların Rıza da bi yerlere gitmiş, haberin var mı len? (Buğra, 2018:76).

Özellikle dönem içerisinde kurulacak olan Kuvayimilliyeye'ye İstanbullu Hoca başta olmak üzere pek çok çevreden tepkiler gelmektedir. Kuvva'nın başarısız olacağına duyulan inanca karşılık yöresel aktörlerin devreye gireceği ana kadar Kuvayimilliyeye etrafında ciddi eleştiriler oluşacaktır (Zürcher, 2000). Bu durum Küçük Ağa romanında da önemli bir tartışmaya zemin hazırlar:

Kuvâyi Milliye mi dedin? Bu nifakın ta kendisidir. Bu çulsuz çuvalsız aklın, tek aklın peşine düşüp uçuruma sürüklenen gafletin, kaatil kastın ta kendisidir. Vatani kurtaracakmış ha?

Peki. Ya Çakıcı da vatani kurtarmak için derse? Ya Sarıca çetesi, ya Çakırsaraylı güruhu, ya Şaşı'nın avanesi de aynı şeyi söylerse? Ya sen birini, ya ben ötekini seçersem? Söyle, nifak cehennemi bu değil de nedir? Bunu söyle! Seni senden ayırmak isteyene, koparmak isteyene, bunun için de en şaşkın, en âciz vaktini seçene uyacak mısın? Bunu söyle. Seni bekleyen uçurumu düşün, önce bunu düşün de söyle! (Buğra, 2018:95).

Anadolu'da Yunanlıların kışkırtmaları ve Samsun'da yaşananlar etrafında ciddi bir kargaşa çıkacak ve İstanbul Hükümeti karışıklığı çözmek ve duruma hâkim olmak için Samsun'a bir müfettiş göndermeye karar verecektir. Bu süreçte Mustafa Kemal'in adının önerilmesi ve Mustafa Kemal'in Samsun'a gidişinde milli mücadeleyi örgütleme amacı gütmesiyle birlikte Kuvayimilliyeye hareketinin merkezi bir güç kazanmaya başlaması ve halkta

da bu konuda konuşmalar yaşanması benzer zamanlara rastlayacaktır. Küçük Ağa romanında bu durum:

İşitiyoruz ki, Kuvâyı Milliye Zât-ı Şahâ-ne'ye katiyyen karşı değildir. Siz onu Sarıca, Şaşı, Çakırsaraylı güruhuyla bir tuttunuz. Biz biliyoruz ki, Kuvâyı Milliye böyle eşkiyalı tenkil etmeye çalışmakta ve etmektedir. Sonra duyduğumuza göre Zât-ı Şahane de Kuvâyı Mil iye'-ye karşı muhabbetkâr ve himayekâr imiş, teşvik ve teşci etmekte imiş. (Buğra, 2018:102) cümleleriyle karşılık bulacaktır.

Ancak süreç ilerledikçe Kuvayimilliyeciler hareketi ve İstanbul Hükümeti arasında ciddi fikir ayrılıkları doğacak ve bu konuda özellikle İstanbullu Hoca özelinde Kuvayimilliyeciler'e karşı ciddi tepkiler oluşmaya başlayacaktır. Özellikle Damat Ferit Paşa hükümetinin İngiliz desteğine ihtiyaç duyması ve kurtuluşu burada görmesi ancak milli hareketin tam bağımsız bir yapı istemesi yaşanan kırılmaları daha da fazla artıracaktır (Tunçay, 1997:68).

Dahası da vardı. Kuvâyı Milliye denilen bu hareket iddia ettiği hedefe varsa ne olacaktı? Bir devlet kavgasıdır başlamayacak mıydı? İhtiraslar başıboş kalıp binbir dalavere, çeşit çeşit gaddarlıklarla milletin başını yemeyecek miydi? Devlet temelinden yıkılmayacak mıydı? Yeni bir devlet kurmak kolay mıydı? Bu iş çete reislerinin harcı mıydı? (Buğra, 2018:131).

Milli direniş hareketi Anadolu'da güçlendikçe ve İstanbul Hükümetinden bağımsız olarak çeşitli ittifak hareketlerine giriştikçe İstanbul Hükümeti'ne yakın olanlar Kuvayimilliyecilerin Bolşevikler ile ittifak yaptığını her yana yayacak ve din düşmanı olan Bolşeviklerle ittifak yapmanın ihanet olduğunu iddia edecektir (Zürcher, 2000:224).

*“Senin Kuvvan işte bu Bolşevik Rus'la dostluk kurdu deyiverdi”* (Buğra, 2018:219) cümlesiyle Küçük Ağa romanında halk arasında yayılan Kuvayimilliyeciler'e karşı bir hamle İstanbullu İmam tarafından gelecektir. Bolşeviklerin dine karşı yaptıkları ve bunun bir İslam yurdu olan Osmanlı Devleti'nde de yapılacağı kaygısı romanda halk tarafından benimsenecektir.

İlerleyen süreçte Kuvayimilliyecilerin güç kazanması ancak siyasi kavgalar neticesinde özellikle Çerkes Ethem grubunun İsmet Paşa'ya tepki duymaya başlaması ve siyasi olarak geri plana itilmesi işleri iyice içinden çıkılmaz bir hale getirecektir (Kuşun, 1993:275).

İsmet Paşa ve Çerkes Ethem arasında yaşanan gerilim Küçük Ağa romanına da konu olacak ikilinin arasındaki kavganın durumu Küçük Ağa karakterinin gözlerinden okura aktarılacaktır:

Tevfik Bey İsmet Paşa'yı ehliyetsiz ve bilhassa anlayışsız buluyordu. İsmet Paşa da gevşemeyen bir inatla Etem Bey ile kardeşlerinin yetki ve itibarlarını azaltmak, azaltmak sonunda da cephe kumandanlığına bağlı herhangi bir müfreze haline getirmek için çalışıyordu. (Buğra, 2018:316).

Tarık Buğra, daha sonraki romanlara da konu olacak olan kurucu kadrolar arasındaki kavgaya dair ilk düşüncelerini Küçük Ağa karakteri üzerinden okur için tartışmaya açmaya başlayacaktır. Özellikle daha sonra yaşanacak olan 1.Meclis ve 2. Meclis kadrolarının birbirinden farklı olması durumu, daha henüz ortada bir sorun yokken (Lewis, 1993:260).

Tarık Buğra tarafından dile getirilecektir:

Küçük Ağa -yani İstanbullu Hoca- o gece uzun uzun düşünmüştü. Kuvayı Milliye denilen hareket hedefine ulaşsa ne olacaktı? Bir devlet kavgasıdır başlamayacak mıydı? İhtiraslar başıboş kalıp binbir dalavere ile çeşit çeşit gaddarlıklar ve hilelerle milletin başını yemeyecek miydi? Devlet temelinden yıkılmayacak mıydı? Yeni bir devlet kurmak kolay mıydı? Bu iş çete reislerinin harcı mıydı? (Buğra, 2018:437).

Küçük Ağa romanında kuruluş kadroları arasında yaşanan çatışmaların siyasi boyuta taşındığı ve Erzurum, Sivas kongrelerinin önemli isimleri olarak öne çıkan isimlerinin tasfiye sürecinin incelendiği roman olan Firavun İmanı, Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde başlayıp Terakkiper Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına kadar geçen süreci işlemesi bakımından kuruluş dönemi politik kavgalara Tarık Buğra'nın bakışını vermesi açısından öne çıkmaktadır.

Romanın başladığı andan itibaren yazar, ülkenin içinde bulunduğu kaos hâlini de anlatacaktır. Buna göre “Bursa düşmüş ve Türk ordusu Sakarya'nın doğusuna kadar çekilmiş ve Ankara'da Meclis'in başka bir kente taşınması ihtimali” tartışılmaktadır; halk ise Ankara'yı doğu dediği ancak ne kadar doğu olduğu belli olmayan bir yere gitmek üzere terk etmektedir. (Koç, 2018:213) Bütün bunlar olurken, Ankara bir yangın yeriyken bir yanda bu yangını söndürmek için çabalayanlarla yangından kaçanların mallarını yağmalamak

istercesine fırsat kollayanların olduğu da bir yerdir. Türk ordusunun zayıflamasını fırsat bilenler, kendi menfaatlerini korumak adına İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya mandasına umut bağlayanlar, Ruslardan medet umanlar da çalışmalarını arttırmıştır (Buğra: 2008:35).

Bu sırada Zile isyanı, Sakarya'daki zafer ve ardından "Afyon'dan gelen Büyük Taarruz'un başarıya ulaştığı haberi Türkiye üzerinde hesaplar yapan yabancı devletlerin ülke içerisindeki faaliyetlerini de arttıracaktır; Ankara, ajanların ve yabancı medya mensuplarının kol gezdiği bir alana" dönüşecektir (Koç, 2018:213).

Tarık Buğra Firavun'un İmanı romanını neden yazdığını bir röportajında şöyle açıklamaktadır:

Vurguncular için iki büyük fırsat vardır. Bir, bir devlet batarken, bir de bir devlet kurulurken. Kurtuluş Savaşı, bir bakıma da bu iki büyük fırsatın aynı ülkede aynı döneme denk gelişidir:İstanbul batıyor, Ankara doğuyordu. Ama batış da, doğum gibi, daha kesin değildi. Bu yüzden vurguncuların da tereddütleri, çelişkiye düşüşleri vardı. Firavun İmanı da bu çelişkinin romanı olsun istedim. (Tekin, 2004:47).

Tarık Buğra romanda Yunan'ı Anadolu'ya saldırtanın İngiliz olduğunu, bunun sebebinin de Ankara'nın Fransızlarla anlaşması olduğunu iddia eder. Rusya'nın emeliyse Türkiye' de sosyalizmi yaymaktır. Çünkü Ruslara göre ülke sosyalizmin yayılabileceği uygun bir alana sahiptir. Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde muktedir olabilmek adına kendileriyle ortak hareket edecek kişileri para ve ikbal vaadiyle ortak etmeye ve birlikte çalışmaya ikna etmeyi amaçlamaktadır. Tarık Buğra'nın çocukluğundan itibaren tanıttığı Ali Yusuf (Zile'de ayaklanma sırasında Fuat Zahir takma adıyla bilinir),

romanın kişiler dünyasında Firavun İmanı sahiplerini gösteren en önemli tiptir. Yazar, "Zile'de ayaklanmayı kışkırtan ve düzenleyen adam olarak Fuat Zahir'i Frenk usulü ve pek güzel giyimli, pek güzel konuşan, özellikle de kandırma gücünün üstünlüğü" (Koç, 2018:213).

Firavun İmanı romanı için alternatif bir bakış açısı sunan Sema Özher Koç (2018) makalesinde romanı tarihi ve dini bir olay olan Firavun imgesi çerçevesinde

değerlendirmekte, ve romanı bu perspektif üzerinden okumaktadır. Koç'a(2018) göre Firavun'un İmanı romanında Hz. Musa ve Firavun kıssasında geçen yönetici kastedilmektedir. Kur'an'da anlatılan kıssa da Firavun'la eşi, Nil Nehri'nden çıkan bir sepette saraya ulaşan bir bebeği evlat edinmekle gelecekte peygamber seçilecek Hz. Musa'ya evlerine alırlar. Kıssanın sonlarında "Firavun, Hz. Musa'nın Allah'a iman çağrısına Kızıl Deniz'de sulara gömüleceğini anlayana dek" uymayacaktır. Tarık Buğra romanda "ölümle yüzleştiği son ana kadar direnen Firavun'u, Millî Mücadele'nin en muhataralı zamanlarında Meclis'teki tartışmaları merkeze alarak kurguladığı" romanla zulüm ve iman eksikliğinin bir göstergesi olarak görür ve bu kıssayı kullanır (Koç, 2018:211).

Firavun İmanı romanında özellikle Yunan'la yaşanan savaş ve Yunan'ın içeri bölgelere kadar ilerlediği bir süreçte politik bir takım oyunların dönmesi Tarık Buğra tarafından eleştirilmektedir. Özellikle yeni kurulacak olan ve ciddi umutlar içeren Yeni Türkiye'nin kuruluş sürecinde önemli roller üstlenen isimlerin tasfiyesi olarak kurgulanması ciddi bir eleştiriye hedef olur:

Bunların arasında yeni kurulacak sandıkları Türkiye'nin maliyesine, ticaretine, onarılmasına yardımcı olmak için can atanlar vardı. Beraberlerinde muskalar, reçeteler getirmiş ve işe koyulmuşlardı bile. Aslında vurguncu, kapkaççı, karaborsacıydı bunlar. Yunan, Sakarya'nın doğu kıyısına geçti, o pırl pırl Yeni Türkiye masal oldu ya, inlerine, kovuklarına, bataklıklarına dönüyorlardı: Bizans kalıntılarına dönüyorlardı. (Buğra, 2008:13).

Süreç içerisinde sadece Yunan'ın değil Rusya'nın da yeni kurulacak Cumhuriyete karşı hamleleri ve hedefleri ön plana çıkmaktadır. Romanda Yusuf Ali karakteri üzerinden menfaatçi, tek amacı kazanç olan insanlar imlenirken, Mehmet Akif, Hüseyin Avni Paşa gibi isimlerin etrafında milli mücadeleye sonuna kadar inanan ama menfaatperestler tarafından sistemin dışına itilen isimler anlatılır:

Moskova, Ali Yusuf'a inanıyor, Ankara'ya karşı ondan aldığı haberlere göre davranıyordu. Ali Yusuf yaptığı işin önemini de, henüz tehlikeli noktaya gelmediğini de biliyordu. Daha vakit vardı ve o, pekâlâ, Paşa'nın hakiki niyetlerini, yeni öğrenmiş gibi, haber verebilir, sonra da taşı tarağı toplayıp ortadan kaybolabilirdi. İlle Moskova'ya kaçması şart değildi. İsviçre veya Belçika da ona açıktı (Buğra, 2008:131).

Özellikle muhalif kanadı temsil eden ve daha sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kuracak olan kadro Mustafa Kemal'e ciddi bir muhalefet gösterecek, kendilerinin Ankara'da olmadığı bir süre içerisinde cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Mustafa Kemal'den tamamen kopacaklardır (Zürcher, 1992:51).

Süreç içerisinde Mustafa Kemal'in çeşitli inkıplara girişmesi hilafetin kaldırılıp, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıktığı günlerden birkaç gün sonra yeni bir anayasa da ilan edilmesiyle birlikte Kazım (Karabekir) Paşa, Refet (Bele), Ali Fuat Paşa, Rauf Bey yeni bir parti kurma yolunda adımlar atacaktılar Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulacaktır. (Zürcher, 1992:57).

Parti kurulduktan sonra da gruplar arası çatışmalar ve kamplaşma bitmeyecek, mecliste iki parti arasındaki fikir ayrılıkları birliktelik kurulamayacak kadar derinleşecektir. Bu çekişmelerin olduğu süre zarfında Doğu Vilayetlerinde çıkan Şeyh Sait isyanıyla birlikte tartışmalar iyice alevlenecek ve Şeyh Sait isyanının bastırılmasıyla birlikte tehlikeye giren Laiklik konusunda önemli bir başarı kazanılacaktır (Zürcher, 2000:250)

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın seçim beyannemesinde yer alan Altıncı maddede yer alan partinin halk ve dini düzene itaatkâr ve bağlı olduğu yönündeki ifade, partinin kapatılması konusunda önemli bir koz olarak kullanılacaktır (Güvercin, 2007:43).

Özellikle Terakkiperver'in kadrolarının tasfiyesinde birçok idam, el çektirme gibi olaylar yaşanacak bu durum Firavun İmanı romanının ana karakteri Hüseyin Avni Paşa'nın da başına gelecektir. Herhangi bir suçu olmayan ama bunu net bir şekilde söylemeyen Hüseyin Avni Mustafa Kemal'in affıyla serbest kalacaktır:

Ben filhakika Gazi Paşa'ya muhalifim ve hükümetinin yanlış yolda olduğuna inanıyorum. Lakin mesele bir suikasta gelince ben yokum; çünkü Gazi Paşa'yı beğeniyorum, seviyorum, onun büyük bir vatanperver olduğuna eminim. Hata etrafındadır, gün gelecek bunu Paşa da anlayacak ve menfaatperestlerle acizleri kendiliğinden tasfiyeye gidecektir. Dirayetinden eminim. Vazifemiz onu ikaz etmekten ibarettir kanaatindeyim. Ve ilave ettim. Paşa'yı öldürmek bir yana, Paşa benim sırtıma semer vurup binse ve taşımamı istese söylediği yere kadar taşırım (Buğra, 2008:203).

Romanın finali ise bir bakıma Tarık Buğra'nın kuruluş sürecinde yaşanan iktidar kavgasına bakışını yansıtır niteliktedir. Roman boyunca olumsuz özellikleri üzerinde



barındıran Ali Yusuf karakteri ve memleket için elinden geleni yaptığı gösterilen Hüseyin Avni Paşa karakterinin vardıkları noktalar arasındaki zıtlık Tarık Buğra'nın kuruluş sürecine dair eleştirilerini yansıtmaları açısından önemlidir:

Avni Bey, Ali Yusuf'un ithalat ve ihracat işlerini düşündü. Dudakları gerilir gibi oldu. Ama çok sürmedi, mırıldandı: Rapor, Allah'tan iyi gelseydi bari. Mühim olan, artık, sadece... Sadece çocukların sağ ve sağlam yetişmeleri idi. Ne Hüseyin Avni'ler ve ne de Ali Yusuf'lar gelip geçmişti bu köhne dünyadan (Buğra, 2008:229).

### **3.2.2. Çok Partili Hayat ve Demokrasi Eleştirisi**

Tarık Buğra romanlarında öne çıkan bir diğer eleştiri de çok partili hayatın ve demokrasinin oturmamış olmasıdır. Özellikle Yağmur Beklerken romanında Serbest Cumhuriyet Fırkası etrafında gelişen olaylara eleştirel bir bakışla yaklaşan Buğra, çok partili hayatın halkı düşmanlığa ve ayrışmaya götürdüğü iddia etmektedir.

Tarık Buğra, Yağmur Beklerken'de, yağmuru hem açık anlamında hem de sembolik olarak kullanır. “Yağmur, romanda birkaç memur dışında herkesin dört gözle beklediği bir kurtuluş çaresidir. Kasabalının geçimi yağmura bağlıdır. Herkes bilerek ya da bilmeyerek onunla gelecek rahmeti, bereketi” bekler (Kurukafa, 2010:868).

Mustafa Miyasoğlu (1998) romanın “taşrada, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın yarattığı heyecan ve etkilere odaklandığını” söylerken, Fethi Naci (2007) “kendi menfaatleri, ekonomik çıkarları dışında bir dünyası olmayan bir kasaba, birbirleriyle dostça geçinen insanlar, ufacık aşım, ağrısız başım diyen Avukat Rahmi ve Serbest Fırka'nın kuruluşunun bütün bu insanları, bu insanlar arasındaki ilişkileri değiştirdiğini” söylemektedir. Kazım Çandır (2017)'a göreyse roman için şunları söyler:

“küçük bir kasabada gündelik rutinlerinin sürekli tekrarlandığı bir döngüde yaşayan insanların; kasabada siyasi ve sosyal bir faaliyet merkezi olan fırkanın kurulmasıyla birlikte nasıl davranış değişikliğine uğradığını; öbür taraftan da romanın kahramanı Rahmi'nin şahsında iyi bir aydının nasıl olması gerektiğini sezdirildiğini”(Çandır, 2017:165).

Tarık Buğra her romanda kurduğu çatışma yapısını bu romanında da kurar. Bu romanda çatışmayı oluşturan iki karakter Rahmi ve Rıza Efendi'dir. İlki parkın açılışında diğeri de Serbest Fırka'nın kuruluşunda karşımıza çıkan bu iki karakterden Rahmi daha sonra Serbest Fırka'ya girecektir. Rıza Efendi de getirdiği su pompasından elde edilen suyu herkese dağıtmayacaktır. Romanda çatışmanın ana unsurunu Rahmi oluşturur. Çünkü kurulu düzeni bozacağına inanılan yeni fırkanın belde başkanı olacaktır. Bu durumla birlikte fırkalaşma baş gösterir. Bu durumu belediye başkanı, "hâkim, kasabanın zengin ailelerinden Gülbeyazlar ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın mutemedi ve Halkçı Fırka taraftarları" hiç iyi karşılamazlar. Kasabada "herkes gazete takip etmektedir ve bu gazetelerin yazarları halkı birbirine karşı kışkırtmaktadır". Rahmi de bu süreçte düşman kazanacaktır. Bacanağı bile kendisine karşı tavır alır (Kurukafa, 2010:870).

Serbest Cumhuriyet Fırkası Atatürk'ün emirleriyle, Fethi Okyar'a kurdulmuştur. Özellikle dönem içinde yaşanan ciddi ekonomik sıkıntılar ve halkın İsmet İnönü'ye duyduğu tepkilerin Mustafa Kemal'e de ulaşmasıyla çözülmesi gereken bir sorun olarak öne çıkmaktadır (Emrence, 2006:62).

Yağmur Beklerken romanı yeni bir fırka kurulacağı tartışmalarıyla başlar. Halk tarafından Halk Fırkasına ciddi bir eleştiri sağanağı vardır:

Baba, fırka ne demek?

Yeni bir fırka kuruluyor haberinin ilk çıktığı günün gazetesidir bu. Rahmi;

Ne bileyim ben, diyor ve bunu söyleten dalğınlıktan kurtuluveriyor:Daha yatmadın mı sen? Hadi bakalım, yallah (Buğra, 1990:23).

Dönem içindeki İsmet İnönü eleştirileri o kadar artmıştır ki basın yayın organlarında yer almaya başlamış ve Mustafa Kemal'e kadar ulaşmıştır. Özellikle İsmet İnönü hükümetinin halkla bağının iyice koptuğu ve halkın gerçeklerinden uzak bir yönetim anlayışı benimsediği öne sürülmektedir (Emrence, 2006:27).

Romanda bu durum Mustafa Kemal'in gazeteleri okuması ve durumdan haberdar olması şeklinde okura aktarılmaktadır:

Tasvir i Efkar'daki makaleleri ile bizzat Gazi Paşa hazretleri de alâkadar olurdu. Merhum, fırkamızın umdelerini neşir ve telkinde, inanınız bana, Ağaoğlu Ahmed Bey kadar faydeli ve müessir olmuştur. Bilhassa şahsî teşebbüs ve hârici sermâye mevzu- larındaki fikir ve müdafaaları Ankara'da pek meşhurdur. Tahsin Bey'in anlattığına göre, bir akşam Gazi hazretleri, İsmet Paşa'ya bu makaleleri göstererek; Okudunuz mu Paşa? diye sormuş, Hayır, okumadım cevabını alınca da, İyi ki okumamışsın demiş. (Buğra, 1990:145).

1923'ten itibaren yapılan çeşitli devrimlerle birlikte toplumsal anlamda çok büyük dönüşümler yapılmıştır. 1930'lara gelindiğinde bu inkılaplar neticesinde yaşanan değişimler ciddi toplumsal tepkilere sebep olmuştur. Özellikle bu süreçte tepkinin dile geleceği bir kanalın olmaması, Ankara'ya tepkilerin ulaşmaması gibi çeşitli sebepler toplum içinde ciddi bir öfke ve büyüyen bir sorun yaratmaya başlamıştır.

Özellikle dini alanda yapılan reformlar 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1925 yılında tarikatların yasaklanması, 1925'te ilan edilen şapka kanunu, 1926'da ilan edilen Medeni Kanun, 1928'de devlet dini olarak İslam'ın kaldırılması ve yine aynı yıl gelen harf devrimi gibi devrimler toplumda ciddi tepkiler doğuracak, bu tepkilerin İsmet İnönü yönetimi tarafından göz ardı edilmesiye yeni bir partinin kuruluşu yolunda önemli sebepler olacaktır (Öz, 2019:41).

Yeni partinin kuruluşunu Tarık Buğra da benzer sebeplere bağlayacak ve Yağmur Beklerken romanında bu durumu şu cümlelerle dile getirecektir:

Naki Bey bu olaydan sonra, İsmet Paşa'nın eleştirisine geçti:

Ona göre başbakan Devlet benim inanç ve tutumundadır. Bu da, ancak ben, yalnız ben yapabilirim., dürüst olan., memleketini ve milletini seven yalnız benim saplantısından doğmaktadır.

Gene Naki Bey'e göre, İsmet Paşa, kendi kendini ve eyleme yönelen düşüncelerini eleştirmeyen ve eleştiremeyen; karşı düşünce ve anlayışların üzerinde durmaya yanaşmayan bir mizaca sahiptir.

Naki Bey'e -ve arkadaşlarına- öyle gelmektedir ki, Gazi Paşa hazretlerinin Serbest Fırka'nın kuruluşunu teşvik ve himâye etmesi, sâdece ve sâdece, başbakanın bu mizacını uyarmak ve denetlemek gereğinden doğmuştur (Buğra, 1990:145).

Daha öncesinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası süreci sonrasında yaşananlar halkta ciddi korkuları da beraberinde getirmiştir. Özellikle romanda partinin kuruluşunda önemli görev alacak olan Rahmi'nin çekingen davranması ve aldığı cevap bu bakımdan önemlidir:

Çete kurmuyoruz, Rahmi. Yâni kurmayacağız.

Adımını atmıştı. Gidecekti. Rahmi kolunu tuttu onun., yumuşacık. Durmak zorunda kaldı. Razi da oldu barışa:

Dürüst ve namuslu insanlar, Rahmi., sevilip sayılanlar. Ben hep öylelerini istedim, seçtim; sen de hep öylelerini arkaladın. (Buğra, 1990:32).

Toplum içinde yaşanan kafa karışıklığı ve İsmet İnönü ile Mustafa Kemal'in birlikte olduğu inancı yeni parti kuruluşu sırasında hem Fethi Okyar'ı hem de halkı en çok düşündüren konu olarak öne çıkmaktadır. Çünkü dönemin hâkim görüşü romanda da bahsedildiği üzere Halk Fırkası'na karşı çıkmak, yalnız İsmet Paşa'ya değil, Gazi Paşa'ya da karşı çıkmak sayılmaz mıydı? (Buğra, 1990:37) sorusuyla anlam kazanacaktır.

Yeni bir partinin kurulacağı haberi halk arasında ciddi ayrışmaları sebep olacak ve özellikle Hark Partisi'nin uzun yıllar süren tek başına istediği gibi karar alması sebebiyle toplumda ciddi öfkeler yaratacaktır (Emrence, 2006) Bu durum Yağmur Beklerken romanında şu sahneyle dile getirilir:

Fırkacılık dediğin de daha bir azdıracak bunları. Görürüz. Bilirim ben insanları. Şimdiden selâmı, sabahı kesenler var. ... Bu Cuma, İplik Câmî'nin şadırvanında, herifin biri abdes alırken, yanındaki muslukta abdes alana; Len oğlum, tavuğna mı kış dedik? Neye alman selâmımı? dedi. Tanırım ikisini de:Biri Gülbeyazlar'dan; Halk Fırkalı yâni. Öteki de, sağda, solda Serbest Fırka demeye başlayan kırk yıllık dostu. (Buğra, 1990:58).

Toplumun siyasi hayat hafızasında sürekli yer alan İttihatçı-İtilafçı, Halk Partili-Terakkici gibi ayrımlar hala yerini korumaktadır. Özellikle yeni partinin kurulacağı söylentisiyle birlikte bu durum daha da çok gündeme gelmekte ve halkın bir kısmı yeniden bir hizipleşme, ayrılık olacağı korkusunu içinde duymaktadır:

Dayımın fırkacı olduğunu şinci öğrenmiş gibiyin, diye başlayıverdi:Meğer heç aklıma gelmezmiş. Şo Selbes Fırka lâfi çıkmasaymış. Bi ben mi? kimin aklına gelirdi? Hani Harman Yeri'nde top oynayanlar çıkmış ya, ha o yeni yetmeler. Benzetmek gibi olmasın. Ha fırkacı olan sekiz, on kişi, kendilerini bi kendileri bilirdi. Emme şinciii. Şinci iş değışti gaari. Ortalığa bir fırka daha çıktı ya,

iş şinci Altinkalem Mahallesi'yle Eskikale Mahallesi'nin, şo bizim zamanımızdaki sapantaşı kavgasına dön- cek. Biz yendiydik, yok biz yendiydik olcek. Onun gibi kafa göz patlamaz işallah ya, bi bizdir, sizdir zıtlaşması alıp gidcek! Bana öyle gelir hani:Eskerlik yıllarımdan bilirin ben, İttihatçılar, İtilâfçılar dönemi geri gelecek. Halkın bi kısmisi Halkçı, bi kısmisi Selbesçi olcek. İnanmayana derim; ciz şoraya. Unutma bu dediğmi.. olcek (Buğra, 1990:79).

Rahmi karakterinin eniştesi olan Rıza Efendi tarafından söylenecek olan söz hem Tarık Buğra'nın olaylara bakışının hem de halk içinde yaşanan korku ve gerilimin güzel bir örneğini sunmaktadır:

Girme be Rahmi. Panga fırkadan daha mühim kasabamız için.

Tehlikelidir fırkacılık, çok. Gördüm ben. Girme. (Buğra, 1990:81).

Bu dönemde Serbest Cumhuriyet Fırkası parti programında öne çıkan konulardan biri serbest ekonomi olsa da halk için Serbest Cumhuriyet Fırkası demek bir yandan yapılan ve halkın karşısında ciddi tepkilere sebep olan inkılapların geri alınması demektir. Bu romanda ve dönem içinde de çoğu kere propaganda malzemesi haline gelecek, halk için ciddi bir umudun taşıyıcısı da olacaktır:

Gâvur alfabesi?

Şapka?

Kapatılan tekkeler, dergâhlar, zâviyeler?

Kanlar?

Bunlar da oy kaynakları idi ve Rahmi, utansa da, öfkelenirse veya hattâ korksa da, adı üstünde işte, Serbest Fırka, bunları da, serbestliğin hakkı sayıp kullananlar vardı. Rahmi, bunu ve kendi seçtiği propagandacıların bir keşmekeş içerisinde eriyip gittiğini anladı; o zaman da kazanmakla kaybetmenin muhasebesini yapamaz hâle geldi; kendisini parti için pek gereksiz gördükleri oldu. Kısacası at gemi aızıya aldı, alıyordu. (Buğra, 1990:157).

Romanın sonunda ciddi kargaşalar ve tepkiler sonucunda Serbest Cumhuriyet Fırkası kapatılacak ve uzun bir süre yeniden tek partinin egemen olduğu sistem yönetim sisteminde geçer akçe olacaktır. Daha sonra 1946 yılına gelindiğinde yeni bir ümit olarak ortaya çıkacak Demokrat Parti'nin kuruluşu da Tarık Buğra romanlarında yerini alacaktır.

Dönemekte romanında dönemin politik, iktisadi ve özgürlük duruma eğilen Tarık Buğra, roman etrafında Demokrat Parti'nin kuruluşunu da incelemektedir.

## Dilek Çakır'a göre "Dönemeç" romanında

"Demokrat Parti'nin kuruluş ve örgütlenme sürecinden Halk Partisi ve Millî Şef diye nitelendirilen İsmet İnönü'ye, Demokrat Parti'nin kuruluşuyla bakışın değişiminin mahiyetine, buğday fiyatlarının artmasıyla bir anda maddî refahı artan halkın parayı nasıl kullanacağını bilmeden savurmasına, toplum ve aydın arasındaki çatışmaya kadar dönemin toplumsal tarihine ışık tutan pek çok sorununa değinilir" (Çakır, 2019:34).

Özcan (2018)'ın tespitine göre, politika, romanda "hayatta başarılı olamayan; üç kuruşluk işini yürütmekten aciz ve hatta geçimini sağlayamayanlar insanların bir kurtuluş ve çıkış yol olarak gördüğü bir kurumdur". Tabi sadece kötülükleriyle değil politikanın ülke için önemini fark eden Fakir Hâlid gibi değerlerin de anlatıldığı bir düzlemdir politika kurumu. Romanın anlattığı dönemde tanrıyla diyalogun kesildiği için yeni dönemin belirgin güçleri para ve siyasettir (Özcan, 2018:145).

Herkesin hızla zengin olduğu ama yozlaştığı bir dönemi anlatan Tarık Buğra, siyaset kurumu içinde özellikle niteliksiz insanların yer almasından endişe etmekte, bu durumu eleştirmekte ve ayakların baş olduğu bir yapıda yaşanacakların ülkenin hayrından çok şerrine olacağına inanmaktadır. Bu durumu da romanın girişinde şöyle aktarır:

Belki de ayaklar baş olacak, bilgisiz ve düşüncesizlerin yaygarası, saldırganlığı, bilen ve düşünebilenleri sindirecekti. Doğruyu, millete ve memlekete yararlıyı görenler safsatanın, mugalâtanın boğuntusuna getirilecek, millet kendisinin ve memleketin, sabır isteyen, çaba isteyen köklü menfaatlarını yakıp yıkan, onlara saldıran bir ordu durumuna düşürülecekti. Bu milletin ikiye, belki de üçe, dörde bölünmesi, bu bölünmelerin de barışa yanaşmaz düşmanlıklar olup çıkması beklenebilir, bu düşmanlıkların da üçkâğıtçılar ve ihtirastan gözleri dönmüş kimselerce körüklenmesi önlenemez hâle gelebilirdi. Daha şimdiden herkes politikacı olup çıkmıştı:Daha donunu bağlamasını, doğru dürüst abdes bozup abdes almasını beceremeyen ve üç kuruşluk işini yürütemeyip üç buçuk kuruşluk varlıklarını nasıl kullanabileceklerini bilmeyenler bile Devlet yönetimi ve yöntemi için çene yarıştırmaya girişmiş bulunuyordu. (Buğra, 2004:43)

Bu dönemde de yine Serbest Cumhuriyet Fırkası dönemine benzer eleştiriler yapan Tarık Buğra, uzun süredir tek başına iktidar olan Halk Fırkası'nın üyelerinin her şeyi kendi malı sayan ve kendisi gibi olmayanlara bakışını eleştiren bir pasajla dönemin siyasi atmosferini de başarıyla aktarmaktadır:

Bir kere Devlet'i kendi malları sayan ve onun kuvvetlerini hoyratça kullanan Halk Partililer vardı. Belediye, Demokrat Parti'ye geçenlerin, hattâ yakınlık gösterenlerin bahçelerine su vermez olmuştu. Kaymakam, tapucu veya mal müdürü ve ötekiler, asıl düşünceleri ne olursa olsun Halk Partisi İlçe Başkanının sözünden çıkmıyordu. Bunların aralarında bir de Demokratlara karşı

düpedüz gaddarlaşanlar vardı. Öte yanda Demokratlar da halkın gözünü yıldırmaya, sırasına göre de vaatlerde bulunmaya başlamışlardı. (Buğra, 2004:45).

Laiklik ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilen inkılaplar hala halk tarafından benimsenmemiş, ciddi anlamda eleştirinin hedefi haline gelmeyi Demokrat Parti devrinde de sürdürmüştür. Demokrat Parti'nin özellikle iktidar olduğu dönemde yaptıkları da göz önüne alınınca halkın laiklik etrafında gerçekleştirilen inkılaplara tepkisinin sürdüğü düşünülebilir (Alp, 2019:15).

Tarık Buğra dönemi eleştirirken özellikle Demokrat Parti'ye ciddi eleştiriler yöneltmekte, partinin halkın duygularını istismar eder bir durumda olduğunu iddia etmektedir. Ankara'dakiler için ona göre, önemli olan iktidar olmaktan başka bir şey değildir. Ezan, inkılaplar, namus gibi değerler oy almak için kullanılan bir takım sözlerden başkası değildir:

'Görünen köy kılavuz istemez, ' diyor ve bugünlerin -böyünlerin- tablosunu hem çarpıcı, hem de uyancı bir biçimde çiziveriyordu:Angara'dakiler hükümet bizim olsun da nası olursa olsun derler. İşleri güçleri yapcaz, etcez demekten öte gitmez. Din iman, ezeni Arapça okutucez derler. Bi hükümet oluverseler, bi de ezeni Arapça okutuverseler memlekette bitek namussuz, bi tek hırsız, hayırsız ne kalmaycek.. buna inandırırılar yazık cahal milleti. Eee? Bunları kime dedirtebilirler? (Buğra, 2004:189).

Buğra'ya göre Ankara farklı Anadolu farklıdır. Ankara'da bir tiyatro sergilenmektedir. Herkes halkı bir değerine karşı kime sevk ederken, Ankara'da dostça vakitler geçirmekte, sanki söyledikleri sözleri birbirlerine söylememiş gibi samimi davranmaktadır. Tarık Buğra için demokrasi bir oyundur. Halkın kandırıldığı, halkın gerçek dertlerinin umursanmadığı, kazananların hep aynı kişiler olduğu bir oyun. Bu düşüncesini de Dönemeçte romanında şöyle dile getirmektedir:

Ama, doktor, adı gibi biliyordu ki, aynı oyun bütün Türkiye'de oynanmaktadır. Baş sorumlular halkın karşısında öyle konuşmakta, ellerinden geldiğince kışkırtıcı davranmakta, Başkent diyaloglarında ise, çekindikleri aklı erenlere karşı, demokrasinin bir fazilet rejimi olduğunu ve kendilerinin de, halkın da bu rejime lâyük ve hak kazanmış bulduklarını ispatlamaya çalışmaktadırlar; en büyük çabaları bu olmaktadır. Basın da aynı oyunu kendi geniş çerçevesinde ve onlar adına sahnelemektedir. Halkın kavrayamadığı gerçek mesele ve ihtiyaçlarını umursayan yoktur. Belki bu bir kötü niyet sonucu değildir; ama sebebin o mesele ve ihtiyaçlarından uzak düşüş olduğu kesindir. (Buğra, 2004:199).

### 3.2.3. Aydın-Halk Çatışması

Tarık Buğra'nın 1930 sonrası konu alan romanlarının ana odağı istisnasız bir şekilde aydın ve halk arasındaki çatışmalarıdır. Buğra'ya göre Tanzimat'tan beri süregelen aydın yabancılaşması devam etmekte ve halkı ezik büzük bir hale sokmaktadır. Dönemeçte romanında ciddi bir Tanzimat ve aydın eleştiri yapan Tarık Buğra Yağmur Beklerken romanında da aydınla halk arasındaki uçurumu başarılı bir şekilde ele almaktadır (Buğra, 2004:202).

Türk romanında aydın problemi ana temalardan ve sorunsallardan biri olagelmıştır. Yakup Kadri'nin Yabanındaki Ahmet Celal'i, Kemal Tahir'in Yorgun Savaşısındaki Doktor Münir'i, Tanpınar'ın Huzurda anlattığı Mümtaz'ı ve Oğuz Atay'ın Tutunamayanlarının ana karakteri Selim Işık'ı, aydın tipini farklı açılardan ele almaktadır. Tarık Buğra'nın aydını halkla iç içedir (Örgen, 2003:50).

Yağmur Beklerken romanında aydın ve halk arasında keskin sınırlar yoktur. Aydın karakteri olarak romanda öne çıkan Avukat Rahmi'nin meselelere bakışı, olaylara yaklaşımı ve kendi içinde girdiği bir takım tartışmalar aslında Tarık Buğra'nın idealize ettiği aydın tipinin de bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda anlatılan Rahmi Bey'in babası Girit'te şehit düşer. Birkaç yıl sonra da annesini kaybeder ve amcası Rıza Efendi'nin himayesinde büyüyüp, eğitimini tamamlar. Rahmi, hukuk fakültesini bitirir ve Güldane'yle evlenip kasabada bir avukatlık bürosu açar. Ayrıca ziraatla de uğraşmaktadır. Çocukluğu zor şartlar altında geçen karakter halkın içinden çıkıp, halk için çalışır. Serbest Fırka olayına da halk için girecek, zamanla oluşacak olan ayrışmaları da önlemeye çalışacaktır (Baştürk, 2010:72).



Dönemeçte romanında eğitim kurumu olumsuz bir durum görevi görür. Okumuş, aydın kitle şehir kulübünde günlerini geçirir. Dışarıya kapalıdır ve burada kendisi gibi olan insanlarla oyunlar oynayıp, içkiler içerler. “Roman süresince okuyanlar nezdinde eğitim kurumlarındaki yozlaşma, ön plana çıkarılmaktadır. Eski eğitim kurumlarının ortadan kaldırılması halkın bir kısmını cahil, bir kısmını da kendisine yabancı hale getirmiştir. Bu yozlaşma, roman boyunca iki farklı insan tipini doğurur” (Özcan, 2018:140). Birinci tip cahil, görgüsüz ve cesurken ikinci tip okumuş, ümitsiz ve korkaktır (Ankay, 2019:14).

Tarık Buğra'nın eleştirdiği bir aydın tipi yapısı vardır Dönemeçte romanında. Şehir Kulübü'nde vakit geçiren bu yeni aydın tipi, devletin ve milletin umut bağladığı ama hayal kırıklığına uğradığı tiplerdir. Okuyan ama vatan için fazladan bir düşünceye, heyecana, gayrete kapılmayan sadece avukat, “hâkim, doktor, kaymakam gibi mesleklerinin vermiş olduğu statünün arkasına sığınarak hareket eden beyinlere ve bedenlere” sahiptir bu tipler. “Romanda, aydın olarak anılan kişilerin isimlerinin yanında sürekli doktor, eczacı, operatör, muallim gibi sıfatların kullanılması bu noktada dikkate değer bir unsurdur” (Çakır, 2019:36).

Cumhuriyet aydını için en net tanımlamayı romanın finaline doğru yapan Tarık Buğra için aydın oyun odasından çıkmayan, kendini halka kapatmış bir grup insandır. Tarık Buğra için cumhuriyet aydınları “Kulüp'ün poker odasındakiler ve daha genişletilmiş bir söyleyişle, Cumhuriyet aydınları.” (Buğra, 2004:256) olarak ifade edilebilecek bir grup insandır.

Tarık Buğra'nın romanlarında yönetimin halktan kopuşu başarılı bir şekilde işlenmektedir. Bir örneğini “Yağmur Beklerken” romanının girişinde gerçekleştirilen park açılışında görürüz. Yağmursuzluktan ekonomik olarak zor durumda olan kasaba halkına park açılışı yapan devlet, halkın dertlerinde habersiz bir resim çizmektedir:

Ve, kaymakam bey; ‘Aziz hemşehrilerim’ diye, nutkuna başlıyor, güzel kasabamıza böyle bir park kazandıran Cumhuriyet Halk Fırkası mütemedi ile belediye reisini övüyor. En sonunda da halkı; Burası sizindir. Girin, oturun dinlenin, serinlenin diye içeriye çağırıyor (Buğra, 1990:2).

Osmanlı Devleti'nin son dönemini gören halkın büyükleri ve o kültür kodlarıyla yetişen dönemin gençleri için bu park güzel olmasına güzeldir ama bir anlam ifade etmez. Cumhuriyetin olaylara bakışını bir ağaç motifi üzerinden eleştiren Tarık Buğra park imgesi üzerinden döneme dair eleştirel bir bakış sunmaktadır:

Fasulye sırtığı gibi üç buçuk akasya ile park mı olurmuş..

Tapucu Ragıp Efendi'nin çiçekleri dillere destandır; Rıza Efendi; Ha bi tenezzül edip ona gitselerdi ya. Patates, soğan, fide, tohum, ne, esirgemez verirdi, yazık diyor.

Ona kalırsa, asıl önemlisi, parka ne gerek. Çünkü her bir yanımız park:Dereözü'nden yukarı doğru bir yürüdün mü, dedem yaşında cevizler, meşeler, ardıçlar, çınarlar, söğütler! (Buğra, 1990:3)

Akasya ağacı imgesi üzerinden Yağmur Beklerken romanında cumhuriyet yönetimini eleştiren Tarık Buğra, çınar ağacı imgesiyle de Osmanlı Devleti'ni betimlemektedir. Bu sayede Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet mukayesesi yapan Buğra, Cumhuriyet'i akasya ağacının özelliklerinden biri olan "pis, sümük gibi, kara kara çiçekleri" olmakla suçlar:

Ağaç deyip geçme., onun da soylusu olur, soysuzu olur. Bi de pistir bunlar. Bak, bak., işte., şo sümük gibi, kara kara sarkan şeylere bak., adamın üstüne, başına yivışı yivışıverirler. Tû! (Buğra, 1990:4).

Aynı zamanda akasya ağacı dikme kararının da hem dönemin yöneticileri hem de aydınlarının genel özelliği olan bir şeyin sonucunu hemen görmek isteme sebebine bağlayan Buğra, Cumhuriyet elitinin köksüz olduğunu, görünürde var olduğunu ama Osmanlı Devleti'nin kültürel yapısının asırlık olduğunu yine akasya ve çınar ağacı dikotomisi üzerinden verir:

ama hikâyenin torunlar için dikmek yönüne iyice basıyor ve insanların, artık, sadece kendileri için dikmek, iyi işlerinin ve başarılarının sonucunu ille de görmek hırsına kapıldığına inanıyor; Dedelerimiz yol kıyılarına, meydanlara, mesire yerlerine, bizim için çınarlar, kestaneler, ardıçlar, gürgenler dikmiş; biz de parklara kendimiz için akasyalar dikiyoruz diyor (Buğra, 1990:5).

Bu dönemde yaşanan aydın halk çatışmasını kadınların görünürlüğü üzerinden ele alan Buğra, özellikle kadınlarla erkeklerin ortak balolarda yer aldığı modern eğlenceleri eleştirmekte, bunu halk gözünden vererek, bu yapılanın halkın gerçeklerine ters olduğunu

göstermeye çalışmaktadır. Parkın açılışından sonra bir karakterin dilinden dökülen “gün olur, avratları da takar kolumuza getiririz” (Buğra, 1990:9) cümlesi bu durumu gösteren bir cümledir. Yine Yağmur Beklerken romanında anlatılan balo sahnesi üzerinden cumhuriyet aydınının halktan kopuk heves ve arzuları eleştirilmektedir:

Bu da, aynı balo ile ilgili, ama aslı fashlı olmayan bir söylentiye dokundurmadır:Sözüm ona, baloda herifler de, karılar da öyle bi çekmişler ki kafayı, tarifi mümkün değil! Ömürlerinde lohusa veya mevlid şerbetinden başka bir şey içmemiş zavallı kadıncağızları kafa çekerken düşünmek -namussuzca- hoşlarına gidiyordu insanların.. Rahmi'nin de (Buğra, 1990:22).

Benzer aydın halk çatışmasına Dönemeçte romanında da rastlanmaktadır. Özellikle kasabada yer alan Şehir Kulübü'nde vakit geçiren aydınlar üzerinden, işi gücü eğlence olan, halktan kopuk, içki içip birbirine takılmaktan başka bir işi olmamakla suçladığı aydın tipi, Tarık Buğra'nın eleştirdiği cumhuriyet aydınına bir örnek olarak öne çıkmaktadır:

Bir bakıma lâf olsun diye. Bir bakıma da, hazin bir hikâyenin yeni bir başlangıcını hazırlamak için. Buradaki evlerde, aradan yıllar geçtiği halde bekâretleri bozulmamış en eski Yunan veya Fransız veya İngiliz, Rus klâsikleri vardır. Onlar ebediyen okunmayacaklardır; çünkü kendilerini alanlar İstanbul'da kalmışlardır. Buraya, o kitaplarla ve plâklarla ve niyetlerle geldiklerini sanırlar; değildir ama:Kendileri ve güzelim ve pırl pırl niyetleri, projeleri İstanbul'da, Beyazıd Meydam'nda kalmıştır, Na burada, Kulüp'te, oyun ve içki masalarında ve çene yarışlarında dublörleri oturur. Bakalım sen kaç kitap bitirebileceksin? (Buğra, 2004:22).

Demokrat Parti dönemiyle birlikte başta dış yardımlar olmak üzere artan zenginlik, halkın daha da yozlaşmasına sebep olmuş, aydın tipine özenen halk, kendisi dışında bir şey benzemiştir. Bu durum da yine Buğra tarafından eleştirilmektedir:

Artık giyim kuşam, kılık kıyafet de başkalaşmıştı. Yemekler bile, yemek yiyeşler bile değişmişti. Oturup kalkmalar, selamlaşmalar, yolda yürümeler de öyle. Bir gün, doktora:'gaari insanlar bir başka güler, başka çeşit öfkelenir oldular,' demişti, 'neden?' ve 'sonu ne olur?' diye sorar gibi. (Buğra, 2004:40).

Dönemeçte romanında Demokrat Parti'nin kuruluş aşamasını ve gerekliliğini gören ilk kişi, Osmanlı Devleti kültürüyle beslenen Fakir Halid olur. Kasabada yer alan aydınların hiçbiri yaşanan dönüşümden haberdar değildir. Aslında sadece Şehir Kulübü aydınları değil, tüm ülkenin aydınları bu konuda cahil ve ilgisizdir. Bu konuyu da yine sert bir dille romanında eleştiren Buğra şöyle demektedir:

Bir millet ki, aydını halkından kopmuş; halkını, inkâr ettiği, kötülediği, horladığı, ama yerine hiçbir teklif getirmediği töreleri, görenekleri, gelenekleri ve değer yargılarıyla başbaşa bırakıp gitmişti. (Buğra, 2004:155).

Buğra demokrasinin aydın tarafından anlaşılmadığını, anlaşılmadığı için de anlatılmadığını düşünmektedir. Özellikle aydınların kendi konfor alanlarından çıkmadan, demokrasiyi de kendi düşünceleri etrafında geliştirdikleri şekilde düşündükleri ve buna göre davrandıklarını iddia etmektedir:

Bu açıdan bakılınca Türkiye kitaplıkları tamtakır sayılabilirdi. Konuyla ilgili öğrenim yapmış olanlar bile, meselâ hukukçular bile, bütün düzenler gibi, Demokrasi'yi de Kemalizm'e göre öğrenmişler, yâni öğrenmemişlerdi:Kitaplarındaki ara başlıkları Sendikalizm ve Kemalizm.. Faşizm ve Kemalizm.. Komünizm ve Kemalizm idi. Her bölüm bir Kemalizm övgüsü idi; hem de ötekileri olduğu gibi, Kemalizm'in kendisini de bilimsel ilgileri tatminden çok uzak, belirsiz, edebiyata fazlasıyla heveslenen üslûbla anlatarak. (Buğra, 2004:77).

### **3.2.4. Ekonomi Politikalarının Eleştirisi**

Cumhuriyetin ilk yılları özellikle ekonomi anlamında ciddi zorlukların yaşandığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Savaştan çıkan devlet ekonomisi Büyük Buhran yıllarına kadar hızlı bir büyüme yakalasa da (Pamuk, 2008:171) Büyük Buhran sonrası ciddi bir ekonomik küçülmeye karşı karşıya kalacaktır.

Türkiye'de 1928-1935 yılları arasında, dünyada yaşanan tarımsal ürünlerin ucuzlamasıyla birlikte ciddi bir fakirlik görülecektir. Buğday ve diğer önemli tahıllarda 1928-29' yılı ve 1932-33 yılına kadar sürecek olan yüzde 60'lık bir düşüş yaşandıktan sonra bu durum 1930'ların sonlarına kadar devam edecektir (Pamuk, 2008:174)

Tütün, kuru üzüm, fındık ve pamuk gibi önemli ihraç ürünlerinde de düşüşler yaşanacak ve fiyatlar da 1932-33 arasında yaklaşık %50 gerileyecektir (Pamuk, 2008:174). Bütün bu fiyat istikrarsızlığının ortasında yeni kurulan ve ilerlemek için kalkınma hamleleri yapan Türkiye Cumhuriyeti Devleti devletçilik politikası kapsamı gereğince birçok yatırımı kendi eliyle gerçekleştirmeye çalışacak ihtiyaç duyduğu geliri de halktan vergilerle alma yoluna gidecektir (Pamuk, 2008:176).

Ekonomik anlamda zor yıllar yaşayan devletin özellikle İsmet İnönü'yle birlikte giriştiği demiryolunu ülkenin her yanına ulaştırma projesiyle birlikte halk ağır yükler altında ezilecek ve bu durum hem siyasi hem de ekonomik ciddi sorunlar yaşanmasına sebep olacaktır (Pamuk, 2008:232).

Ekonominin halkın belini büküğü 1928-1940'lı yıllar arasındaki dönüşümleri romanlarında inceleyen Tarık Buğra, ekonomideki bu durumun siyasi hayatı da etkilediğini aynı zamanda yaşanan fakirliği karakterlerinin ağzından okura aktarmıştır. Özellikle İsmet İnönü döneminde ağır vergi yükleri altında ezilen halk yönetime ciddi tepkiler vermektedir.

Yağmur Beklerken romanında düşen hububat fiyatlarına bir de yağmurun yağmaması eklenince pancar hasadı olumsuz etkilenecektir. Bu etkinin bilinmesi ve yağmurun bir türlü yağmaması ciddi anlamda huzursuzluk doğurur ve toplum içinde gerilimi, adaletsizliği artırır. Belediyenin başkanı ve aynı zamanda fırkanın da ilçedeki temsilcisi olan kişinin kendi yakınlarına su dağıtımında öncelik tanınması, adaleti gözetmemesi bir bozulma örneğidir. Yağmuru bekleyen ve duaya da çıkan halkın beklediği yağmur bir türlü yağmaz. Yağdıındaysa faydadan çok zarar getirecektir (Kurukafa, 2010:869).

Kavaz (2018)' a göre Tarık Buğra, Yağmur Beklerken romanında fırkacılık sebebiyle ortaya çıkan toplumsal ayrışmanın boyutlarının gözler önüne serildiğini söyler. Maddî beklentilerin maneviyata galip gelmesi, şahsî çıkarlarla, halka hizmet anlayışının gölgelenmesinin parkın açılış töreni çerçevesinde ele alındığını düşünmektedir (Kavaz, 2018:156).

Yağmur Beklerken romanı kasabaya açılan bir parkla başlar. Cumhuriyetin henüz yedinci yılıdır ve devrimler henüz halk kesiminde tam etki göstermemiştir. Bahar ayında yaşanan kuraklık, zaten 1929'un ekonomik krizi etkileri de eklenince, halkın belini bükmekte kara kara düşündürmektedir. İronik bir durum olarak park açılışı, bir anlamda

romanda merkezle taşra arasındaki farklılığı, aradaki uçurumu göstermesi açısından da önemlidir.

Dönem içindeki kuraklık birinci bölümde de aktarıldığı üzere insanları temel tüketim malzemelerinden olan şeker için 1927'ye göre %22, bir litre gaz için %37 ve bir metre bez için %84 daha fazla buğday satmasını gerekli kılan bir duruma getirmiştir (Emrence, 2006:53).

Dönemekte romanında ekonomi kurumu da allak bullaktır. Romanda ayakların baş, başların ayak olduğunu görürüz. Sermayenin el değiştirdiği sistemde, zengin sınıf cahillerden oluşurken okuyan kesim, yoksulluklar içindedir. Para, zamanın en büyük değer belirleyicisi olarak öne çıkmaktadır. (Özcan, 2018:145).

Yağmur Beklerken romanında Rıza Efendi'nin bir satış yaptığı sahnenin işlenmesi dönemin ekonomik durumunu anlatması açısından önemlidir:

Dünya krizi, özellikle de afyon piyasasındaki çöküntü ondan da çok şey götürmüştü; ama sâdece parasından., gururundan değil. Onurluydu, soyluydu. Kendisine karşı pey sürülmesini saygısızlık gibi görüyor, burnundan soluyordu. (Buğra, 1990:15).

Yaşanan bu ekonomik sıkıntılar devleti halkın sırtına daha fazla vergi yükü bindirmeye zorluyor, halk kuraklığın, fiyatlardaki düşüşün ve genel fakirleşmenin de etkisiyle fakirlik altında iyice eziliyordu. Bu durumu da yine demiryolu için gelen ek vergilerin haberini alan Rahmi özetliyor, artan vergilerin halktaki etkisini gözler önüne seriyordu:

Gerçi vardı birkaç kişi., ama on edeni bire kapatmak için. O zaman da ele geçen para icra masraflarını bile karşılayamıyordu. (Rahmi burada Sankız'ı düşünerek resmen titredi:) Mâliye, altı, yedi liraya., bir milletvekili gündeliğinin üçte birine sütü inekler satmıştı. Çırpınmalar, yanıp yakınmalar boştu; tahsilât geçen yılı ille de geçecekti.

Ve, halk o yılı unutmamıştı daha.

Gerçekten de, tahakkuk memurları, tek katlı, iki gözlü evlere bile, vergiye esas olarak, akıl almaz değerler biçiyordu. Tedeyyün -borçlanma- Kanunu, özellikle muhacirlerin -mübadillerin,

yâni yerli Rumlarla değiştirilerek Yunanistan'dan getirtilen Türklerin- yakasına sımsıkı yapışıyor, kendilerine verilen evleri ödeyemeyecekleri vergilere bağlıyordu. (Buğra, 1990:156).

1930'lu yıllarda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki döneme kadar fakirlik altında ezilen halk, Amerika'nın yardımları ve ülkede yaşanan zenginleşmeyle birlikte bir anda zenginleşecek ve bu sefer de parasını doğru harcayamadan, bir anda müsrif bir duruma düşecektir. Bu durum da Dönemeçte romanında Tarık Buğra tarafından sert bir şekilde eleştirilir:

... buğday altın değerine ulaşmıştır. Köylü, sigaranın, rakının en pahalısına saldırıyor. Köyünde elektrik yok, elektrikle çalışan buzdolabını vurduğu gibi tatar arabasına, kağnısına evine götürüyor, tel dolap yerine kullanıyor. Sağlığına düşkünlüğü de buna göre artmış; vara yoğa doktora dayanıyor; Bi iğne yapıver bana da doktor bek, diyor. Bir şeyin yok., aslan gibisin, diyen doktordan hiç mi hiç hoşlanmıyor. Rakıyı, sigarayı karaborsaya düşürmüş, aburcuburlu sarhoşluğunun ağrıları, sızıları, kesiklikleri önemli hastalık sayılsın, önemsensin ve iyileştirilsin istiyor. Meyhaneciler, orospular ve doktorlar için, doktor işbirliği sayesinde eczacılar için ganimet ve yağma sofrası ortada. İçi razı olanlar, iki paralık serum fizyolojik ile servet yapıyor. Ama, iflâh olmaz ukalâlar da var. Operatör Cevdet de bunlardan biri ve Doktor Şerif de ona bu yüzden ağabey demiş., dost bilmiş, arkadaşı bilmiş onu, Handan sonraki hikâye. (Buğra, 2004:14).

1940 yılları sonrasında devlet tarafından uygulanan İaşe politikaları ve bu çerçevede attığı adımlarla tarımsal üretim desteklenmeye çalışılacaktır. 1939-1941 arasında var olan stokların eritmeye çalışılması, 1941-42 yılları arasında hububatın devlet tarafından alınması, 1942-1943 yılları arasında 50 ton üretimin %25'inin devlete satılması, 1943 ve sonrasında da toprak mahsulleri vergisi ve aşarın geri gelmesi gibi adımlar atılacaktır (Pamuk, 2008:196).

1940'lardan sonra artan refah insanları düşüncesiz bir tüketime itecek, bu durum için devlet tarafından bir politika geliştirilmemesiyle birlikte de var olan zenginlik gereksiz harcamalarla bitirilecektir:

Düne kadar köylülere sadece çarık, yemeni, nalça, kabara, üstü kız resimli tabaka, yeşile veya kırmızıya boyalı teneke kaplı cep aynası, kemik saplı bıçak, hacı yağlan, kekik yağları, mis kokulan, koşum takımları, basma, kaput bezi ve yüz gram kahve, ikiyüz elli gram toz şekeri satan ilçe, gramafonlardan, plaklardan, saatlardan karpuzlu lambalara ve naylon eşyaya varıncaya kadar ne bulursa satmaya başladı. (Buğra, 2004:52).

### 3.2.5. Basın Özgürlüğü Eleştirisi

Tarık Buğra'nın romanlarında ön plana çıkan bir diğer husus da basın ve basın özgürlüğü kavramıdır. Romanlarda özellikle basının bilinçsiz, kar amaçlı olduğu iddia edilmekte, Demokrat Parti başta olmak üzere siyasi kadroların basına müdahalesine örnekler verilmektedir.

Dönemeçte romanında yaşanan bir sahne etrafında, özellikle basın özgürlüğü konusunda Demokrat Parti'yi eleştiren Tarık Buğra, basın özgürlüğü, özgürlükler ve refah konularında öne çıkarak başa gelmeyi hedefleyen Demokrat Parti'nin uyguladığı sansür karşısında karakterini ciddi bir ruhsal boşlukta resmetmektedir.

Gazete ise Müjde... Müjde... Müjde veya Dikkat... Dikkat... Dikkat diye başlayan ticari ilânlarla doluydu. Karcı onları birinci sayfaya koyuyordu (Buğra, 2004:47).

Tarık Buğra, kendisi de bir köşe yazarı olsa da medyayı romanlarında çok sert bir şekilde eleştirmekte ve özellikle okumuş, aydın insanların medyada yer alamayıştından şikayet eder bir hikaye anlatımını tercih etmiştir.

Ama, iyiler, bilgililer, yetenekliler nerede idi? Fakir Halid, radyoyu dinledi, İstanbul, Ankara, İzmir gazetelerini okudu, işte onların sesini sedasını bulamadı. Farklar seviye ve üslûp farklarından başka bir şey değildi. Sonunda okumayı da, dinlemeyi de bıraktı; ama sezîşleri, sezîşlerinin yapışık kardeşleri olan tedirginlikleri ve korkulan yakasını bırakmadı. Onları bir akli erenle konuşabilseydi. Doktor bugünlerde, eskisi gibi, kendisine uğrar olsaydı. Ne iyi olurdu bu (Buğra, 2004:50).

Tarık Buğra, özellikle Demokrat Parti'nin bir ziyaretinde yapılan miting ve sonrasında yaşananlar karşısında ciddi hayal kırıklığına uğruyor ve Demokrat Parti'nin yapmış olduğunu romanında bire bir alarak, kurmaca gerçek ikiliğinde olayı derin ve eleştirel bir şekilde ele alıyor:

İşte gazetecilerin çekecekleri çarşaf çarşaf telgrafların ve telefonla yazdırılacak miting konuşmalarının kontrolünden başka bir şey değildi. Doktor, çok geçmeden bu kontrolün düpedüz sansür olduğunu anlamış ve şaşırıp kalmıştı: Bayar veya Menderes söyledikleri sözlerin çoğunu çıkartmıyorlardı. Bunlar da hemen hemen daima halkı en çok coşturan, yedi vallalen Paşayı gibi laflar ettiren cümlelerdi; kavgaya körükleyici, kavgaya kışkırtıcı sözlerdi. Bu kadarı bile, Demokrat Parti'nin basın hürriyeti için verdiği savaşı düşündürmeye yeterken (Buğra, 2004:102)



Dönemeçte romanının sonlarına doğru basın üzerine düşünen ana karakterin zihninde geçenler ve bir anlamda hem Buğra'nın dönemin basın hayatına hem de politikacıların basın sansürüne bir tepki olarak okunabilir cümleler içermektedir:

Ve basın -büyük basın- Dünya standartlarına uygun bir hürriyetin savaşçısı görünüyordu. Peki sansüre bu boyun uzatış hangi hesapların sonucu olabilirdi ve bu hesapların Türkiye'de fişkıran demokrasi ve hürriyet özlemi ile hatta düpedüz Türkiye'nin kaderi ile bağdaşma, hattâ uzlaşma imkânı ne olabilirdi? (Buğra, 2004:198).

## SONUÇ

Roman yeni bir edebi form olmasına rağmen tarihin dönüşümünde önemli roller oynamıştır. Özellikle aydınlanma döneminin yaşanması ve sonraki yıllarda siyasal alanda dönüşümler görülmesinin ilk temel taşlarının romanlar tarafından atıldığı birçok çalışma tarafından kabul edilmektedir

Türk edebiyatına Tanzimat Devri'yle birlikte giren roman edebiyatımız için çok yeni bir anlatı formu olsa da özellikle 1990'lardan sonra Türk romanı büyük bir başarı ivme kazanmış ve uluslararası arenada da fazla okur bulmaya başlamıştır. İlk romanımız olarak kabul edilen Namık Kemal'in Cezmi romanında Nobel kazanan Orhan Pamuk'un romanlarına kadar geniş bir perspektifi içine alan romanların temalarında genel olarak siyaset ve yönetim öne çıkmaktadır.

Halkın aydınlanması ve batı tarzı bir yaşama ve düzene geçme amaçları çerçevesinde Batı'dan çevirilerle başlayana roman çalışmalarının ana odağı toplum ve toplum dönüşümü olmuştur. Bu durum sonraki yıllarda değişmeye yüz tutsa da Türk Edebiyatı'nda halkın işlenmesi ve halkın daha iyi nasıl olacağına dair bir takım didaktik unsurlar romanımızda hep yer almıştır. Romanımızda değişmeyen bir diğer durum da romanlarda siyasi, politik ve gündelik hayatın değişmez bir süreklilikte işlenmesidir.

Namık Kemal'in romanlarından başlayarak, Ahmet Mithat Efendi, Recaizade Mahmut Ekrem, Halide Edip, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Orhan Kemal, Kemal Tahir hatta Orhan Pamuk ve birçok isim eserlerinde siyaseti ve yönetim eleştirisini odak noktasına alan yazarlar arasında sayılabilir. Bu yazarlar arasına giren Tarık Buğra da tüm eserlerinde bir şekilde ülkeyi, ülkenin içinde bulunduğu politik düzlemi, iktisadi ve kültürel hayatı, dünya siyasetini işlemiş bir yazar olarak öne çıkmaktadır.

Siyaset ve edebiyat ilişkisi Gılgamış destanıyla başlatılmakta, Doğu'da özellikle Nasihatname/Siyasetname geleyiyle birlikte de siyaset ve edebi metinler arasındaki ilişkinin sıkı bir şekilde sürdüğü görülmüştür. Antik Yunan da başta polisın kurulmasında önemli bir rol oynayan tiyatro ve tiyatroda sergilenen eserler de edebiyatla siyaset arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Batı'da da ütopya geleniyle birlikte edebi bir türün siyasete yön vermeye başladığını görmekteyiz. Thomas More'un Ütopya'sı bu durum en somut örneği olarak görülebilir. Ayrıca Avrupa'da gelişen şehirleşme düşüncelerinin de roman etrafında ifade edilmesi romanın çeşitli alanlarda dönüştürücü ve değiştirici bir etkisi yaptığını göstermesi açısından önemlidir.

Son üç yüz yılı sürekli reform ve dönüşüm çabalarına sahne olan, büyük savaşlar, ekonomik buhranlar ve politik kavgalar yaşayan Osmanlı Devleti İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yönetim yapısı ve siyasi çekişmeler hep bir tartışma konusu olmuştur. Yönetimde yaşanan dönüşümler, sistemlerin değişmesi, değişim sürecinde yaşananlar genellikle ana akım tarih anlatısı etrafından konuşulmuş ve incelenmiştir. Tarih alanının bu alandaki çalışmaları Siyaset Bilimi ve Yönetim Bilimi alanında ana kaynak olarak kabul edilmiştir. Bu da siyasi tarihi okurken tarihi figürler etrafında okumayı ve gelişimlerle somut, net olaylar olarak görmeyi mecbur kılmıştır. Bu çalışmada da gösterilmeye çalışıldığı gibi, Yönetim Bilimi ve Siyaset Bilimi alanına giren toplumsal değişimlerin halka bakan tarafına odaklanmak, gündelik hayatın gerçek öznesi olan insan üzerinden tarihi olaylara alternatif bakış getirmek, olaylar daha derinlemesine ve eleştirel bakılmasına imkân sağlamaktadır.

Tarık Buğra'nın eserleri söylem analizi yöntemiyle incelendiğinde ön plana çıkan ana bakış Cumhuriyetin kuruluş sürecinde yaşanan muhalif kısmın saf dışı bırakılmasına eleştirel bir bakış geliştirmesidir. Özellikle "Firavun İmanı" romanında yaşananları Ali Yusuf ve Mehmet Akif, Hasan Basri ve Hüseyin Avni üzerinden okuması ve romanın sonunda yer verdiği "Avni Bey, Ali Yusuf'un ithalat ve ihracat işlerini düşündü. Dudakları gerilir gibi

oldu. Ama çok sürmedi, mırıldandı: Rapor, Allah'tan iyi gelseydi bari. Mühim olan, artık, sadece.” (Buğra, 2008:228) diyerek sadece kendi çocuklarının halini düşünen bir adam olarak resmedilir. Çünkü artık vatanın kurtuluşunda yer alanlar bir bir tasfiye edilmiştir “Sadece çocukların sağ ve sağlam yetişmeleri idi. Ne Hüseyin Avni'ler ve ne de Ali Yusuf'lar gelip geçmişti bu köhne dünyadan” (Buğra, 2008:229) pasajı, cumhuriyetin kuruluş ve inşaa süreci esnasında savaş boyunca emeği geçenlerin safdışı edilip, cumhuriyetin fırsatçılar, kendi menfaatine çalışanlarla birlikte kurulduğunu ima etmektedir. “Küçük Ağa Ankara'da” romanında yazarın Mehmet Akif ve Hüseyin Avni karakterlerinin Erzurum ve Sivas kongrelerini düzenleyen figürler olarak göstermesi ve Firavun'un İmanı romanında bu isimlerin safdışı edilmesini acıklı bir sahnede inceleyişi çalışmanın sonucunda ortaya çıkan ana düşüncelerden ve durumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca Tarık Buğra'ya göre Tanzimat devriyle birlikte de aslında tam bir millet olma ve ilerleme ihtimali ortadan kalkmaktadır. Çünkü Buğra'ya göre “Ve dehşete kapılarak inanmak zorunda kalıyordu ki, Türkiye Tanzimat'tan bu yana, hattâ daha da öncelerinden beri kendi insanlarını bozmaya, yozlaştırmaya yönelmiş sanılacak kadar yanlış bir eğitim içersindedir; (Buğra, 2008:234) bütün çabalar, çaba gösterenler Buğra'ya göre tasfiye edilmiştir “yüz şu kadar yıldan beri Türkiye'nin insanları öz Devlet'lerince hırpalanmakla, ezilmekte, eciş bücüş edilmektedir. Tanzimat bir inşa değil kitlelerin ve halkın eciş bücüş edilme sürecidir” (Buğra, 2008:235). Buğra, metinlerine baktığımızda, Tanzimat sürecine ve onun bir devamı olarak kabul edilen Cumhuriyeti köksüz ve hedefsiz görmektedir.

Tarık Buğra'nın incelenen romanlarında hep çatışma ve gerilim unsuru olarak Bolşevikler ve Rusya meselesini odağına aldığı görülmüştür. Başta “Küçük Ağa” romanı olmak üzere, “Firavun İmanı” romanında Rusya hesabına çalışan Ali Yusuf karakteri ve “Yağmur Beklerken” romanında Avukat Rahmi'nin Serbest Cumhuriyet Fırkası için söylenen komünizm suçlamalarına verdiği tepkiler eleştirel bir yaklaşım olarak önemlidir. Zira Tarık

Buğra yer yer Ankara'nın da Rusya ile yakınlaşmasını eleştirecektir. Burada Tarık Buğra'nın benimsediği milliyetçi muhafazâkar düşüncenin de etkisi unutulmamalıdır. Her ne kadar bu çalışmada incelenmese de “Gençliğim Eyvah” ve “Siyah Kehribar” romanlarının yoğun bir Marksizm ve Sosyalizm eleştirileri içerdikleri görülmektedir.

Tarık Buğra'ya göre halka yarar sağlayacak olan ilk planda demokrasi değildir. Teknolojinin ya da dünyada olup biten iyi şeyleri ithal etmekle bir yere varılamayacağını, aslolanın süreç içerisinde yer alıp, sürece yön veren tarafta olmak gerekliliği Tarık Buğra tarafından “Dönemeçte” romanında dile getirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'sıyla Türkiye'yi kıyasladığında gördüğü şey aradaki farkın çalışmak ya da vatan sevgisi değil verimlilik olduğunu söyleyecek olan Buğra, halkla Ankara arasında yaşanan uçurumun da yetişmiş bir halkın varolmasını imkânsız hale getirdiğine inanmaktadır.

Tarık Buğra'nın eleştirilerinin odaklandığı bir diğer nokta da Cumhuriyet'in yarattığı aydın tipidir. Her ne kadar Tarık Buğra ideal aydın tipini romanlarında anlatsa da “Dönemeçte” romanında işlediği Şehir Kulübü ve orada bulunan aydın tipini Cumhuriyet aydını olarak tanımlamakta ve eleştirmektedir. Tarık Buğra Ankara'nın ve halka fayda sağlaması beklenen aydınların gerçeklerden uzak olduğunu, halkın değil kendi kavgasını verdiğini düşünmektedir. Özellikle Yağmur Beklerken romanında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunda Ankara'da hiçbir şeyin değişmeyip, taşrada halkın parti yüzünden ayrışmasını görüp bu duruma ağır eleştiriler getirmesi bunun bir örneğini oluşturmaktadır.

Tarık Buğra romanlarında mevcut hâkim tarih anlatısının dışında bir anlatım tercih etmektedir. Özellikle “Küçük Ağa” romanında İstanbullu Hoca üzerinden, Kurtuluş Savaşı mücadelesi etrafında ilk başlarda mücadeleye muhalif olanların hain olmayacağını, yeri geldiğinde Çerkez Etem'in de vatan için verimli işler yaptığını ve kavgasının İsmet İnönü-Çerkez Etem kavgası olduğunu bunun da vatanın kurtuluşu dışında gelişen bir kavga olarak

görmesi açısından da meseleye farklı bakmaktadır. Küçük Ağa karakterinin her hal ve şartta ilk hedefinin vatana hizmet olduğunu defalarca vurgulayan Tarık Buğra, onun İstanbul Hükümetini savunduğu halde hain olarak adlandırılmayacağını okura sezdirmektedir. Aynı zamanda “Fıravun İmanı” romanında Hüseyin Avni ve Mehmet Akif ekibinin başına gelenleri anlatırken Atatürk’e nötr kalsa da dönemin yönetim anlayışına ve yapısına fazlaca muhalif durmaktadır.

Bu çalışmayla birlikte Tarık Buğra’nın romanlarında yönetim olgusunun ve siyasetin halktaki karşılığı ve toplumsal alanda yarattığı değişimler üzerine yaptığı eleştirilere odaklanılmıştır. Literatür içerisinde Tarık Buğra romanlarının ve roman karakterlerinin yönetime tepkisinden ziyade, karakterin bireysel durumunun daha çok irdelendiği göze çarpmaktadır. Ancak oluşturduğu karakterler ve mekânlar özelinde de yoğun bir yönetim eleştirisi görmek mümkündür. Buna örnek vermek gerekirse romanlarında kullandığı akasya imgesi ilk akla gelen olacaktır. İlk olarak “Yağmur Beklerken” romanında karşımıza çıkan bu imge “Dönemeçte” romanında da bizi karşılamaktadır. Ağaçlara da anlam yükleyen Buğra, akasya ağacını Cumhuriyet yönetiminin kökleşmeye başladığı Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulduğu yıllara dayandırır. Karakterleri ağzından çınar, kavak ve akasya farkını anlatan Buğra, Osmanlı Devleti yönetiminin daha köklü ve yüzyıllara varan hedefleri olan bir devlet olduğu düşüncesini verirken, Cumhuriyet’le birlikte hemen ve şimdi, kısa süreli güzelliklerin hayata dâhil olduğunu iddia ediyor denilebilir. Yine “Küçük Ağa” romanındaki Salih karakterinin de bir bakıma Osmanlı Devleti İmparatorluğu’nu temsil ettiği iddia edilebilir. Salih karakterinin yaşadığı çöküntü, içine düştüğü durumun benzerine Osmanlı Devleti İmparatorluğu da düşmektedir.

Tarık Buğra’nın romanlarında genellikle bilge karakterleri oluşturan karakterler Osmanlı Devleti bakiyesi bir kültür ve zihniyetten beslenen isimlerdir. Rıza Efendi, Fakir Halid, Mehmet Akif, Hasan Basri, Hüseyin Avni karakterleri birçok anlamda iyi eğitilmiş

olmasalar da hikmetli ve basiretli karakterlerdir. Olayların doğru ve tam yorumunu Buğra bu karakterler üzerinden yaptırmaktadır. Örneğin “Yağmur Beklerken” romanında Avukat Rahmi’nin partiye girmemesini kurduğu bankanın daha hayırlı bir iş olduğunu söyleyerek istememektedir. Ayrıca Rıza Efendi’nin en büyük hayali 1929 yılında kasabaya elektrik getirmektir. “Dönemeçte” romanında da Mevlana okuyan, Yunus Emre’den beslenen bir karakter olan Fakir Halid romanda ilk olarak ülkenin gittiği dönemeci görmesi ve siyasetin yeni işlevini Doktor Şerif’e söylemesi açısından önemlidir. Bir bakıma yönetimin yarattığı insan tipleri yerine, devam eden kültürün yarattığı insan karakterleri romanlarda çok daha müspet ve belirleyici, ileriye gören bir durumdadır. Bu da bir anlamda yönetim yapısının ve yapı etrafından örgütlenen şehirlerle birlikte aydınların eleştirilmesidir.

“Dönemeçte” romanında yer alan bir sahneyle birlikte aslında Tarık Buğra’nın demokrasi ve özgürlükler meselesine de eleştirel yaklaştığını söylemek mümkündür. Romanda kasabaya gelen Demokrat Parti yetkililerin henüz iktidara gelmeden basın üzerinde sansür uygulamaya çalışmaları ve birçok yerde aslında Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrılmayarak siyaseti bir araç değil bir amaç olarak görmelerini eleştirmektedir.

Türkiye’de roman ve yönetim alanındaki çalışmalarda ön plana çıkan Kemal Tahir’den farklı olarak Tarık Buğra’nın meselelere daha milliyetçi ve muhafazâkar yaklaştığı söylenebilir. Ayrıca, özellikle “Küçük Ağa” romanı için, romanlarını yazarken sanatsal kaygıları ön plana aldığı ve meselelerini anlatmada ideojiden ziyade bireylerin yaşadıkları üzerinden bir dönem okuması çabası içinde olduğuna da bir tespit olarak yer verilebilir.

Çalışmada ana hedef olan yönetim olgusunun Tarık Buğra romanları etrafında okumak ve dönüşümü romanların gözüyle görmek çabasının genel bir özeti olarak Tarık Buğra’nın Türkiye’nin kuruluşunu içeren ilk yirmi beş yıllık periyodu için kuruluşun büyük sancılılarla olmasına rağmen, sancılar neticesinde yaşanan iktidar ve politik kavgalar neticesinde kalan

yönetici kadronun kendi hesabına çalışan, menfaatçi insanlar olduğu eleştirisi ilk plana konulabilir. Ayrıca ülke içinde sürekli varolan Bolşevik ve Rus tehdidi de romanlarda sürekli işlenen ve işaret edilen noktalardan birisidir. Cumhuriyetçi yöneticilerin, aydınların ve elitlerin halktan kopuk olduğu, halkı anlamaktan uzakta kendi dünyası içinde yaşadığı ve halkın da birçok yönden dönüşümü anlayamadığı eleştirisi de Tarık Buğra romanlarının temel eleştiri noktasıdır. “Dönemeçte” romanıyla olgunlaşan Tarık Buğra’nın fikir ve anlatı dünyasında öne çıkan meseleyse ülkenin ciddi manada bir zihniyet problemi olduğu, meselelere bakışın ve çözülemeyişin de bu zihniyet sorunu olduğudur. Tarık Buğra’ya göre Tanzimat’ta yanlış iliklenen ilk düğme neticesinde ülke hiçbir zaman gömleğini düzgün giyme imkânına erişememiştir.



## KAYNAKÇA

- Ahmad. F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*.(Çeviren:Yavuz Alogan). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ahmad. F. (2016). Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyaset ve Siyasi Partiler. Reşat Kasaba (ed.) (Çeviren:Zuhal Bilgin). *Türkiye Tarihi (1839-2010)*. içinde (ss. 229-272). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Akçay. A. S. (2006). *Bellekteki Huriler*. İstanbul: Selis Yayınları.
- Akın. H. (2019). Tarık Buğra'nın Gençliğim Eyvah Romanında FETÖ Çağrışımları ve Kodları. Baş. M.K. Dağ. E. Korkmaz. N.G. (ed.) *Tarık Buğra 100 Yaşında Bilgi Şölen*. içinde (ss. 199-203). Ankara:Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Akşin. S. (1997). *Anaçizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi –1-*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Akşin. S. (1997). Siyasal Tarih (1789-1908) Sina Akşin (ed.) *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti Devleti (1600-1908)*. içinde (ss. 73-187). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin. S. (1998). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele – Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Akyıldız. A. (2011). Tanzimat. *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 40, ss. 1-10). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Alkan. M.Ö. (2007). *Prens Sabahaddin Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne*. İstanbul: Yap Kredi Yayınları.

- Alp. B. (2019). *Demokrat Parti(DP)'Nin Muhalefet, İktidar Ve Çöküş Yılları (1946-1960)*. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ankay, N . (2019). Dönemeçte Romanı Üzerine Bir Entelektüel Kaygı Okuması. *Türklük Bilimi Araştırmaları* , (46) , 11-27.
- Artuç. N. (2008). II. Meşrutiyet'in İlanı 18. *DoğuBatı Dergisi*, 45, 65-80.
- Atatürk. M. K. (2015). *Nutuk*. İstanbul:Kaynak Yayınları.
- Atay. F. R. (1999). *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*. İstanbul: Pozitif.
- Atay. F.R. (2005). *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahidettin*. İstanbul: Pozitif.
- Atik, Ş. (2018). Tarık Buğra'nın Dönemeçte Adlı Romanındaki Kadın Kahramanlar. *Türkoloji Dergisi* , 22 (2) , 27-40.
- Atik. Ş. (2013). Tarık Buğra'nın Küçük Ağa ve Samim Kocagöz'ün Kalpaklılar Adlı Romanları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 6 (2), 144-154.
- Aydın. M. A. (2001). Kanun-i Esasi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 24, ss. 328-330). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Ayvazoğlu. B. (1995). *Tarık Buğra Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bağcı, Y . (2004). Tarık Buğranın Dönemeçte Romanında Kişiler Ve Karakterizasyon. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 2 (1).
- Bahtin. M. (2017). *Karnavalda Romana*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Barthes. R. (1999). *Göstergebilimsel Seriüven*. Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes. R. (2003). *Çağdaş Söylenler*. Çev. Tahsin Yücel. İstanbul: Metis Yayınları.
- Başlı. Ş. (2016). Osmanlı Devleti-Türk Edebiyatı Tarihyazımında Tanzimat'tan Bugüne Çağdaş Eleştirel Söylem. *Folklor/Edebiyat*, 22(85), 141, 160.
- Baştürk, M . (2015). Yağmur Beklerken Adlı Roman İle Tufandan Önce Adlı Uzun Hikâye Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* , 0 (23) , 69-96 .
- Bauer. S. W. (2014). *Rönesans Dünyası Aristoteles'in Yeniden Keşfinden Konstantinopolis'in Fethine*.(Çeviren:Mehmet Moralı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Berg B. L. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (Çeviri Editörü:Asım Arı.) Konya: Eğitim Yayınevi.
- Buğra. H. B. (2018). Tarık Buğra, Eleştiri ve Eleştirmen. *Türk Dili Dergisi*, 804, 128-135.
- Buğra. T. (1990). *Yağmur Beklerken*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Buğra. T. (2004). *Dönemeçte*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra. T. (2008). *Firavun İmanı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra. T. (2018). *Küçük Ağa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulut, Y . (2015). Tarık Buğra's Novels Based on Novel Analysing Method and Nationalism Theme in Tarık Buğra's Novels. *International Journal of Sport Culture and Science* , 3 (Special Issue 3) , 739-746.

- Bulut. Y. (2014). *Tarık Buğra'nın Romancılığı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Burke. P. (2002). *Fransız Devrim Tarihi Annales Okulu*. Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Burke. P. (2015). *Avrupa'da Rönesans*. (Çeviren:Uygar Abacı). İstanbul: Isık Yayınları.
- Cabur. A. K. (2006). *Tarık Buğra'nın Romanlarındaki Halk Bilimi Unsurları Üzerine Bir İnceleme*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Coşkun. S. (2002). *Tarık Buğra'nın Eserleri'nde Sosyal Meseleler*. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çakır, D . (2019) Dönemeçte Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 6. 31-45.
- Çandır, K . (2017). Tarık Buğra'nın Yağmur Beklerken Romanının Tahlili. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* , 5 (2) , 163-181 .
- Demirci. K. (2013). *Türkoloji İçin Dilbilim - Konular, Kavramlar, Teoriler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dere. A. (2014). *Sened-i İttifak'tan 1876 Kanun-i Esasi'sine Osmanlı Devleti Anayasal Gelişmeleri ve Tanzimat Edebiyatçılarının Kanun-i Esasi'nin Hazırlanmasına*

*Katkıları*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Doğan. M. H. (1976). Türk Romanında Kurtuluş Savaşı. *Türk Dili*, 298, 7-40.

Ekşi. D. (2006). *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Kültüründe Üç Çizgi Üç Yazar (Y. Kadri Karaosmanoğlu, Kemal Tahir, Tarık Buğra)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Elbirlik T. ve Karabulut F. Söylem Kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması. *Dil Araştırmaları Dergisi*. 2015/17, 31 – 50.

Elbirlik, T ve Karabulut. F. Söylem Kuramları Bir Sınıflandırma Çalışması, *Dil Araştırmaları*, Güz 2015/17.

Emre. İ. (2018). İki Yıkıcı Yüz: Büyük Birader ile İhtiyar'ın Kararttığı Dünyalar. *Türk Dili Dergisi*, 804, 117-127.

Emrence. C. (2006). *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ersöz. Z. (2019). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adivar, Peyami Safa Ve Tarık Buğra'nın Romanlarında Millî Mücadele'ye Bakış*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Fedai. Ö. (2019). Samimi Bir Muhafazakâr Olarak Tarık Buğra'nın Romancılığı ve Firavun İmanı Romanı. Baş. M.K. Dağ. E. Korkmaz. N.G. (ed.) *Tarık Buğra 100 Yaşında Bilgi Şölen*. içinde (ss. 184-193). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.

- Findley. C.V. (2016). Tanzimat. Reşat Kasaba (ed.) (Çeviren:Zuhal Bilgin). *Türkiye Tarihi (1839-2010)*. içinde (ss. 37-66). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Fortna. B.J. (2016). II. Abdülhamid'in Saltanatı. Reşat Kasaba (ed.) (Çeviren:Zuhal Bilgin). *Türkiye Tarihi (1839-2010)*. içinde (ss. 71-95). İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Gee. J. P. (2005). *An introduction to discourse analysis: Theory and method*. New York and London: Routledge.
- Görgün, M. (2018). Ömer Seyfettin'in Seçilmiş Eserlerinde Milliyetçilik. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 126-137.
- Gül. Ü. G. T. (2011). *Tarık Buğra'nın Türk Tarihinde Kuruluşu Konu Alan Romanlarındaki Başkışilerin Yaşadıkları Değişim Olgusu*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Güler. A.F. (2018). Tarık Buğra'nın Küçük Ağa Romanında Kahramanın Sonsuz Yolculuğu. *Türk Dili Dergisi*, 804, 182-188.
- Gündüz. M. (2007). Siyasal Muhalefet Aracı Olarak Edebiyat. *Muhafazâkar Düşünce*, 13-14, 25-46.
- Güngör. B. (2018). Pratikten Ötesi:Tarık Buğra'nın Sanat ve Eleştiri Üzerine Düşünceleri. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 81-91.
- Gür, T. Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 5 (2013):185– 202.

- Güvercin. Ö. (2007). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Türk Siyasal Hayatındaki Yeri*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hanioğlu. M.Ş. (2004). Meşrutiyet. *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 29, ss. 388-393). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Harmancı. A. (2019). Tarık Buğra'nın Söyleşilerinden Yansıyan. Baş. M.K. Dağ. E. Korkmaz. N.G. (ed.) *Tarık Buğra 100 Yaşında Bilgi Şölen*. içinde (ss. 33-42). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- İnalcık H. ve Seyitdanlıoğlu M. (2006). *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnalcık. H. (2006). Tarih ve Politika. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*.19, 8,11.
- İnalcık. H. (2010). II. Meşrutiyet:Anayasa Rejimi Geliyor, Cumhuriyet Yolu Açılıyor. Akşin. S. Balcı. S. Ünlü. B. (ed.) *100. Yılında Jön Türk Devrimi*. içinde (ss. 3-10). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnan. A. (1937). Gerilla Hakkında İki Hatıra. *Bellekten*, 1 (1), 9-14.
- Jusdanis. G. (2015). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür Milli Edebiyatın İcat Edilişi*. (Çeviren:Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınevi.
- Kaçmazoğlu. H. B. (2012). *Türk Sosyolojisinde Temalar (1) Türkçülük-İslâmcılık-Muhafazakârlık*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

- Kaplan. S. (2009). *Türk Kurtuluş Savaşı'nda İç ve Dış Micadele*. İnönü Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kara. H. (2017). *Osmanlı Devleti'yi Tahayyül Etmek Tarihsel Romanda Fatih Temsilleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Karabulut. M. (2019). Tarık Buğra'nın Küçük Ağa Romanında Çatışan Unsurlar. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 12-19.
- Karal. E. Z. (2000). *Birinci Meşrutiyet Ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karal. E.Z. (1999). *Tanzimat-ı Hayriye Devri*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Karpat. K. (1962). *Türk Edebiyatında Sosyal Konular*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Karpat. K.H. (2006). *Osmanlı Devleti'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*. (Çeviren:Dilek Özdemir). Ankara: İmge Yayınları.
- Kavaz. İ. (2018). Tarık Buğra ve Kasaba Edebiyatı. *Türk Dili Dergisi*, 804, 147-158.
- Kayalı. H. (2016). Bağımsızlık Mücadelesi. Reşat Kasaba (ed.) (Çeviren:Zuhal Bilgin). *Türkiye Tarihi (1839-2010)*. içinde (ss. 99-134). İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Kayalı. K. (2019). Batılılaşma Eğiliminde Tarık Buğra ve Bazı Romancılar. Baş. M.K. Dağ. E. Korkmaz. N.G. (ed.) *Tarık Buğra 100 Yaşında Bilgi Şölen*. içinde (ss. 26-32). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Kocakoğlu. B. (2019). Dönemeçte'ki Kutsal Aydın ve Küstah Aydınlar. Baş. M.K. Dağ. E. Korkmaz. N.G. (ed.) *Tarık Buğra 100 Yaşında Bilgi Şölen*. içinde (ss. 43-56). Ankara:Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.



- Kocaman, A. (2003) *Söylem Üzerine*. Ankara: Metu Press.
- Kocaman, A . (1998). Uygulamalı Dilbilim . *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* , 9 , 101-106.
- Koçyigit, M. (2019). Öğretmenlerin Hizmet Öncesi Eğitim Deneyimleri: Öğretmen Yetiştirme Üzerine Bir Analiz. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(30), 320-346.
- Koç. S. Ö. (2018). Tarık Buğra'nın Firavun İmanı Romanı Üzerine Yeni Bir Anlam Arayışı. *Türk Dili Dergisi*, 804, 210-219.
- Köse. E. (2014). *Sessizliği Söylemek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kudret. C. (1965). *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman (1859 – 1910)*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kurşun, Z. (1993). Çerkes Ethem. *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 8, ss. 275-276). Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kurukafa, V. (2010). Yağmurun Musibet, Siyasetin Hüsrana Dönüşmesinin Romanı -Tarık Buğra'nın Yağmuru Beklerken'i Üzerine Bir Çözümleme-. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15 (39) , 867-876.
- Kümbetoğlu. B. (2020). *Niteliksel Araştırmalarda Analiz*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Landsberger. (1998). *Gilgamiş Destanı*. (Çeviren:Muzaffer Ramazanoğlu). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Levend, Agah S. (1963). Siyasetnameler, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 217.
- Lewis. B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çeviren:Prof. Dr. Metin Kıratlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Mango. A. (2016). Atatürk. Reşat Kasaba (ed.) (Çeviren:Zuhal Bilgin). *Türkiye Tarihi (1839-2010)*. içinde (ss. 139-165). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Mardin. Ş. (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Miyasoğlu. M. (1998). *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Naci. F. (2007). *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Okyar. F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*:İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Okyar.A.F. (2020). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu? Nasıl Feshedildi?*. İstanbul: Ketebe .
- Ortaylı. İ. (2013). *Cumhuriyet'in İlk Yüz Yılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı. İ. (2014). *İmparatorluğun Son Nefesi – Osmanlı Devleti'nin Yaşayan Mirası Cumhuriyet*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı. İ. (2015). *Türklerin Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları
- Ortaylı. İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul: Kronik Yayınevi.
- Öcal, A . (2007). Dönemeçte Romanında Yapı ve Tema. *Türklük Bilimi Araştırmaları* , (22) , 101-117
- Örgen, E . (2003). Yağmur Beklerken Romanında Aydınlar ve Halk. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , (14) , 49-57.
- Öz. E. (2019). *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan. U. (2017). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Edebiyat ve Siyaset İlişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 55, 459-477.

- Özcan.T. (2018). Tarık Buğra'nın Dönemeçte Romanında Dönem/Dönemeç. *Türk Dili Dergisi*, 804, 137-146.
- Özel. M. (2018). *Roman Diliyle Siyaset*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Özel. M. (2019). *Romanperver İktisatçı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Özipek. B. B. (1991). *Türk Siyasal Yaşamında Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özkan. H. (1992). *Damat Ferit Paşa'nın Sadaretleri Döneminde İstanbul Hükümetinin Milli Mücade Karşıtı Faaliyetleri*. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özlük. N. (2004). *Tarık Buğra'nın Roman ve Hikayelerinde XX. Yüzyılda Anadolu'da Sosyal Hayat*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özlük. N. (2011). Tarık Buğra'nın Roman ve Hikâyelerinde Anadolu'da Ekonomik Durum. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 129-150.
- Öztürk. J. (2008). *Tarık Buğra'nın Matbu Romanları Üzerine Bir İnceleme*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Öztürk. Y. (2019). Yağmur Beklerken:Siyasetin Bir Kasabaya Ettikleri. Baş. M.K. Dağ. E. Korkmaz. N.G. (ed.) *Tarık Buğra 100 Yaşında Bilgi Şölen*. içinde (ss. 145-156). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliğı Yayınları.

- Öztürkçi. A. (2019). *Demokrat Parti'de Parti İçi Muhalefet*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Özyurt. C. (2019). Bir Hüzün Anlatısı Olarak Küçük Ağa. Baş. M.K. Dağ. E. Korkmaz. N.G. (ed.) *Tarık Buğra 100 Yaşında Bilgi Şölen*. içinde (ss. 68-87). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Pamuk. Ş. (2008). *Osmanlı Devletidan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası
- Sakaoğlu. N. (2015). *Bu Mülkün Sultanları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Shamsutdinov. A. M. (1999). *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Şahin. A. S. (2018). *Halide Edip Adivar'ın Döner Ayna Akile Hanım Sokağı Ve Handan Romanlarının Söylem Analizi Yöntemiyle İncelenmesi*. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tanpınar. A. H. (1977). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tarhan, M , Kılıç, F. (2017). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Girişimcilik Becerisinin Kazandırılmasına Yönelik Kaynaklar Bibliyografyası . *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 17 (4) , 1974-1993
- Tekin. M. (2004). *Tarık Buğra Söyleşiler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Tekin. M. (2019). *Tarık Buğra İtaatsiz Bir Taşralının Entelektüel Portresi*. İstanbul: Ötügen Yayınları

- Tonga. N. (2018). Tarık Buğra'yı Besleyen Edebiyat Mahfilleri. *Türk Dili Dergisi*, 804, 160-168.
- Tosun. N. (2019). Tarık Buğra ve İdeoloji. Baş. M.K. Dağ. E. Korkmaz. N.G. (ed.) *Tarık Buğra 100 Yaşında Bilgi Şölen*. içinde (ss. 130-138). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Tunaya. T. Z. (1988) *Türkiye'de Siyasal Partiler I. Cilt İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunaya. T. Z. (1996) *Türkiye'de Siyasal Partiler II. Cilt Mütareke Dönemi*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunçay. M. (1997). Siyasal Tarih (1908-1918). Akşin. S. (ed). *Türkiye Tarihi IV. Çağdaş Türkiye 1908-1980*. içinde (ss. 27-59). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Uğur. V. (2018). *Vampirin Öpücüğü, Aşığın Kanı*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Uludağ, S. (1997). Halife. *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 15, ss. 299-300). Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Van Dijk. T. A. (1988). *News Analysis Case Studies Of International And National News In The Press*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers: New Jersey.
- Yakçın. A. (2017). *Siyasal ve Sosyal Değişimler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yalçınkaya. A. (2015). Egemen:Devlet. Ağaoğullar. M.A. (ed). *Sokrates'ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler* içinde (ss. 359-373). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Yelocağı. S. (2019). *1908-1934 Osmanlı Devleti-Türk Romanında İdeolojik Değişim*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yıldırım. E. (2014). *İnsan Karşısında Bir Romancı Olarak Tarık Buğra*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım. T. (2010). *93 Harbi Faciası*. İstanbul: DBY.
- Yılmaz. E. B. (2005). *Tarık Buğra İnsan ve Eser*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yiğitbaş. M. (2019). Değerler Dünyası Bağlamında Bir Küçük Ağa Okuması. Baş. M.K. Dağ. E. Korkmaz. N.G. (ed.) *Tarık Buğra 100 Yaşında Bilgi Şölen*. içinde (ss. 56-65). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Zürcher. E. (2005). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi 1908-1928*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Zürcher. E.J. (1987). *Milli Mücadelede İttihatçılık*. (Çeviren:Nüzhet Salihoglu) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Zürcher. E.J. (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. (Çeviren:Gül Çağalı Güven). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Zürcher. E.J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çeviren:Yasemin Saner Gönen). İstanbul: İletişim.